STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
NO. 04991

EGIPTEN

Jacob Dineson

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

•

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation

AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

•

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified. If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

י. דינעזאהן.

עגיפטען

(דאס לאנד)

HEBREW PUBLISHING COMPANY,
83-85-87 Canal Street, New York.
1909.

עגיפטען (Ägypten)

(דאס לאנד).

וועגן די אַלטעסטע לאַנדער זיינען נאָך ניט בעוואָהנטע לעדיגע געגענדען געוועזען, ווענן יענע פֿאָלקער, וואָס האָבען זיי שפּעטער פֿאַר לאַנדער געמאַכט, האָבען זיך נאָך מיט זייערע הערדען, אין איינצעלנע פֿאַמיליען, אָדער אין קליינע שְׁבָטִים, פֿון אָרט צו אָרט אומגעטריבען, איז שוין מִצְרַיִם לאַנג אַ לאַנד געוועזען און דאָס פֿאָלק, וואָס האָט געוואָהנט אין איהם, האָט שוין אַזוי פֿיעל בילדונג געהאַט צו קאָנען בויען אַזעלכע פּאַלאַסטען, טעמפּעל און מאָנומענטען, וואָס פֿיעל פֿון זיי האַלטען זיך נאָך איצט און זיינען אַ וואונדער פֿאַר יעדעם, וואָס זעהט זיי.

מִצְרַיִם, זאָגען די געשיכטע שרייבער, איז אַ אונגעהייער גרויסע אַלטע ביבליאָ-טעקאַ, וואָס יעדעס בוך אין איהר איז אַ טעמפּעל, אַ פּאַלאַסט און אַ פּיראַמידע*), און זיי דערצעהלען געשיכטען פֿון מענשען און צייטען פֿון פֿיעל טויזענדער יאָהרען, און זאָגען עֵדוּת אויף אַלץ, וואָס מענשען האָבען אַ מאָל געקאָנט און האָבען געשאַפֿען אין דער וועלט.

שוין אין יענער אַלטער צייט, ווענן אַבְרָהָם אָבִינוּ איז, אין אַ הונגער יאָהר, געצוואונגען געוועזען אַרויס צו געהן פֿונ'ם לאַנד כְּנַעַן און איז אין מִצְרַיִם געקומען, האָט ער שוין דאָרט געפֿונען אַ אַלט פֿאָלק, וואָס האָט שוין לאַנג קאַנאַלען געגראָבען און פּיראַמידען אויסגעבויט, און קוקענדיג אויף זיי, האָט ער זיך אֶפְשַׁר ניט ווייניגער געוואונדערט, ווי עס וואונדערט זיך נאָך איצט יעדער רייזענדער, וואָס פֿאָהרט אָפֿט טויזענדער מיילען ווייט, עקסטראַ זיי צו זעהן.

מצרים, איז דער וועלט בעקאַנט ניט נור צו ליעב דעם, וואָס יוֹסֵף איז דאָרט מִשְׁנֶה לַמֶּלֶךְ געוועזען און וואָס פֿון זיבציג נְפָשׁוֹת איז אין איהם אויסגעוואַכסען דאָס אייביגע פֿאָלק יִשְׂרָאֵל, דורך דעם גאָטטליכען משֶׁה'ן וואָס איז דאָרט געבוירען, אָבער עס איז נאָך פֿריער און שפּעטער ווייט אַרום בעריהמט געוועזען פֿאַר די קאָרען-קאַמער פֿאַר דער גאַנצער אַלטער וועלט, און פֿון נאָהענט און ווייט פֿלעגט מען

*) וועגען די פּיראַמידען וועט ווייטער דערצעהלט ווערן.

קומען קויפֿען תּבואה און ברויט, ווען אין אַנדערע לענדער האָט מען נאָך אָפּשר ניט געאַקערט און נאָך ניט געזייעט.

ביי אַללעם דעם איז מצרים אַ גאַנץ קליין לאַנד געווען, ווען מען זאָלל עס פֿערגלייכען מיט דער גרויס פֿון איצטיגע לענדער. אין גאַנצען אַ שמאָלער פּאַס ערד, איינגעשפּאַרט צווישען בערג און וויסטען, וואָס רינגלען עס אַרום כּמעט פֿון אַללע זייטען. עס ליעגט אין דעם נאָרד-אָסטליכען (צפונית מזרחית) ברעג פֿון אַפֿריקאַ. הייבט זיך אָן אין צפון זייט פֿון די ברעגען מיטעל מעער (ים־התּיכון) און ציהט זיך אין אַ לענג אַ ערך פֿון 500 ווערסט האַבער אַרויף צו דרום זייט. די לעצטע גרעניץ אין דרום איז נעבען דעם לעצטען ניל קאַטאַראַקט (וואַססער פֿאַלל אָדער פּאָראָג), וואָס דער גרויסער טייך ניל, אָדער נילוס (יאור) האָט אין זיין לאַנגען גאַנג, פֿון דרום ביז מצרים, מעהרערע אַזעלכע.

פֿון דעם לעצטען ניל-קאַטאַראַקט הייבט זיך אָן אַ שמאָל פֿלאַך-לאַנד, וואָס דער טייך ניל צושניידט עס אין צוויי העלפֿטען. אין דער גאַנצער לענג בעגלייטען דאָ דעם ניל, אין מזרח און מערב, צוויי לאַנגע הויכע בערג ניט וויט איינער פֿון דעם אַנדערן אַזוי, אַז די גאַצע ברייט פֿון מצרים אין די געגענדען, וואָס רופֿען זיך: „אָבער עגיפּטען" און „מיטעל עגיפּטען" איז ניט מעהר ווי 2 ביז 3 מייל.

מיט צוואַנציג מייל אַ ערך עהדער דער ניל פֿאַלט אַריין אין ים־התּיכון, וואָס איז אין צפון זייט, געהען זיך די בערג פֿאַנאַנדער מעהר צו מזרח און צו מערב. דאָס לאַנד הייבט אָן, וואָס נידריגער אַלץ ברייטער צו ווערן, ביז עס ווערט ווי אַ דריי-עק, וואָס צוליעב דעם האָבען די גריכען די געגענד אַ נאָמען געגעבען: „דעלטאַ", ווי זיי רופֿען אָן זייער דריי קאַנטיגען דלת Δ.

אין דער דעלטאַ געגענד צוטהיילט זיך דער ניל אין דריי בעזונדערע טייכען, איינער ציהט זיך אין מזרחית צפונית און הייסט: „פּעלוזישער ניל"; דער אַנדערער ציהט זיך אין מערבית צפונית און הייסט: „קאַנאָפּישער ניל"; דער דריטער געהט אין רעכטען מיטען און הייסט: דער „זעבעניטישער ניל"; אַללע דריי טייכען פֿאַללען אין פֿערשידענע אָרטער, אין ים אַריין.

די גאַנצע דעלטאַ געגענד, צווישען די טייכען, שניידען ווידער דורך פֿיעל קאַנאַלען, וועלכע די קעניגע פֿון מצרים האָבען, אין פֿערשידענע צייטען, געלאָזט גראָבען, צו פֿערבעסערן דורך דעם דאָס לאַנד און צו פֿערגרינגערן דאָס איבערפֿיהרען די פֿיעל שווערע שטיינער, וואָס זיי האָבען געברויכט צו מויערן זייערע פּאַלאַסטען, פּיראַמידען און טעמפּעל.

דער לאַנגער בארג, וואָס ציהט זיך פֿון דרום ביז צפון פֿון מזרח זייט לאַנד טהיילט אָפּ מצרים פֿון דער אַראַבישער וויסטע (מדבר ערב), וואָס ליגט צווישען

מִצְרַיִם אונ דעם יַם־סוּף; אונ דער בּארג, וואָס ציהט זיך צו מַעֲרָב זייט, פֿערשטעלט עס פֿון דער גרויסער זאַמדיגער ליבּישער וויסטע (מִדְבַּר לוּב).

דאָס קלימאַט אין מצרים איז הייס אונ טרוקען. אין אונטער עגיפּטען, בּעזאָנ־דערס, אין דער דעלטאַ געגענד, טרעפֿט נאָך איינמאָל אין יאָהר אַ קליין רעגענדעל. אין אָבּער עגיפּטען רעגענט זיך, דורכשניטליך, איין רעגען אויף אללע צעהן יאָהר, פֿונדעסטוועגען איז די לופֿט גוט אונ געזונד אונ די טרוקענקייט שאַדט ניט אֲפִילוּ צו דער געראָטהענקייט פֿון די פֿיעל תְּבוּאָה, וואָס דאָס לאַנד גיט פֿון זיך אַרויס.

גאַנצע 10 מאָנאַט, פֿון יוני בּיז אַפּריל, הערשט אין מצרים אַ צָפוֹן ווינד, וועלכער קומט פֿון מיטעל מעער, קיהלט אָב די הייסע לופֿט אונ דערפֿרישט אַלץ וואָס לעבּט אונ וואַכסט אין לאַנד. נור אין די 2 מאָנאַטע, אַפּריל אונ מאַי, הערשט דאָ דער הייסער טרוקענער דָרוֹם ווינד, וועלכער טריקענט אויס אַללע געוויכסע אונ פֿערדעקט אַלץ מיט זאַמד אונ שטויב, וואָס ער טראָגט אָן פֿון די וויסטען ארום. גרויסע שאַדען אָבּער קאָנן דער מִדְבָּר־ווינד אויך ניט אָנטהון, ווייל די בּערג פֿערשטעלן דאָס לאַנד פֿון זיין פֿערדאַרבּענדער מאַכט, אונ אין די גאַנצע 2 מאָנאַט, רעגענט מען נור 10 טאָג, וואָס אין זיי איז די לופֿט צוטרוקען, דער שטויב אונ היטץ שווער צו דער טראָגען; איבּריגענס זיינען די איינוואָהנער דערמיט געוואָהנט אונ די פֿערמאָגליכע פֿון זיי האָבּען שוין גרייטע צימערן אין די קעהלער וואו איבּער צו ליידען די טרוקענע צייט.

וואַלדער זיינען אין גאַנצען לאַנד נישטאָ, אויסער געפֿלאַנצטע גאָרטנער אונ פּאַרקען, בּעגעגנט מען פֿון דעסטוועגען אָפֿט גרופּען פֿון פּאַלמען אונ אַקאַציען בּוי־מער. אין אַלטע צייטען האָבּען זיך, פֿונדעסטוועגען דאָ געפֿונען, פֿיעל חַיוֹת, ווי לייבּען, טיגערן אונ ריעזען־שלאַנגען, בּעזונדערס איז דער ניל פֿול געוועזן מיט קראָקאָדילען אונ היפּפּאָפּאָטאַמען. אין דער לעצטער צייט זיינען אַזעלכע חַיוֹת מעהר נישטאָ, קראָקאָדילען אונ היפּפּאָפּאָטאַמען געפֿינען זיך נאָך אין ניל אין ווייטען דרום אין מיטען אַפֿריקאַ.

די אַלטע מִצְרִים האָבּען זייער לאַנד אָנגערופֿען: „קעמט", דאָס שוואַרצע. געוויס איבּער דעם שוואַרצען פֿאָלק, וואָס האָט פֿריהער פֿאַר זיי אין לאַנד געוואָהנט, אונ אֶפְשָׁר צו ליעבּ דעם, וואָס אין פֿערגלייך מיט די זאַמדיגע וויסטען אַרום, איז דאָס לאַנד אַ שוואַרצער פֿאַס ערד געוועזן אין מיטען בּלענדענדען מדבר. די גריכען רופֿען דאָס לאַנד: „ע ג י פּ ט ע ן" צוליעבּ דעם נאָמען „אַגיפּטאָס", ווי זייער מְשׁוֹרֵר האָמער האָט דעם טייך ניל אין זיינע צייטען אָנגערופֿען. די בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל האָבּען דאָס לאַנד אָנגערופֿען: מִצְרַיִם, צוליעבּ דאָס פֿאָלק, וואָס שטאַמט אַרויס פֿון מצרים, חָם בֶּן־נֹחַ'ס זוהן. אונ אֶפְשָׁר טאַקי צוליעבּ דעם, וואָס דאָס גאַנצע לאַנד איז

אַזוי שמאָל און ענג צווישען די צוויי לאַנגע בערג, ווי עס בעדייט דאָס העברייאָש וואָרט: מֵצַר, ענגשאַפט, שמאָלקייט.

דֶער נִיל, אָדֶער נִילוּס (יְאוֹר מִצְרַיִם).

עס פערשטעהט זיך, אַז אונטער אַזאַ הייסען קלימאַט און נאָך צווישען גרויסע זאַמדיגע וויסטען, וואָלט דאָס לאַנד נור אַ וויסטע געוועזן, ווענן עס זאָלל ניט האָבען אַזאַ טייך די ערד אָנצוטרינקען און פרוכטבאַר צו מאַכען. דאַריבער זאָגט טאַקי דער גריכישער געשיכטע-שרייבער העראָדאָט, וועלכער איז אַלליין מעהר ווי מיט 2,300 יאָהר צוריק אין לאַנד געוועזן און די געשיכטע פון מִצְרַיִם בעשריבען, אַז גאַנץ עגיפטען איז ניט מעהר ווי אַ געשענק פון ניל. ד. ה.: דער ניל האָט אַ פאַס פון דער וויסטע אָבגעריסען, האָט עס פרוכטבאַר געמאַכט און דעם מענשען אַ מַתָּנָה געשענקט.

דער ניל בעשטעהט פון צוויי טייכען: פון ווייסען- און פון בלאָען-ניל. דער ווייסער-ניל פליסט אַרויס פון דעם גרויסען וואַסער-בעקען (אָזֶערָא), אין וויטען דָרום אַפריקאַ און פליסט אַלץ נידריגער אַראָב צו צָפוֹן זייט. דער בלאָער-ניל, הייבט זיך אָן אין דער אַבעסינישער אַלפען געגענד, פליסט אין מִזְרָח אַפריקאַ ביז ער בעגעגענט זיך מיט'ן ווייסען-ניל נעבען דער שטאָדט חאַרטום, אין מיטען אַפריקאַ. פון דאַנען אָן ווערט פון די בײדע איין גרויסער טייך, וואָס פליסט פון האָבערע געגענדען אַלץ אין נידריגערע אַראָב, וואָס דערפאַר האָט ער אַזוי פיעל וואַסער פאַללען און פאַראַגען, וואָס זיינען בעקאַנט מיט דעם נאָמען „ניל-קאַטאַראַקטען". ניט וויט פון אַזאַ וואַסער-פאַלל, וואָס ער איז שוין דער לעצטער אין זיין לאַנגען וועג, געפינען זיך אין מיטען ניל צוויי גרויסע אינזלען, פהילאַ און עלעפאַנטינע, אויף זיי זיינען געבויט די ערסטע צוויי עגיפטישע שטאָדט מיט דעם זעלבען נאָמען פון די אינזעל. פון דעם געגענד אָן הייבט זיך אָן דער טהייל לאַנד, וואָס רופט זיך אין דער עגיפטישער געשיכטע: „אָבער עגיפטען". פון דער געוועזענער הויפטשטאַדט, טהעבען (נאָ אָמון), וואָס איז אַ עֵרֶך אין מיטען לאַנד, הייבט זיך אָן די געגענד, וואָס רופט זיך: „מיטעל עגיפטען"; ניט וויט פון דער דעלטאַ געגענד, מיט דער דעלטאַ צוזאַמען ביז'ן ברעג יַם-הַתִּיכוֹן, הייסט: „אונטער עגיפטען".

פון אָנהייב אָן, ביז דער ניל פאַללט אַריין אין ים, געהט ער דורך אַ לענג פון מעהר ווי 6,600 קילאָמעטער.

„וויל מען אַ בעגריף האָבען ווי וואָלט עגיפטען אויסגעזעהן, ווענן עס זאָלל ניט האָבען אַזאַ וואונדערליכען טייך ווי דער ניל, שרייבט דער פראַנצויזישער געלעהרטער

מאַספּעראַ, זאָלל מען זיין אין עגיפּטען אין איינעם פֿון יענע 10 טעג, ווען אַנשטאַט דעם שטאָנדיגען קיהלענדען צָפון ווינד, הערשט דאָ, דער הייסער זאַמדיגער דָרום ווינד, וואָס די איינוואָהנער פֿונ'ם לאַנד רופֿען איהם: „חאַמזין". אַלץ וואָס איך האָב אין אַזאַ טאָג דאָ געזעהן איז געווען טרוקען, טוידט און מיט שטויב פֿערדעקט. די פּאַלמען, אַקאַציען ווי די גרויסע זומפּיגע פּאַפּירוס־בלאָטער זיינען אַזוי דיק פֿערוויקעלט און איינגעהילט געווען אין שטויב און זאַמד, אַז עס האָט זיך געדאַכט, אַז זיי זיינען נור קינסטליכע בוימער און בלאָטער פֿון שטיין אָדער לעהם געמאַכט. קיין לעבען, קיין גרינס ווי אין אַ פֿערשטיינערטער געגענד. זעלבסט דער מאָכטיגער ניל איז ווי איינגעשלאָפֿען געלעגען אין זיין לאַנגער ברייטער בעט, ווי אַ פֿערשטיינערטער ריעז, וואָס גיט זיך מיט קיין אָבער קיין ריהר ניט. עס האָט זיך מיר אויסגעדאַכט, ער איז פֿערגליווערט געוואָרן אונטער דעם געלען מאַטען שטויב, וואָס דער ווינד האָט אויף איהם אָנגעטראָגען און ער וועט שוין אַזוי אייביג פֿערשלאָפֿען און פֿערכּשׁוּפֿט בלייבען, ביז די אייביג ברענענדע שטראַהלען פֿון דער הייסער אַפֿריקאַנישער זונן, וועלן זיין לעצטען טראָפּען וואַסער אויסזויגען. נור אָט האָט זיך דורכגעטראָגען אַ קיהל צָפון ווינדעל, ווי אַ שָׁלִיחַ וואָס ברענגט פֿרישקייט און לעבען. קיהל איז געוואָרן די לופֿט, פֿריי דער אָטהעם, דער פֿערשלאָפֿענער ריעז האָט זיך אויפֿגעכאַפּט און צו קנייצען אָנגעהייבען זיין, ביז איצט גלאַטע פֿערגליווערטע, אָבערפֿלאַכע. דאָס אָנקומענדע וואַסער פֿון אויבען האָט איהם אַ שטויס געגעבען, איהם אויפֿגעוועקט און מיט נייע כּחות לאָזט ער זיך געהן שטאָלץ אין זיין ווייטערן וועג. צו נאַכט איז דער צָפון ווינד שטאַרקער געוואָרן און מיט גערויש און געפּילדער געפֿייפֿט און געקלאַפּט אין פֿענסטער און טהירען; קיינער דערשרעקט זיך ניט, מען פֿרעהט זיך, אַדְרַבָּה, וואָס שטאַרקער ער ווערט. געהט מען אין פֿריה מאָרגען, נאָך אַזאַ שטורמנאַכט פֿון שטוב אַרויס, דערקענט מען דאָס נעכטיגע עגיפּטען ניט מעהר. אַלץ וואָס איז נעכטען מיט שטויב און זאַמד פֿערדעקט געווען, איז היינט ריין און ציכטיג. ווידער גרין און פֿריש זיינען בוימער און בלעטער, אַלץ לעבט, אַלץ אָטהעמט פֿריי און ציהט פֿריש לעבען אין זיך. דאָס אַלץ האָט דער צָפון ווינד פֿאַר איין נאַכט אָבגעטהון, וואָס מיללי‍אָנען הענד וואָלטען ניט אָבגעטהון יאָהרען לאַנג. אויך דער ניל איז ווי אָנגעפֿיהלט געוואָרן און אַיילט זיך עפּיס, וואָס גיכער אַהין צו קומען וואָהין [illegible] געהט. פֿון קאַירא, דאָרט וואו דער ניל מאָסער געפֿינט זיך, קומט אָן די פֿראָהליכע יְדִיעָה: „דער ניל האָט געשטיגען דריי צאָהל". דאָס איז שוין גענוג, אַז דאָס גאַנצע פֿאָלק זאָלל אויפֿלעבען און מיט פֿראָהליכע געזאַנגער און לוסטיגע ליעדער זיך נעהמען צוגרייטען צום גרויסען יום טוב, וואָס דאַרף באַלד אָנקומען. ווער עס האָט נור האַנד נעהמט זיך צו דער אַרבייט: צוזאַמען צו נעהמען אַלץ, וואָס דאָס וואַסער קאָנן פֿערדאַרבען, אָדער אַ וועקטראָגען. חוץ דעם

גרייט זיך יעדער אָן וואַסער אויף עטליכע טאָג, גלייך ווי מען וואָלט מורא האָבען, עס וועט אין ניל וואַסער פערפעהלן אויף אַ טרונק צו טהון. איך האָב זיך אויף די אַרבייט געוואונדערט, נור איך האָב מיך פערלאָזען אויף די עגיפּטער, וואָס זיינען יעדענפאַלס געניטער אין זייער לאַנד פאַר מיר אונ וויסען, מסתמא, וואָס זיי טהוען.

אויף מאָרגען, האָב איך מיך איבערציינגט, אַז איך האָב קיין טעות געהאַט. דער גאַנצער ניל, וואָס זיין וואַסער איז ביז איצט אַזוי קלאָר אונ אַנגענעהם געוועזן צו טרינקען, איז פּלוצלונג געוואָרן אַ גרינע קלעבריגע מאַססע מיט אַזאַ איבעלן גערוך, וואָס מען קאָן נאָהענט ניט צוגעהן צו איהם. דאָס איז „דער גרינער ניל!" האָט מען מיר דערקלערט. דריי, פיער טאָג איז ער אַזוי גרין, אַזוי געדיכט אונ קלעפּיג, אונ קיין פילטראַ אין דער וועלט איז ניט אים שטאַנד דאָס וואַסער צו רייניגען מען זאָלל עס קאָנען צום מויל צוטראָגען.

דאָס קומט דער פון, דערקלערט מען, וואָס דאָרט, אין יענער געגענד פון וואַנען דער ניל פליסט אַרויס, ברענט די הייסע אַפריקאַנישע זונן גאַנצע זעכס מאָנאַט אונ צוקאָכט די גאַנצע מענגע שטעהענד וואַססער אין יענעם אונגעהייער גרויסען וואַססער בעקען, ביז עס ווערט דורכגעוואַקסען מיט אַ געדיכטען גרינעם וואַססערשימעל אונ ווערט אַ גרויסע פערפוילטע געדיכטע גרינע מאַססע. אין דער צייט, ווענן אין עגיפּטען הייבט אָן בלאָזען דער צפון ווינד, הייבען זיך דאָרט אָן די געוואַלדיגע טראָפּישע רעגענס. דאָס גאַנצע רעגען וואַססער שטראָמט פון די האָבערע געגענדען מיט אַ געוואַלדיגען שטראָם אין יענעם גרויסען בעקען אַריין אונ ווערט דורכגעמישט מיט דער גרינער מאַסע, וואָס גיסט זיך ווידער אין ניל אַריין. דערפון בעקומט דער ניל אַזאַ פאַרב, אַזאַ געדיכטקייט אונ איבעלן גערוך. נור וואָס פוללער ער ווערט, דאָס קלאָרער ווערט דאָס וואַססער צוריק אונ נאָך עהדער ער געהט פון זיינע ברעגען אַרוים, איז ער ווידער אַזוי קלאָר אונ אַזוי אָנגענעהם צו טרינקען ווי פריהער. נאָך מעהר אָבער בין איך איבערראַשט געוואָרן, אַרויסגעהענדיג פון קאַיוטע אין אַ פריה מאָרגען אונ איך האָב דעם ערסט נעכטען נאָך קלאָרען אונ גרויסען שטראָם, דערזעהן היינט אין גאַנצען רויט ווי בלוט. איך האָב געמיינט, עס דאַכט זיך מיר נור אַזוי, איך האָב זיך מעהר אונ טיפער איינגעקוקט אונ זיך איבערציינגט: דער ניל האָט אויפגעהאָרט צו זיין אַ טייך וואַססער אונ איז געוואָרן אַ געוואַלדיגער טייך פון בלוט. אַזוי געדיכט ווי בלוט, אַזוי רויט ווי בלוט, מיט קיין אַנדער רויטקייט אין דער וועלט, קאָנן מען אַזאַ פאַרב ניט פערגלייכען, נור מיט בלוט.

„דאָס איז דער רויטער ניל", האָט מען מיר ווידער דערקלערט. אַזוי האָט געדויערט דריי טאָג אונ ווידער האָט מען דאָס וואַססער ניט געקאָנט טרינקען. דערווייל איז דער ניל אַלץ האָכער אונ האָכער געוואַקסען, דאָס וואַססער איז צוריק

דורכזיכטיג געווארען, אנגענעהם צום טרינקען, חאטש ער איז נאך אלץ רויט גע־ווען. ענדליך האט ער אנגעהייבען פון זיינע ברעגען ארויסטרעטען אונ זיך פער־שפרייטען פון ביידע זייטען אויף מיילען ווייט, איבער פעלדער, דערפער אונ שטאדט. דא האט זיך ערסט דער רעכטער יום טוב אין לאנד אנגעהייבען. מאנער, ווייבער, יונגלעך אונ מיידלעך, יונג אונ אלט האבען זיך געלאזען אומשפאצירען אין דער וויי־טער, ברייטער פערפליוצונג, דאס וואססער איז נאך ניט צוהייך, די ערד איז כמעט אומעטום גלייך אהן גריבער, אהן גראבענס; זעלבסט וואו עס געפינען זיך אזעלכע, זיינען זיי ארומגעצוימט אונ יעדען גוט בעקאנט. מיט וואס פאר א פרייד אונ פערגניגען קיהלט זיך יעדער אין וואססער! עס שרעקען זיך ניט זעלבסט שאף אונ רינדער אונ בראדיען אום מיט לוסט אין דער גרויסער וואנע. וואו מען ווארפט איין אויג בלישצען דורך זילבערנע אונ גאלדענע שופען פון די פיעל פיש, וואס דאס וואססער ברענגט מיט זיך. עס פליהען אן גאנצע וואלקען פערשידען פארביגע פויגעל אונ פאנגען די פיש, טראגען זיך הויך אין די לופטען אוועק מיט א צאפעל־דיג פישל אין שנאבעל, לאזען זיך באלד צוריק אראב, עס איז אויך זייער יום טוב, א יום טוב פאר דער גאנצער נאטור. פון אללע זייטען הארט זיך דאס וואססער גערויש ווי עס צוברעכט איין אנגעשאטען וואל, אדער אפענט די פערשטעלטע סלושען אין די פיעל קאנאלען אריינצודרינגען. קיין ערשיינונג אין דער וועלט, וואס איך האב אין מיינע רייזען אזוי פיעל זיך אנגעזעהן, האט מיך אין אזא גליקליכער, לוסטיגער שטימונג ניט געבראכט, ווי די ערשיינונג, ווען איך האב די ערסטע אויספלייצונג פון ניל געזעהן. אין גאנצער וועלט איז א אויספלייצונג א קללה אונ האט א געשטאלט פון שרעק אונ פערוויסטונג, אין עגיפטען איז עס א ברכה אונ האט א געשטאלט פון פרייד, גליק אונ לעבען. קיינמאל בעט דאס פאלק ניט אזוי ערנסט זיינע גאטטער, ווי עס בעט אין דער צייט: דער ניל זאלל נאך האבער אונ האבער שטייגען. ווארום לויט נאך די הייכקייט פון ניל, ווייסט דאס פאלק פון פריהער די גרעסטהעקייט פון זיינע פעלדער אין דעם יאהר. וואס האבער עס שטייגט דאס וואססער מעהר גע־ראטה אלץ די תבואה.

כמעט גאנצע פיער חדשים איז עגיפטען א אזערא א גרויסע, אין וועלכער עס זיינען געבוים שטאדט אונ טויזענדער דערפער, אונ אויף וועלכער עס שווימען אום מיט געזאנג אונ קלאנג טויזענדער אונ טויזענדער שיפלעך אונ פלאטען הין אונ צוריק.

ענדע אקטאבער ווערט דאס לאנד צוריק טרוקען אונ עס הייבט זיך אן די ערד ארבייט, אקערן אונ זאען. דער ניל האט ניט נור די ערד דערוואיכט, ער האט זי אבער נאך מעהר פעט געמאכט, ווארום יעדעס יאהר לאזט ער נאך זיך א דיקען פעטען שלאם, וואס איהם פערדאנקט מען די גאנצע גרעסטענקייט פון דעם קליינעם

לאַנד, וואָס האָט ניט אומזיסט דעם נאָמען בעקומען: „די קאָרען קאַמער פֿון דער וועלט".

דאָס עגיפּטישע יאָהר ווערט, דורך דעם, צוטהיילט אין דריי צייטען: 4 מאָנאַטע: יולי, אויגוסט, סעפּטעמבער און אָקטאָבער הייסט: די וואַססער צייט. נאָוועמבער, דעצעמבער, יאַנואַר און פֿעברואַר: „אַרבייט־ אָדער גרין־צייט". ד. ה.: די צייט פֿון אַקערן, זאָען און שניידען; און מאָרץ, אַפּריל, מאַי און יוני „ערנטע־אָדער טרוקענע־צייט" (זְמַן הָאָסִיף) ד. ה.: די צייט פֿון אַראָבנעהמען די תְּבוּאוֹת און פֿרוכטען פֿון פֿעלדער און גאָרטנער.

די מִצְרִים, אָדער דָאס אַלטע עגיפּטישע פָאלְק.

ווי די ביבעל דערצעהלט האָט חָם, נחַ'ס זוהן געהאַט פֿיער זיהן, די עלטערע פֿון זיי זיינען געוועזן כּוּשׁ און מִצְרַיִם. כּוּשׁ'ס קינדער, איז מען מְשַׁער, האָבען זיך בעזעצט ביי'ם טייך ניל האָבער צו דָרוֹם און זיי האָבען געגרינדעט דאָס לאַנד עֶטהִיאָפֶּיען (מְדִינַת כּוּשׁ); מִצְרַיִם'ס קינדער האָבען זיך בעזעצט אין די נידריגערע געגענדען פֿון ניל, נאָהנטער צו צָפוֹן און האָבען געגרינדעט דאָס לאַנד מִצְרַיִם.

די פֿיעל בילדער, געמאָהלטע און אין שטיינער אויסגעהאַקטע פֿיגורען פֿון אַ מאָליגע מִצְרִים, וואָס זיינען נאָך אַזוי פֿיעל געבליבען אין די אַלטע טעמפּעל, פּאַלאַסטען און קְבָרִים, בעווייזען אַז די איצטיגע בויערן פֿון לאַנד, וואָס די אַראַבער רופֿען זיי אָן: „פֿעלאַהש" זיינען אין געשטאַלט און אין זייער קאָרפּערבוי די ריכטיגע עניקלעך פֿון די אַ מאָליגע מִצְרִים. ווי פֿיעל די אָהנליכקייט פֿון די פֿעלאַהשען איז צו די אַ מאָליגע מצרים זעהט מען פֿון אַ פֿאַקט, וואָס האָט דאָרט ניט לאַנג פּאַססירט. נעבען דער אַלטער עגיפּטישער הויפּשטאָדט מעמפֿיס האָבען אייראָפּאָאישע געלעהרטע, מיט איינינע יאָהר צוריק, פֿון איין אַלטען קֶבֶר אַרויסגענומען אַ האָלצענע סטאַטוע פֿון אַ מיניסטאָר, וואָס איז שוין מעהר ווי 4 טויזענד יאָהר צוריק געשטאָרבען. אַז די פֿעלאַהשען האָבען די סטאַטוע דערזעהן האָבען זיי געמיינט, אַז דאָס איז די סטאַטוע פֿון זייער שֵׁייך (סטאַראַסטאַ, דאָרף פֿאָרשטעהער), וואָס לעבט נאָך איצט און האָבען אויף זייער לָשׁוֹן אָנגעהייבען שרייען: על־בעלעד, ד. ה.: אונזער שֵׁייך. די סטאַטוּע איז ווירקליך גלייך געוועזן צו איהם, דערפֿאַר רופֿט מען זי איצט אָן, אין יענעם מוזעאום וואו זי געפֿינט זיך, מיט דעם נאָמען: el. beled.

די פֿעלאַשהען געהאָרן צו דער ווייסער קאַווקאַזישער ראַססע, און דאָס ווייזט, אַז די אַ מאָליגע מִצְרִים זיינען ניט געוועזן פֿון די דָרוֹם אַפֿריקאַנישע נעגער שטאַמען,

נור פון די ווייסע מענשען, אזוי ווי די בְּנֵי־שֵׁם אונ בְּנֵי־יֶפֶת אונ האבען זיך נור אויס־געצייכענט מיט זייער בעזונדערן פאמיליען טיפ.

עס לעבט נאך איין אלטער שטאמם איצט אין עגיפטען מיט דעם נאמען: „קאפ־טען", א מאל האט מען געמיינט, אז זיי זיינען די עניקלעך פון די אלטע מִצְרַיִם; אין די לעצטע צייטען האבען די געלעהרטע ארויסגעפונען, אז די קאפטען זיינען די עניקלעך פון געמישטע אלטערן פון פערשידענע פאלקער, וואס האבען, אין דער לאנגער צייט פון דער עגיפטישער געשיכטע, אזוי פיעל געוואהנט אין דעם אלטען לאנד.

דער ערסטער עגיפטישער קעניג מֶענָא, אדער מֶענֶעס.

ווי אללע אלטע פאלקער, האט אויך דאס עגיפטישע פאלק אנגעהייבען זיין געשיכ־טע צו דערצאהלען פון יענע צייטען, ווענן די געטטער אלליין זיינען געוועזן די קעניגע פונ'ם לאנד. די געטטער האבען געהערשט אין מִצְרַיִם, דערצאהלט די לעגענדע, יעדער גאטט אין א בעזונדער געגענד פון לאנד. זיי זיינען גוטע הערשער געוועזן אונ האָ־בען פונ'ם פאלק קיין גרויסע אבגאבען ניט פערלאנגט. דאס פאלק האט געזאֶעט זיינע פעלדער, אונ וואס דאס פעלד האט איהם געגעבען איז געוועזן זיינס. אין יענער אלטער צייט האבען מענשען געלעבט גליקליך אונ די געטטער — צופריעדען. אזוי האט זיך געפיהרט טויזענדער יאהרען, ביז די פריסטער האבען אנגערעדט די געט־טער זיי זאללען זיך בעזעצען אויפ'ן הימעל אונ דאס לאנד זיי איבערגעבען צו רעגי־רען, אונ אנשטאט די געטטער זיינען די פריסטער געווארן די פיהרער. זיי האבען שוין פונ'ם פאלק פערלאנגט גרויסע אבגאבען פאר די ערד, וואס יעדער ארבייט אונ פאר יעדעס הויז וואס יעדער בויט. לאנג האט זיך אויך געצייגען די פריסטער הערר־שאפט, דאס פאלק האט פערגעסען די גוטע צייטען פון א מאל: די פריסטער צווישען זיך האבען אויך ניט גוט געלעבט, עס פלעגט אפט זיין מִלְחָמוֹת צווישען זיי, אונ דאס פאלק האט די געטטער אנגעהייבען בעטען צוריק אראבקומען פון הימעל הערר־שען איבער איהם ווי פריהער. די געטטער אבער האבען שוין ניט געוואלט אראב־געהן, האבען זיי געשיקט א קלוגען קעניג, וואס זיין נאמען איז געוועזן מענא, אדער מענעס, ער האט אבגענומען די מאכט פון די פריסטער אונ איז אלליין גע־ווארן קעניג איבער גאנץ מִצְרַיִם. ער איז דער ערסטער פַּרְעֹה, וואס פון איהם הייבען אן די געשיכטע שרייבער צו רעכענען די דינאסטיען, ד. ה.: די קעניגליכע פאמיל־יען, וואס האבען איינע נאך די אנדערע געהערשט אינ'ם לאנד.

דער עגיפטישער פריסטער מאנעטהא האט דער ערסטער די גאנצע געשיכטע

צוזאַמען געשטעלט, און לויט נאָך זיין בעשרייבונג, האָבען אויך שפּאָטערע היסטאָריקער ווייערע געשיכטען פֿון דעם לאַנד געשריבען.

מאַנעטהאָ האָט געלעבט אַ עֶרֶך 250 פ׳ (ג. תק״י). צו יענער צייט האָט אין עגיפּטען רעגירט פּטאָלאַמאָאָס פילאַדעלפֿוס, איינער פֿון די גריכישע קאָניגע, וואָס האָבען אין עגיפּטען רעגירט, נאָך דעם, ווען דאָס לאַנד האָט אויפגעהערט פֿון אייגענע קאָניג'ע בעהערשט צו ווערן. פּטאָלאַמאָאָס פילאַדעלפֿוס איז זעהר אַ געבילדעטער קאָניג געוועזן, און איהם האָט זיך ריכטיג געוואָלט וויסען די געשיכטע פֿון דעם לאַנד און פֿאָלק אויף וועלכע ער רעגירט, דאַריבער האָט ער געבעטען דעם געלעהרטען פּריסטער מאַנעטהאָ, ער זאָלל די ריכטיגע געשיכטע פֿון עגיפּטען שרייבען. נאָך לאַנגער שווערער אַרבייט אין זוכען און לעזען פֿיעל שריפֿטען אין די אַרכיווען פֿון דער אַלטער עגיפּטישער הויפּטשטאַדט מעמפֿיס, האָט מאַנעטהאָ מְסַדֵר געוועזן אַלץ וואָס ער האָט אַרויסגעפֿונען און האָט די עגיפּטישע געשיכטע צוזאַמענגעשטעלט.

ווי מאַנעטהאָ דערצאָהלט האָט מענעס, אַלס דער ערסטער פַּרְעֹה מֶלֶךְ מִצְרַיִם, רעגירט, אַ עֶרֶך מיט 3,200 יאָהר, פֿאַר דער איצטיגער איירעפּאָאישער צייט רעכנונג. נור נאָך אַ צייט פֿריהער איז שוין מצרים אַ געאָרדענט לאַנד געוועזן מיט פֿיעל גרויסע שטאָדט, דאָרפֿער און הייזער שאָנע, וואָס אום צו אַזאַ מַדְרֵגָה צו קומען אין בילדונג, האָט שוין דאָס פֿאָלק געמוזט נאָך פֿאַר מענעס'ן לאַנגע צייטען דאָ לעבען. די איצטיגע געלעהרטע פֿערזיכערן דאַריבער, אַז ביז צו אַזאַ מדרגה צו קומען, ווי דאָס עגיפּטיש פֿאָלק איז שוין געשטאַנען, ווען מענאַ איז קאָניג געוואָרן, האָט געמוזט אַריבערגעהן אַ צייט פֿון טויזענדער יאָהרען. מאַספּעראָ, וואָס האָט אין עגיפּטען פֿיעל נאָך געפֿאָרשט, שאָמט זיך ניט צו זאָגען, אַז ביז מענאַ, זיינען שוין 10 טויזענד יאָהר איבער דעם לאַנד און פֿאָלק אַריבער. עס פֿערשטעהט זיך, אַז דאָס זיינען נור הַשְׁעָרות פֿון געלעהרטע, וואָס די וועלט-געשיכטע קאָנן זיי נור דערמאָהנען, אָבער ניט אָנווייזען אויף זיי ווי אויף געשיכטליכע פֿאַקטען.

פֿון פּרעה מענאַס, דערצאָהלט מאַנעטהאָ, אַז איהם איז בעסער געפֿאָללען, דער ניל זאָלל געהען מעהר צו מִזְרַח זייט, צוליעב דעם האָט ער אַ לאַנגען און ברייטען קאַנאַל געלאָזט גראָבען, אין וועלכען ער האָט דאָס גאַנצע וואַסער אַריינגעצייגען. דעם פּלאַץ וואו דער ניל איז פֿריהער געגאַנגען האָט ער געלאָזט פֿערשיטען, און אויף דעם אָרט האָט ער געלאָזט בויען די שטאָדט מעמפֿיס, וואָס איז די הויפּטשטאָדט געוואָרן פֿאַר פֿיעל עגיפּטישע קאָניגע נאָך איהם. די שטאָדט האָט מענאַ אַ נאָמען געגעבען: מען-נאָפֿער: גוטער אָרט; ערסט שפּאָטער האָט מען זי אָנגעהייבען רופֿען: מעמפֿיס (מוף).

30 דינאַסטיען, האָבען רעגירט אין עגיפּטען פֿון מענאַ אָן, ביז דאָס לאַנד

איז איינגענומען געוואָרן פֿון דעם פּערזישען קעניג קאַמביזעס, אים יאָהר 525 פֿ' (ג. רל"ו) אונ איז געוואָרן אַ פּערזישע פּראָווינץ. די דרייסיג דינאַסטיען טהיילט מען איין, לויט נאָך די הויפּטשטאָדט, וואו זיי האָבען רעגירט. די ערסטע 10 האָבען רעגירט אין מעמפֿיס אונ ווערן אין דער געשיכטע בעצייכענט מיט דעם נאָמען: מ ע מ פ י ט י ש ע דינאַסטיען; די צווייטע 10, האָבען שטענדיג זייער הויפּטשטאָדט געהאַט די שטאָדט ט ה ע ב ע ן (נא אָמון) אונ הייסען: ט ה ע ב אַ נ י ש ע דינאַסטיען; די דריטע 10 דינאַסטיען האָבען רעגירט אַמאָל אין דער שטאָדט שאַאיס אונ אַמאָל אין טאַניס (צוען) אונ הייסען דאַריבער ש אַ א י ט י ש ע דינאַסטיען.

מענעס האָט 62 יאָהר רעגירט, אונ איז געשטאָרבען פֿון אַ ביס, וואָס ער האָט בעקומען פֿון אַ היפּפּאָפּאָטאַמע (ניל פֿערד), וואָס זיינען נאָך צו יענער צייט פֿיעל געוועזען אין ניל זעלבסט אין אונטער עגיפּטען.

די ערסטע מעמפֿיטישע דינאַסטיען אונ די פּיראַמידען בויער.

פֿון די קעניגע, אָדער פַּרעה'ס פֿון די ערסטע דריי דינאַסטיען, וועלכע האָבען אין לאַנד רעגירט, ווייסט די געשיכטע, אויסער זייערע נאָמען, ווענינ וואָס פֿון זייערע מַעֲשִׂים צו דערצאָהלען. מען ווייסט נור, אַז דאָס לאַנד איז פֿערשלאָסען געוועזען, קיין איינציגען פֿון אַ פֿרעמדען פֿאָלק האָט מען אין עגיפּטען ניט אַריינגעלאָזען אונ אויך די עגיפּטער זיינען פֿון זייער לאַנד קיינמאָל ניט אַרויסגעגאַנגען. פֿון דעם ערסטען קעניג פֿון דער 4=טער דינאַסטיע פּרעה שנאָפֿרו, ווייסט מען, אַז ער האָט אַיינגענומען די נאָמאַדען פֿאָלקער, וואָס האָבען געוואָהנט אויף דער האַלבער אינזעל סִינַי אונ האָט דאָרט אין אַ פֿעלז איין אויפֿשריפֿט געלאָזען, וואו עס איז אָבגעמאָלט זיין גְבוּרָה ווי ער אונטערוואַרפֿט אונטער זיך די נאָמאַדען. פֿון איהם הייבען זיך אָן צו רעכענען די בעריהמטע פּאַלאַסטען אונ טעמפּעל אונ אויך די פּיראַמידען, וואָס פֿיעל פֿון זיי שטעהען נאָך איצט פֿאַר אַ וואונדער פֿאַר יעדען וואָס זעהט זיי.

די פּיראַמידען זיינען אונגעהייר גרויסע פֿיער קאַנטיגע געביידע, וואָס הייבען זיך אָן אונטען גאַנץ ברייט אונ ווערן אַלץ שמאָלער אונ שמאָלער אין אַללע פֿיער זייטען, ביז זיי פֿערענדיגען זיך אייבען מיט אַ פֿיער קאַנטיגען שפּיץ. פֿון דערווייטענס זעהען זיי זיך אָן ווי פֿיער קאַנטיגע שפּיציגע בערג, אַזוי הויך אונ אַזוי גרוים זיינען זיי.

געוועהנליך האָט מען זיי פֿון אָנהייב געבויט פֿון ציגעל, אָדער פֿון פֿעלזען פּלאַטען אונ דערנאָך זיי אַלץ בעצויגען מיט האַרטע גראַניטענע דיקע איבערדעקען, וואָס דורך דעם זיינען זיי אַלץ גראָסער אונ העכער געוואָרן. קיין פֿענסטער זיינען אין זיי נישטאָ, נור אַ קליין טהיר'ל אין מִזְרַח זייט — ווייל אין די מַעֲרָב זייט, האָבען די

עגיפּטער געגלויבּט, געהאָר צו די גאָטטער. געבּויט האָט מען זיי אַלס קאָניגליכֿע קְבָרִים. יעדער קאָניג האָט, באַלד ווי ער איז קאָניג געוואָרן, אָנגעהייבּען בּויען פֿאַר זיך אַ פּיראַמידע; האָט ער זי אין זיין רעגירונגס צייט ניט געענדיגט, האָט עס געענדיגט דער זוהן זיינער, אָדער דער וואָס האָט נאָך איהם רעגירט. דער צוועק דערפֿון איז בּעשטאַנען דאַרין: די עגיפּטער האָבּען געגלויבּט, אַז דעם מענשענס זעעלע שטאַרבּט ניט צוגלייך מיט'ן גוף. נאָכֿ'ן טוידט מִשְפֶּט מען זי און לויט ווי זינדיג זי איז אַזאַ פְּסַק גיט מען אַרויס, זי זאָלל אַזוי פּיעל און אַזוי פּיעל יאָהרן אומוואַנדערן אין גִלְגוּלִים פֿון איין גוף אין אַנדערן, בּיז זי קומט ענדליך צו איהר ערסטען גוף און דערנסטמאָל קאָנן זי ערסט אין גַן־עֵדֶן אַריינקומען. דאַריבּער איז נאָטהיג מען זאָלל דעם גוף פֿערהיטען, ערסטענס: ער זאָלל ניט צופֿוילט ווערן, און צווייטענס: ער זאָלל גאַנץ בּלייבּען פֿון אַנדערע פֿערדאַרבּענדע צופֿאָללע און סִבּוֹת. ער זאָלל ניט צופֿוילט ווערן, האָבּען די פּריסטער, וואָס זיינען די געלעהרטע געוועזן און האָבּען פֿון מיטטעל געוואוסט, וועלכֿע זיינען נאָך אֲפִילוּ איצט ניט בּעקאַנט, ערפֿונדען אַ מיטטעל ווי דעם טוידטען קאָרפּער צו אַזאַ שטאַנד צו בּרענגען ער זאָלל אייבּיג קאָנען בּלייבּען גאַנץ.

דאָס צוריכֿטען און די מיטטעל ווי זיי האָבּען עס געמאַכֿט, זיינען נאָך ניט אין גאַנצען בּעקאַנט, און מען רופֿט עס איצט אָן: „אַיינ־בּאַלזאַמירען" אָדער „פֿערמומען". דאָס האָבּען נור די פּריסטער געקאָנט און בּסוד געהאַלטען קיין אַנדערער זאָלל דערפֿון ניט וויסען. איז אַ אַנשטאָנדיגער בַּעַל הַבַּיִת געשטאָרבּען, פֿלעגט די פֿאַמיליע גרויסע טרויער־צערמאָניען מאַכֿען, אַללע נאָהענטע קְרוֹבִים פֿון געשטאָרבּענעם, האָבּען געמוזט באַלד טרויער קליידער אָנטהון און ניט געטאָהרט עסען, ניט טרינקען, אפילוּ אין אַ בּאָד ניט געהן אין דעם ערסטען טאָג. קלאָג ווייבּער מיט אַש אויפ'ן קאָפּ פֿלעגען אַזוי דריי טאָג אין די גאַסען אַרומגעהן זינגענדיג זייערע קלאָגלידער. אויפ'ן דריטען טאָג פֿלעגט קומען דער פּריסטער זיך בּעדינגען וועגען דעם איינבּאַלזאַמירן. דאָס איינבּאַלזאַמירן איז פֿערשיעדען געוועזן לויט נאָך דעם מֶקַח, וואָס מען האָט בּעצאָהלט פֿאַר דער אַרבּייט. יעדער פּריסטער האָט געוויסע מוסטער געהאַט און לויט נאָך דעם מוסטער, וואָס מען האָט אויסגעקליבּען אַזוי איז דער טוידטער בּאַלזאַמירט געוואָרן. איז מען מיט'ן מֶקַח דורכֿגעקומען, האָט דער פּריסטער דעם צייכֿען געמאַכֿט אין וועלכֿען אָרט דעם איינגעווייד אַרויסצונעהמען — אַלליין האָט ער עס קיינמאָל ניט געטהון — עס האָט זיך גערעכֿענט פֿאַר אַ גרויסע זינד אַ טוידטען דאָס לייבּ צו אָבּ[illegible]נען. עס זיינען אָבּער געוועזן מענשען פֿון דער נידריגסטער קלאַססע עקסטראַ דערצו בּעשטימט, פֿלוּמֶר'שט, אַריינצוגנֵבֿ'ן זיך צום טוידטען אין צימער און דעם איינשניט מאַכֿען און ענטלויפֿען. האָט מען דעם איינשניידער דערזעהן לויפֿענדיג

האָט מען זיך נאָך איהם געיאָגט מיט קְלָלוֹת און מיט שטיינער. דאַן האָט דער פּריס-
טער גענומען דעם טוידטען צו זיך אין לאַבאָראַטאָריום. די איינגעווייד, אויסער
נירען און האַרץ, האָט מען אַרויסגענומען, זיי געוואַשען און געווייקט אין פּאַלמען-
וויין און זיי בעהאַלטען אין אַ עקסטראָ דערצו בעשטימטע כְּלִי, מיט אַ פֿערציערט
דעקעל מיט אַ קאָפּ פֿון אַ עגיפּטישען גאָטט. דאָס זיינען די כֵּלִים וואָס מען רופֿט
זיי איצט אָן קאַנאָבען, וועלכע געפֿינען זיך כִּמְעַט אין יעדען אַלטען עגיפּטישען
קֶבֶר. דען קאָרפּער האָט מען געווייקט און געריבען מיט אַזעלכע גאָרבער שטאָפֿען,
ניט וועניגער ווי אַ חוֹדֶש צייט. דאַנן האָט מען איהם אָנגעפּיללט מיט אַ געמיש פֿון
אַספּאַלט און פֿערשידענע פּעך, דערצו נאָך געווירצען אַללערליי, ער זאָלל קיין שלעכ-
טען גערוך ניט האָבען. ווענן דאָס באַלזאַמירען איז שוין פֿאַרטיג געוועזן האָט מען אָנ-
געהייבען דעם קאָרפּער, יעדעס גליד בעזונדער, קינסטליך איינוויקלען אין פּאַסען
לייוואַנד בענעצטע אין אַ גוממי פֿליסיגקייט. אויף אַזאַ איינוויקלען פֿלעגט אָפֿט
אַוועקגעהן ביז 5000 מעטער ליינוואַנד. מיט דעם קאָרפּער פֿלעגט מען אויך איינ-
וויקלען יעדעס זיין געצייג: אַ שניידער זיין שעער, אַקריעגס מאַן—זיין בויגען, זעלבסט
אַ קינד פֿלעגט מען צוּוויקלען זיין שפּילצייג. וואָס טהייערער דאָס באַלזאַמירען האָט
געקאָסט, דאָס שאָנער איז דער קאָרפּער געוועזן און דאָס לענגער האַלט ער. ביי
די איינבאַלזאַמירטע קאָניגע זיינען נאָך אֲפִילוּ דאָס האָאָר אויפֿן קאָפּ ביז איצט גאַנץ,
ביי געמיינערע טרעפֿט עס זעלטען. נאָך טהייערער ווי דאָס באַלזאַמירן, האָט
געקאָסט דער זאַרג (אָרוֹן), דעם זאַרג האָט מען ווידער איינגעשלאָסען אין אַ שטיי-
נערנעם זאַרקאָפֿאַג (אַזאַ שטיינערנער קֶבֶר), וועלכער איז געוואָהנליך געציערט מיט
געקריצטע, אָדער בולֵט אויכגעהאַקטע אויפֿשריפֿטען דער נאָמען פונ'ם טוידטען,
און אָפֿט אויך די געשיכטע פֿון זיין לעבען. דאַנן ערסט האָט מען איהם אין אַ
שיפֿעל געטראָגען צו זיין קבר. אַ קבר האָט זיך יעדער אַנשטאָנדיגער מענש בע-
זאָרגט אין לעבען. קיינעם האָט זיין הויז און זיין פּאַלאַסט אַזוי פֿיעל ניט געקאָסט
וויפֿיעל זיין קבר. געוואָהנליך זיינען די קְבָרִים אויסגעהאַקט אין די האַרטעסטע
פֿעלזען, דאָרט וואו קיין וואַסער קאָנן ניט צוקומען. רייכערע האָבען עס געמאַכט
אין דריי גרויסע חֲדָרִים, יעדער חֶדֶר איז צו איין אַנדער זאַך בעשטימט געוועזן.
אין דעם לעצטען חדר האָט מען דעם זאַרקאָפֿאַג אַוועקגעשטעלט. אויך פֿלעגט מען
יעדען טוידטען מיטגעבען פֿיעל פֿיגורען פֿון ליימענע אָדער שטיינערנע מענשען,
זיי זאָללען איהם דאָרט בעדינען. דאַן פֿלעגט דער חדר מיט שווערע שטיינערנע
פּלאַטען פֿערשטעלט און פֿערמויערט ווערן, און אויף אַזאַ אופֶן, איז מען זיכער גע-
ווען, ווען דער גוף זיך דערהאַלטען ביז די זעלע וועט צוריקקומען.

צו דעם זעלבען צוועק האָבען די קאָניגע די פּיראַמידען געבויט. די קאָניגע
פֿון דער 4 טער דינאַסטיע, פּרעה חוּפוּ (Cheopos), פּרעה חַפְרַע דער ערסטער און

פַּרעה מענקאַרא, זיינען די ערסטע, וואָס האָבען די דריי גראָסטע פּיראַמידען געבויט ביי דער שטאָדט גִיזָה, (Gizeh) געגענאיבער דער איצטיגער הויפּטשטאָדט קאַירא און ניט ווייט פון דער אַלטער הויפּטשטאָדט מעמפיס. דער גראָסטער פון זיי רעכענט זיך פּרעה חופו'ס פּיראַמידע, וואָס האָט 137 מעטער די הייך; דער פונדאַמענט הייבט זיך אָן 200 מעטער פון יעדער זייט. אין גאַנצען, איז בערעכענט געוואָרן, איז אויף איהם פערברויכט געוואָרן איבער 90 מילליאָן קוביק-פוס בוי-מאַטעריאַל.

העראָדאָט דערצעהלט, אַז נאָך אין זיין צייט האָבען די עגיפּטער יענעם פּרעה חופו אָדער חעאָפּס, ווי ער רופט איהם, געשאָלטען, וואָס ער האָט געצוואונגען הונדערט טויזענד מענשען צוואַנציג יאָהר נאָכאיינאַנד צו אַרבייטען ביי דער פּיראַמי-דע. עס געפינט זיך אויך אויף איהר, שרייבט ער, אויסגעהאַקטע בוכשטאַבען, וואָס ווייזען אָן וויפיעל עס האָט רעטעך און קנאָבעל אַליין געקאָסט פאַר די אַר-בייטער, און דער ציפער טראָגט אויס 1,600 טאַלענט זילבער, (אַ טאַלענט זילבער בעטרעפט אויף אונזער געלד אַ ערך 1400 רובל). ווענן נור אויף קנאָבעל און רעטעך איז אוועק אַזוי פיעל געלד, קאָנן מען זיך לייכט פאָרשטעלען, וויפיל האָט געקאָסט שפּייז און קליידער פאַר די אַרבייטער.

אין דער דריטער פּיראַמידע האָט מען געפונען דעם זאַרקאָפאַג פון דעם קעניג פּרעה מענקאַרא מיט זיין מומיע. אויף זיין זאַרג געפינט זיך אַזאַ אויפשריפט: „אָ אָזירים, (דער עגיפּטישער נאָמען פון די זונן) קעניג מענקאַרא, דער עוויג לעבענ-דער! געבוירען פון הימעל, געטראָגען אין שוים פון נוט און פון שעב, (גיים-טער פון דער ערד און פון הימעל) דיין מוטער נוט נעהמט דיך צו אין איהר נאָ-מען, זאָלל זי דיך פאַר אַ גאָטט מאַכען צווישען אַללע געטטער פון הימעל און דיינע פיינד אויף דער ערד פערניכטען".

„נאָך איצט, דערצעהלט מאַספּעראָ, שטעהט חופו'ס פּיראַמידע שטאָלץ אין רעכטען מיטען וויסטען זאַמד, האָט קיין מורא פאַר אַללע שטורמווינדען וואָס טראָ-גען זיך אַריבער פון דער וויסטע איבער איהם, ער שיינט נאָך אָב ביי טאָג פון די ברענענדע שטראַלען פון דער עגיפּטישער שטאַנדיג לויטערער זונן, און פער-שפּרייט פאַרנאַכט זיין ריזען שאָטען ווייט איבער די ווייץ-פעלדער פון דער גִיזָה געגענד".

מיט אַזעלכע ריזען געביידע האָבען זיך אויסגעצייכענט כּמעט אַללע קעניגע פון דער 4-טער דינאַסטיע.

ניט ווייט פון די צוויי אַלט עגיפּטישע הויפּטשטאָדט מעמפיס און טהעבען גע-פינען זיך די טוידטען פעלדער (בֵּית-הַקְבָרוֹת), איבער דריי הונדערט טריט הויך אויסגעהאַקט אין דעם לובִישען פעלזען פאַס, און פערנעהמען אַ שטרעקע פון איינינע שטונדען וועג. פיעל היילען און קאַטאַקאָמבען מיט פיעל קאָרידאָרען און

אונטער אירדישע וועגען, וואָס פיהרען צו די קְבָרים פון אַ מאָליגע רייכע עגיפּטער. דאָ ליגען אַ מעננע פערבאַלזאַמירטע קערפּער פון טויזענדער יאָהרען. זיי זיינען אַזוי פיעל, אַז די איצטיגע אַראַבּיער, וועלכע וואָהנען אין יענע געגענדען, בענוצען זיי פאַר ברענן-מאַטריאַל צו הייצען אונ צו קאָכען. אין די קברים-האָלען פון די רייכע געפינען זיך אויף די וואָנד כְּתָבִים אונ בילדער, וואָס שטעלן פאָר דאָס לעבען אונ בעשעפטיגונג פון דעם וואָס איז דאָ בעגראָבען. צו בעוואונדערן איז די פאַרבען פון די בילדער, וואָס זיינען גאַנץ אונ פריש געבליבען, חאָטש זיי זיינען מיט 4 טויזענד יאָהר צוריק געמאָהלט געוואָרן; דערפון זעהט מען, אַז די פאַרצייטיגע עגיפּטער האָבען שוין געוואוסט פון חימישע מיטטעל, ווי פאַרבען צוזאַמענצושטעלן זיי זאָ'לן קיינמאָל זייער קאָליער ניט פאַרלירען.

אונ דאָס אַלץ האָבען די עגיפּטער געטהון ניט נור צוליעב כָּבוד אַלליין, ווי מען טהוט איצט אָפּט מיט טהייערע מַצֵבוֹת אויף די קברים פון רייכע אונ גרויסע לייט, נור מעהר פון דעם גלויבען, אַז די זעעלע פונ'ם געשטאָרבענעם מוז נאָך בוי-זענדער יאָהרען זיך צוריקקעהרען צום קאָרפּער, אונ זי קאָנן אין גַן-עֵדֶן ניט אַריין אויב דער קאָרפּער איז שוין צופוילט, אָדער אַזוי ווי עס איז פערלאָרן געוואָרן.

„אונזערע הייזער אין וועלכע מיר וואָהנען לעבעדיגערהייד, פלעגען די עגיפּ-טער זאָגען, זיינען נור צייטליכע הערבערגען (סטאַנציעס אויף אַ ווײַלע) אונזערע קְבָרים אָבער, זיינען אונזערע אייביגע הייזער, דאַריבער דאַרף מען זיי שטאַרק אונ זיכער מאַכען זיי זאָללן זיך האַלטען אייביג!"

די קאָניגין ניטאַקער.

פון דער זעכסטער דינאַסטיע, דערצאָהלט מאַנעטהאָ, פון אַ קאָניג פַּרְעה מענ-טעמזאָף, וועלכער האָט רעגירט איבערן לאַנד מיט חָכְמָה אונ מיט יֹשֶׁר; דאָס איז אָבער ניט געפאָללן געוועזן די פּריסטער אונ גרויסע לייט, אונ זיי האָבען אַ פער-שוואָרונג געמאַכט אונ איהם געטוידט. זיין פרוי, די קאָניגין ניטאָקער איז בעריהמט געוועזן פאַר די שאָנסטע אונ קליגסטע פרוי אין גאַנצען לאַנד אונ איז נאָך איהר מאַנס טוידט קאָניגין געוואָרן (אין עגיפּטען איז אַ געזעץ געוועזן אַז פרויען מעגען רעגירען ווענן עס איז קיין אַנדער טהראָנפאָלגער ניטאָ). דאָס פאָלק האָט זי זעהר ליעב געהאַט, ווייל זי איז צום קלענסטען ווי צום גראָסטען גוט געוועזן. אַז זי האָט זיך דערוואוסט, דאָס איהר מאַנן אונ קאָניג איז ניט געשטאָרבען מיט אַ נאַטירלי-כען טוידט, נור פון די האָנד פון זיינע ראַטהגעבער, איז איהר מעהר דאָס לעבען ניט אַיינגעגאַנגען אונ זי האָט זיך פאָרגענומען נְקָמָה צו נעהמען. זי האָט אָבער

קיינעם דערפֿון נישט דערצעהלט אונ קיינער האָט ניט געוואוסט וואָס ביי איהר אין האַרצען געהט פֿאָר. אַזוי ווי איהר פּאַלאַסט איז ניט ווייט פֿון ניל געשטאַנען, האָט זי אין געהיים געלאָזט צוציהען אַ קאַנאַל צו איהר פּאַלאַסט, וואו אין אַ בעהאַלטענעם ווינקעל האָט זיך פֿיעל וואַססער אָנגעקליבען. פֿון אַ טהיר וואָס פֿיהרט פֿון פּאַלאַסט קעהלער אין איהר גאָרטען אַריין, האָט זי געמאַכט שלוזען, מען זאָלל קאָנען זיי אויפֿהייבען אונ אַראָבלאָזען ווענן מען וויל, כְּדֵי דאָס אָנגעקליבען וואַססער זאָלל דעם קעהלער פֿערטרענקען. די אַרבייט איז פֿאַרטיג געוואָרן, קיינער פֿון די גרויסע לייט האָט דערפֿון ניט געוואוסט. איינמאָל, אין אַ גאַנץ הייסען טאָג, האָט זי פֿערבעטען אויף אַ מאָהלצייט צו זיך אַללע יענע פּריסטער אונ ראַטהגעבער, וואָס זי האָט געוואוסט, אַז זיי זיינען שולדיג אין איהר מאַנ'ס טוידט. ווייל אין די אייבערשטע צימערן איז כְּלוֹמַר'שט צו הייס געוועזן, האָט זי געהייסען די טישען גרייטען אין די קעהלער חֲדָרִים. ווענן אַללע געסט זיינען שוין פֿון ווין רעכט פֿראָהליך געוואָרן האָט זי שטיללערהייד פֿון אינווייניג אַללע טהירען פֿערשלאָססען אונ אויפֿגעהייבען די שלוזען, דאָס וואַססער איז אַריין מיט אַ מאָל אונ אַללע שולדיגע מיט איהר צוזאַמען זיינען דערטרונקען געוואָרן.

איהר קאָרפּער האָט מען באַלזאַמירט אונ מְקַבֵּר געוועזן אין דער פּיראַמידע, וואָס זי האָט נאָך פֿריהער פֿאַר זיך געלאָזט בויען. דאָס גאַנצע פֿאָלק האָט נאָך איהר געוויינט אונ לאַנג געטרויערט. „די שאָנע קאָניגין מיט די ראָזען וואַנגען" (באַקען), האָט מען זי גערופֿען אונ פֿיעל לעגענדען זיינען צווישען עגיפּטישען פֿאָלק אונ אויך ביי אַנדערע פֿאָלקער פֿון איהר שפּעטער דערצעהלט געוואָרן. אַ טהייל זאָגט, אַז זי איז דעם קאָניגס פֿרוי אונ אַ שוועסטער געוועזן (אין מִצְרַיִם פֿלעגען די קאָניגע אָפֿט זייערע אייגענע שוועסטער הייראַטען).

אַ טהייל זאָגט, אַז זי איז איין אָרעם מיידעל געוועזן, נור פֿאַר איהר שאָנקייט אונ חָכְמָה, האָט זי דער קאָניג פֿאַר אַ פֿרוי גענומען, דאַריבער זיינען די פּריסטער אונ ראַטהגעבער בּאָז געוועזן אונ האָבען איהם געטוידט.

די גריבֿען דערצעהלען פֿון דער קאָניגען נייטאַקער אַזאַ לעגענדע:

זי איז אַ אָרעם מיידעל געוועזן, זעהר אַ שאָנע אונ זעהר אַ פֿרומע, געלעבט האָט זי ערגעץ אין אַ פֿערוואָרפֿען דאָרפֿעל, אין אַ קליין שטיבעלע צוזאַמען מיט איהר מוטטער, וועלכע איז געוועזן אַ אָרעמע אַלְמָנָה. די מוטטער האָט מוֹרָא געהאַט, גרויסע אָדער רייכע לייט זאָללן איהר שאָנע טאָכטער ניט דערזעהן אונ זי צונעהמען פֿאַר אַ געליבטע אָדער קעבסווייב, ווי די מאָדע פֿון גרויסע לייט איז דענסטמאָלט געוועזן, האָט זי די גאָטטער געבעטען זיי זאָללען היטען איהר שאָן קינד פֿון שלעכטע אויגען אונ ניט לאָזען זי זאָלל פֿערפֿיהרט ווערן פֿון שלעכטע מענשען. איינמאָל האָט זיך דאָס מיידעל אין ניל געבאָדען, אַז זי איז אין וואַססער געוועזן איז צו-

געפלויגען א אָדלער, האָט א האפּ געטהון איהר'ס א שיפֿעל אונ איז אַוועקגעפלויגען, דאָס מיידעל האָט מיט איין שוך געמוזט אַהיים געהן, אונ דערצֶיהלט דער מוטטער וואָס איהר האָט געטראָפען. די מוטטער האָט ניט געגלויבט אונ האָט זי חושד געוועזן עפּיס שלעכטס אונ זי האָט ווידער געבעטען די גאָטטער, זיי זאָללען איהר דעם אֱמֶת בעווייזען.

דער קאָניג פַּרְעה מענטעמזאָף איז נאָך דענסטמאָל א יונגער מאַנן געוועזן, אונ פון אַללע פּרינצעסינס פון קאָניגליכֿער פאַמיליע האָט ער זיך קיין פרוי ניט געקאָנט אויסקלויבען — די איז שאָן אונ ניט קלוג, יענע איז קלוג אָבער ניט גענוג שאָן, יעדע האָט א חִסָרון געהאַט, דעם קאָניג האָט זיך געוואָלט א פרוי מיט אַללע מַעֲלות, ער זאָלל זי ליעב האָבען ווי א פרוי פאַר איהר שאָנקייט אונ זיין פאָלק זאָלל זי ליעב האָבען פאַר איהר חָכְמָה אונ גוטסקייט. זיצענדיג א מאָל צווישען זיינע ראַטהגעבער אונטערן בלויען הימעל ביי די טהוירען פון זיין הויפּטשטאָדט צו מִשְׁפָּט'ן זיין פאָלק, ווי דער מִנְהָג איז געוועזן, האָט זיך גאַנץ הויך איבערן קאָניג'ס קאָפּ אָנגעטראָגען א גרויסער אָדלער אונ האָט עפּיס געלאָזט אַראָבפאַללען, אונ דעם אין שוים איז אַריינגעפאַללען א געציערט שיפֿעלע. דער קאָניג האָט עס בעטראַכט, אונ זיך פערוואונדערט אויף דאָס ערדעלקייט פון יענעם פיסעל, וואָס האָט געמוזט אַזאַ געציערט שיפֿעלע טראָגען. קומענדיג צו זיך אין פאַלאַסט האָט ער געלאָזט רופען אַללע פּרינצעסינס אונ טאָכֿטער פון פּריסטער אונ ראַטהגעבער אונ האָט געמאָלדען, אַז וועמען דאָס שיפֿעל וועט פאַסטען, וועט ער פאַר זיין פרוי אונ קאָניגין מאַכֿען. אַוַדַאי האָט יעדע געוואָלט דאָס שיפֿעל זאָלל איהר פאַסטען, אָבער עס האָט זייער מיה ניט געהאָלפען. דער קאָניג, וואָס האָט געגלויבט, אַז דערמיט האָבען איהם די גאָטטער אָנגעוויזען ווער זיין בעשערטע איז, האָט געזעהן, אַז קיינע פון די פערזאַמעלטע פּרינצעסינס קאָנן זיין פרוי ניט זיין, דאַריבער האָט ער צוגערופען צוויי גרויסע לייט, געטרייע פריינד, זיי דערלאַנגט דאָס שיפֿעל, מיט דעם יענס מיידעל צו געפינען, וועמעס דאָס איז אונ זי ברענגען צו איהם. די גרויסע לייט זיינען אומגעגאַנגען פון שטאָדט צו שטאָדט, פון דאָרף צו דאָרף, זיי האָבען ערגעץ אַזאַ מיידעל ניט געפונען וואָס דאָס שיפֿעל זאָלל איהר פאַסטען, אונ האָבען שוין בעשלאָסען צו געהן צוריק אונ זאָגען דעם קאָניג אַז אַזאַ, וואָס זיי האָבען געזוכֿט איז גאָר אויף דער וועלט נישטאָ. געהענדיג צוריק איז אין א מיטען וויכֿטע א שטורם ווינד געוואָרן, וואָס מעהר זיי האָבען זייערע עולען אָנגעהייבען טרייבען גיכֿער צו א שטאָדט צו צוקומען, וואָס איז ניט וויט געוועזן, דאָס שטאַרקער האָט זיי דער ווינד געשטויסען צוריק אונ זיי האָבען זיך געמוזט אומקעהרען צוגעהן וואו דער ווינד טראָגט זיי. נעבען א קליין שטיבעל האָט דער שטורם אויפגעהאָרט. פאַרבייגעהענד פריהער פאַר דעם שטיבעל האָבען זיי זיך אֲפִילוּ ניט געוואָלט אָבשטעלן, וואָרום ניט

אין אַזעלכע נידריגע אָרעם הייזלעך, האָבען זיי געדרעכענט, קאָנען פֿאַר דעם גרויסען קאָניג פֿון מִצְרַיִם אַ פֿרוי געבוירן ווערן. אַז זיי האָבען פֿון ווינדט שוין קיין כּח געהאַט ווייטער צו געהען, איז ביי זיי געבליבען אַריינגעהן אין שטיבעל דאָ נאַכטיגען און זיך אויסרוהען. עס איז שוין פֿינסטערליך געווען, אַ אַלטע פֿרוי האָט זיי פֿריינדליך אין נאָמען פֿון די גאָטטער בעגריסט, און האָט געהייסען איהר טאָכטער זיי די פֿיס אַרומוואַשען פֿון דעם שטויב פֿון וועג. מיט גרויס צְנִיעוּת און געשיקליכקייט האָט דאָס מיידעל געטהון אַלץ וואָס די מוטטער האָט בעפֿאָהלען. אַז די רייזענדער האָבען אויף מאָרגען פֿריה געוואָלט זעהן דאָס מיידעל, וואָס האָט זיי אַזוי פֿרום בעדיענט און קלוג געאָנטפֿערט אויף אַלץ וואָס זיי האָבען געפֿראָגט, איז זי אין שטיבעל ניט געווען. נאָך ביי נאַכט האָט זי די מוטטער בעהאַלטען, ווי שטאַנדיג ביי אַזאַ געלעגענהייט. וואו איז דיין טאָכטער וואָס האָט אונז בעדיענט? האָבען די גאָסט געפֿראָגט. די אַלטע איז דערשראָקען געוואָרן, אַז זי האָט דערזעהן ווער די רייזענדער זיינען, און נאָך מעהר, וואָס זיי פֿראָגען אויף איהר טאָכטער. קיין גוטס וועט שוין דערפֿון ניט אַרויס, האָט זי געטראַכט. מיט טהרערן האָט זי זיי ביי דעם נאָמען פֿון די גאָטטער בעשוואָרן, זיי זאָללן קיין שלעכטע מַחֲשָׁבָה האָבען ניט אויף איהר ניט אויף איהר טאָכטער. זיי האָבען געשוואָרן, אַז זיי מיינען נור צו בעדאַנקען פֿאַר איהרע קלוגע תְּשׁוּבוֹת אויף אַלץ וואָס זיי האָבען זי געפֿראָגט.

וואָס אָבער האָסט דו מוֹרָא? האָבען זיי געפֿראָגט, איז זי פֿרום וועט זי זיך אַלליין היטען!

די אַלטע האָט זיי דערצעהלט איהר דָּאָגָה וועגען איהר טאָכטער, ווי זי איז אַללע מאָל אַ גוטע, אַ קלוגע און אַ פֿרומע, נור צייט אַ האַלב יאָהר צוריק איז זי אַ מאָל זיך באָדען געגאַנגען און געקומען צוריק נור מיט איין שוך; און וואָלט זי דעם אֱמֶת געזאָגט, אַז זי האָט דאָס שיכעל אין זאַמד פֿערלאָרן, וואָלט איך געגלויבט, ווייל אַ זוינס קאָנן זיך טרעפֿען, זי האָט אָבער אַ ליגען אויסגעטראַכט, אַז אַ אָדלער האָט איהר שיכעל צוגעכאַפּט און איז אוועק געפֿלויגען, און דאָס מאַכט מיר אַנגסט: איך גלויב זי ניט מעהר, צי איז ניט דער אָדלער עפּיס אַזוי אַ פֿערפֿיהרער, וואָס מיינט מעהר איהר לייב ווי איהר שוך... אויסהאָרנדיג די געשיכטע, האָבען די גאָסט פֿערוואונדערט זיך אָנגעקוקט. זיי האָבען באַלד דערקענט, אַז דעם ווינד האָבען די גאָטטער געשיקט זיי אין רעכטען וועג צו פֿיהרען. „זיי רוהיג, האָבען זיי געזאָגט, אַז אַ ווינד קאָנן זיין אַ שָׁלִיחַ פֿון די גאָטטער פֿאַר וואָס זאָלל עס אַיין אָדלער ניט קאָנען זיין?“ זיי האָבען איהר דערצעהלט צוליעב וואָס זיי פֿאָהרען און ווי דער ווינד האָט זיי צוגעשטויסען צו איהר שטיבעלע, וואו זיי האָפֿען צו געפֿינען די וואָס זיי זוכען. די מוטטער האָט די טאָכטער באַלד אריינגעפֿיהרט, אָבער איהר נאָך גאָר נישט דערצעהלט. די גאָסט, וואָס האָבען געבעטען אין דער פֿינסטער איהר פָּנִים ניט

געזעהן האָבען זיך פֿערוואונדערט אויף איהר שאָנקייט און האָבען איהר באַלד דערצאָהלט ווי גליקליך זי קאָנן זיין, ווענן דאָס שיפֿעל וועט איהר פּאַסטען. זי האָט נור פֿאַרשאָמט די אויגען אַראָבגעלאָזען, און חאָטש זי האָט איהר שיפֿעל באַלד דערקענט האָט זי עס ניט געוואָלט אָנטהון.

פֿאַר וואָס מאָסט דו דאָס שיפֿעל ניט אָן? האָבען זיי געפֿראָגט, ווילסט דו קיין קאָניגין ניט זיין?

געגען דעם וויללען פֿון די גאָטטער, קאָנן אַ מענשענס וויללען ניט העלפֿען! האָט זי געאַנטוואָרט אין אַ האַלב יאָהר האָט מיין פֿוס געקאָנט גראָסער און דאָס שיפֿעל קלענער ווערן, און איך וויל מיין גליק אויף אַזאַ פּראָבע ניט שטעלן... מיר איז גענוג, וואָס מיין מוטטער ווייסט איצט, אַז איך האָב איהר קיין ליגען ניט אויסגעטראַכט.

די מוטטער האָט איהר פֿאָרט אָנגעטאָסטען דאָס שיפֿעל, און די צוויי גרויסע לייט האָבען זיך פֿאַר איהר געבוקט ווי פֿאַר זייער צוקינפֿטיגע קאָניגין. זיי האָבען זי מיט דער מוטער צוזאַמען צום קאָניג אין פּאַלאַסט געבראַכט. קיינער האָט אַזאַ שאָנהייט אין לעבען ניט געזעהן, און ווי שאָן איהר געשטאַלט אַזוי קלוג זיינען איהרע אַנטוואָרטען געוועזן אויף אַללע פֿראַגען און רעטעניסען, וואָס דער קאָניג מיט זיינע ראַטהגעבער האָבען זי געפּרובט. שטאָלץ און אָהן שרעק האָט זי אויף אַלץ געקוקט און בעטראַכט. ווילסט דו דאָ ביי מיר בלייבען? האָט דער קאָניג געפֿראָגט.

דערצו מוזט דו מיך פֿריהער אַזוי גרויס מאַכען ווי דו אַלליין ביזט! האָט זי געאָנטפֿערט שטאָלץ, און דערמיט איהם צו פֿערשטעהן געגעבען, אַז זי וויל נור זיינע אַ געזעצליכע פֿרוי זיין, אָבער ניט זיין געליבטע אָדער קעבסווייב ווי די מאָדע איז דאַן געוועזן.

דער קאָניג האָט איהר באַלד די עגיפּטישע קרוין אָנגעטהון, די האָכצייט איז אַ יום טוב געוועזן אין גאַנצען לאַנד, דאָס פֿאָלק האָט זיך געפֿרייהט, וואָס די עגיפּטישע קאָניגען, און דוקא די שאָנסטע און קלוגסטע פֿון אַללע, איז איינע פֿון זיינע טאָכטער; די גרויסע לייט און די פּריסטער האָבען אָבער דערפֿאַר אַ שׂנאָה געטראָגען אויפֿ'ן קאָניג און די שנאָה, דערצאָהלט די לעגענדע, איז די סבה געוועזן, וואָס זיי האָבען איהם געטוידט, און וואָס די שאָנע קאָניגין האָט, אין נקמה פֿאַר איהם, אויך איהר לעבען פֿערלאָרן.

די אַראַביער, וואָס וואָהנען נאָהענט פֿון דעם אָרט וואו איהר פּיראַמידע שטעהט, דערצאָהלען נאָך איצט, אַז אַללע טאָג מיטטאָג-צייט, געהט די שאָנע קאָניגין פֿון איהר פּיראַמידע אַרויס, אין לאַנגע קליידער, הויך און מאַעסטעטיש, איהרע לאַנגע שוואַרצע ברעמען פֿערשטעלן איהרע דונקעל בלויע אויגען, און גיט זי אַ קוק אויף דעם וואָס דערזעהט זי, ווערט יענער באַלד ווי פֿון אַ כּשוף צוגעצויגען, קיין שׂכל און קיין שטאַרקער רצון העלפֿען שוין ניט זיך צוריק צוהאַלטען, ער לויפֿט

ז איהר, נאָר וואָס נאָהענטער, איהם ד״ ט, ער קומט צו דאָס וויטער ווערט זי,
ונ אַזוי פערבלאָנזעט ער אין דער ווילדער וויסטע, פערטריקענט פון דורסט אונ
ערברענט פון ליעבע, עס ווערט איהם נמאָס די וועלט, נור זי שטעהט איהם פאַר
י אויגען אונ אַזוי באַנגט ער אונ טראַכט נור פון איהר, ביז עס געהען איהם אויס
י כחות אונ שטאַרבט מיט אַ פרידליכען זעעליגען טוידט.

נאַטירליך איז די געשיכטע פון דער קעניגין אין גאַנצען אַ לעגענדע, אָבער די
לעגענדע אַלליין וויזט שוין אויף געוויסע האָף־אינטריגען צו יענער אַלטער צייט, אונ
עם בעגריף פונ׳ם פאָלק, פון אָרדענטליכקייט אונ געטרייקייט.

פון די אַללע קעניגע, וואָס האָבען רעגירט אין דער זעכסטער דינאַסטיע, אויך אין
די אַללע אַנדערע רעגירונגס צייטען, ביז דער 11־טער דינאַסטיע, דערצעהלט די עגיפּ־
טישע געשיכטע כּמעט גאָר נישט, מען ווייסט נור, אַז אין נוביען, אָדער עטהיאָפּיען,
וואָס איז דאָס לאַנד פון די כּושים געוועזן, נעבען דעם אייגענעם ניל האָבער אין
דרום אַרויף, האָבען זיך פיעל גאָלד גריבער געפונען, וואָס האָט יענעם לאַנד, זעהר
רייך געמאַכט, אונ וואָס צוליעב דעם האָבען אַללע עגיפּטישע קעניגע פון די 6
דינאַסטיען ניט אויפגעהאָרט מיט די כּושים מלחמה צו האַלטען, די גאָלד גריבער
ביי זיי אָבצונעהמען. די כּושים זיינען אָבער אויך אַ שטאַרק פאָלק געוועזן, אונ
האָבען זעלטען וועגן אַ שטיקעל ערד פון זייער לאַנד געלאָזט רויבען.

די טהעבּאַנישע דינאַסטיען, דאָס לאַבּאַרינט אונ מָרָה (מאָרים־זעע).

די הויפּשטאָדט מעמפיס, איז פאַר דער צייט פון דער 6 ביז דער 11־טער דינאַסטיע
אַלץ אָרעמער אונ קלענער געוואָרן, וועהרנד טהעבען (נאָ אָמון), אָדער די הונדערט־
טהויעריגע שטאָדט, איז אַלץ גראָסער אונ רייכער געוואָרן. פונדעסטוועגען ווערט
וועניג דערצעהלט אין דער עגיפּטישער געשיכטע פון די קעניגע פון דער 11־טער
דינאַסטיע, אויסער דעם, וואָס זייער הויפּשטאָדט איז געוועזן טהעבען, אונ אויסער,
וואָס זיי האָבען נור געזאָרגט ווי די שטאָדט שאָנער אונ גראָסער צו מאַכען. ערסט
וועגען פּרעה אוזאָרטעזען דעם דריטען ווערט דערמאָנט, אַז ער האָט נאָך אַ שווערער
מלחמה פאָרט איינגענומען דאָס לאַנד כּוש (עטהיאָפּיען) אונ ניט נור די גאָלד
גריבער אָבער אויך דאָס גאַנצע עטהיאָפּישע פאָלק אונטערטהאָניג געמאַכט דער
עגיפּטישער קרוין. פון דעם קעניג אוזאָרטעזען דעם דריטען, ווערט דערצעהלט, אַז
ער האָט אויסער גרויסע גליקליכע מלחמות, אין וועלכע ער האָט צושלאָגען אונ צו־
טריבען די אַללע אַרומיגע נאָמאַדען פאָלקער, אויך זעהר פיעל געטהון פאַר דעם
אויסבעסערן דאָס לאַנד זעלבסט. בעריהמט איז זיין ווערק, דער קאַנאַל, וואָס

ער האָט געלאָזט גראָבּען צו צופֿיהרען דאָס ניל־וואַססער צו אַ פֿלאַך לאַנד הינטער די בּערג און האָט דערמיט אַ שטיק מִדְבָּר, אויף מיילען ווייט, געמאַכט פֿאַר אַ פֿרוכטבּאַר לאַנד. דורך דעם פֿעטען שליים, וואָס בּלייבּט יעדעס יאָהר פֿון דער אויספֿלייצונג איז יענע וויסטע ערד פֿרוכטבּאַר געוואָרן און עס איז דעם פֿאָלק צוגעקומען אַ גרויס שטיק לאַנד צו זאֶען און צו בּעאַרבּייטען. דאָס לאַנד הייסט אין עגיפּטישער געשיכטע: פֿאַיום.

נאָך בּעריהמטער פֿאַר איהם האָט זיך געמאַכט זיין נאַכפֿאָלגער, פּרעה אַמעגעמהאַט דער דריטער. אין זיינע צייטען פֿלעגט נאָך דאָס וואַססער פֿון ניל שטייגען מיט אַכט מעטער העֶכער ווי איצט, ווי עס ווייזט דער צייכען, וואָס ער האָט געלאָזט אויסהאַקען אויף אַ פֿעלז ווי הייך דאָס וואַססער איז אין זיין צייט געשטיגען. צו רעגולירען די אויספֿלייצונג זי זאָלל ניט צופֿיעל שאָדען טהון און אויך עס זאָלל זיין אַ שטאֶנדיגער רעזורוואַר וואַססער, וואָס זאָלל גענוג זיין די וויטערע פֿעלדער אין דער טרוקענער צייט צו בּעוואֶסערן, און זעלבּסט דעם ניל צו פֿערגראֶסערן, בְּעֵת דאָס וואַססער ווערט קליין און שיפֿען זיינען געשטאֶרט צו געהען אויף איהם, האָט דער קלוגער קאֶניג פֿערטראַכט אַ גראַנדיאָזען פּלאַן.

אין מַעֲרָב זייט ניל געגען דער אַלטער הויפּטשטאָדט מעמפֿיס, הינטער דעם לובּישען בּערג פֿאַס, בּרייטעט זיך אויס אַ אונגעהייר גרויסער זאַמדיגער טהאָל. די לובּישע בּערג לאָזען די אויספֿלייצונג ניט דערגרייכען צו דעם טהאָל, אויף דעם אָרט, האָט ער דערקענט, קאָנן מען מאַכען אַ גרויסען וואַססער־בּעקען, וואָס זאָלל ניט נור די אויספֿלייצונג קלענער מאַכען, אָבּער וואָס זאָלל אויך גענוג זיין דעם ניל גראֶסער צו מאַכען אין די צייטען ווענן ער איז צו נידריג. צו דעם צוועק האָט ער אין רעכטען מיטען טהאָל, וואו די אָבּערפֿלאֶכע איז נידריגער געוועזן ווי אַרום, געלאָזט גראָבּען אַ גוואַלדיג גרויסע און טיפֿע אָזערע. אַרום דער אָזערע האָט ער געלאָזט מאַכען אַ שטאַרקען וואַל 50 מעטער די הויך, $3^1/_2$ מעטער די דיק, און איבּער 200 קילאָמעטער די לענג אַרום, פֿון דאַנען אָן האָט ער דורכגעגראָבּען דורך די בּערג צוויי בּרייטע טיפֿע קאַנאַלען מיט שלוזען בּיי בּיידע בּרעגען, אַזוי האָט ער די אָזערע פֿעראייניגט מיט'ן ניל. צו דער צייט פֿון אויספֿלייצונג ווערן די שלוזען געאָפֿענט און דאָס ניל וואַססער פֿיללט אָן, אין אויספֿלייצונגס צייט, די גרויסע קינסטליכע אָזערע. ווענן דאָס וואַססער הייבּט אָן אָבּצופֿאַללען ווערן די שלוזען פֿערשפּאַרט און די גאַנצע מענגע וואַססער בּלייבּט איינגעשפּאַרט אין דעם מיילען וויטען רעזורוואַר. דורך דעם קאָנן דער ניל קיינמאָל אַזוי הויך ניט אַרויפֿשטייגען, פֿון דאַנען ציהען זיך קלענערע קאַנאַלען, אין טרוקענער צייט די פֿעלדער צו בּעוואֶסערן, אויך ווערט פֿון דעם וואַססער רעזורוואַר, דורך זיינע צוויי גרויסע קאַנאַללען, אין דער טרוקענער צייט דער ניל זעלבּסט פֿערגראֶסערט, גרינגער צו מאַכען די שיפֿען וואָס געהען אויף איהם און

בלייבען אין קליין וואַססער צייט אָפּט שטעהן אויף אַ זאַמד. דעם וואַססער־בעקען רופֿט מען: מָרָה, אָדער מאָרים־זעע. מרה בעדייטעט אויף עגיפּטישע שפּראַכֿע אַ יָם. אַ מאָליגע היסטאָריקער האָבען געמיינט, אַז דאַריבער הייסט די אָזערע מרה, אויף דעם נאָמען פֿון דעם קאָניג וואָס האָט זי געלאָזט גראָבען; די נייע ענטדעקונג ווייזט, אַז אַזאַ קאָניג איז אין עגיפּטען קיינמאָל געוועזן, אונ געגראָבען האָט זי דער קאָניג מאַגעמהאַט פֿון דער 11־טער דינאַסטיע.

אַזוי בעריהמט ווי מרה איז אויך דער פּאַלאַסט, וואָס ער האָט ניט ווייט פֿון מרה געלאָזט בויען. פֿיעל זאָגען, אַז ער איז נור דער אָנהייבער, געענדיגט האָבען שפּעטער אַנדערע קאָניגע. דער פּאַלאַסט איז דער בעריהמטער עגיפּטישער לאַבירינטה.

דער גריכֿישער געשיכֿטע שרייבער הערָאדאָט, וואָס איז אין עגיפּטען געוועזן אונ האָט דאָס לאַנד בעשריבען, דערצאָהלט פֿון דעם לאַבירינטה מיט די וואָרטער: „עס זיינען שוין די פּיראַמידען ביי מיר דער גראָסטער וואונדער געוועזן, וואָס איך האָב נור אין מיין לעבען וועגן געזעהן, אָבער דאָס לאַבירינטה וועגט אַללע פּיראַמידען אַראָב. ער האָט 12 בעדעקטע הויפֿען, זעכס טהייערן געגען זעכס, אַללע אַרומגעשלאָסען מיט איין מויער. דריי טויזענד צימערן האָט דער פּאַלאַסט, 1,500 איבער דער ערד אונ אַזוי פֿיעל אונטער דער ערד. אין די אייבערסטע צימערן בין איך אַלליין געוועזן, אונ וואָס איך בעשרייב האָבען מיינע אויגען געזעהן, אָבער איז דען מאָגליך אַזאַ רייכֿקייט, אַזוי פֿיעל קונסט אונ מענשליכֿע אַרבייטס קראַפֿט אויסצושרייבען? ווי פֿערשיעדען זיינען די קאָרידאָרען, טרעפּ אונ אַלעען, וואָס פֿיהרען פֿון איין צימער צום אַנדערן! אָט קומט מען פֿון הויף אין אַ צימער אונ אָט איז מען ווידער ערגעץ אין אַ אַנדער הויף. דאָ ציהען זיך ווי האַללען אַ רייהע צימערן, וואָס איינס איז רייכֿער אונ בעפּוצטער פֿאַר׳ן צווייטען, אַלץ איז פֿון טהייערן מראַמאָר, אַללערליי פֿאַלירטע גראַנים פֿאַרבען. די וואָנד בעמאָהלט מיט בילדער אונ היראָגליפֿען־שריפֿט, יעדער הויף האָט זיילען־וועגען, זיילען פֿון איין שטיין, וואָס יעדע פֿון זיי האָבען צענדליגער טויזענדער מענשען־האָנד געאַרבייט יאָהרען לאַנג נאָכֿאייננאַנד. אַלץ וואָס איך האָב אין גריכֿענלאַנד געזעהן, אַללע גריכֿישע טעמפּעל, פּאַלאַסטען אונ קינסטליכֿע אויסאַרבייטונג צוזאַמען, קאָנען זיך ניט גלייכֿען מיט דעם לאַבירינטה, עס וועגט זיי אַללע אַריבער. אין די אונטערסטע צימערן האָט מען מיך ניט אַריינגעלאָזען. דאָרט געפֿינען זיך די פֿערבאַלזאַמירטע קאָרפּער, האָט מען מיר געזאָגט, פֿון די וואָס האָבען דאָ אַ מאָל אויבען געוואָהנט".

נאָך מעהר בעוואונדערט הערָאדאָט דעם מאָרים־זעע (מָרָה). חוץ די אַללע וואונדער, וואָס ער דערצאָהלט זיך אָן פֿון דעם אונגעהייער גרויסען קינסטליכֿע וואַססער־באָקען, פֿון זיינע קאַנאַלען, מויערן אונ גאָרטנער וואָס ציהען זיך צענדליגע

מיילען אַרום איהם, דערצעהלט ער פֿון 22 אַרטען פֿיש, וואָס ווערן געפֿאַנגען און גיבען הַכְּנָסָה איין טאַלענט זילבער יעדען טאָג.

דאָס לאַבירינטה האָט געדינט, איז מען מְשַׁעֵר, פֿאַר אַ פּאַלאַסט און טעמפּעל צוגלייך. אין איהם זיינען אַללע עגיפּטישע היילינגטהימער געוועזן, אַללע גאָטטערבילדער און סטאַטוען, אין איהם האָבען זיך אויפֿגעקליבען אַללע פּריסטער און פֿירסטען צו בעראַטהען זיך וועגען רעגירונגס אַנגעלעגענהייטען.

די היקשאָס (הירטען קעניגע).

אין די צייטען, ווענן אין מִצְרַיִם האָבען רעגירט די קעניגע פֿון דער 14-טער דינאַסטיע איז אַ גרויסע אויפֿריהרונג פֿאָרגעקומען צווישען די נאָמאַדען פֿעלקער, וואָס האָבען געוואָהנט אין אַזיען, אין לאַנד כְּנַעַן און אויך אין די לענדער אַשור און בָּבֶל. מאַנכע געשיכטע שרייבער זיינען מְשַׁעֵר, אַז די אויפֿריהרונג איז געוועזן פֿון כְּדָרְלָעוֹמֶר'ס מִלְחָמוֹת מיט די קעניגע, וואָס האָבען זיין יאָך פֿון זיך אַראָבגעוואָרפֿען און איהם מעהר ניט געוואָלט דינען, דורך דעם איז געוואָרן אַ פֿעלקער וואַנדלונג פֿון סעמיטישע שטאַמען. פֿיעל פֿון זיי האָבען זיך אין מצרים אַריינגעריסען און דאַס לאַנד ווי אַ היישרעק בעפֿאַללען. געוויס האָבען יענע שטאַמען פֿון דער רייכקייט און געראָטהענקייט פֿון מצרים געהאָרט און זיינען געקומען דאָס לאַנד צו פּלינדערן. מענשען און טהירע האָבען זיי געטוידט, שטאָדט און דאָרפֿער חָרֵב געמאַכט, דעם עגיפּטישען קעניג געטוידט אָדער פֿערטריבען, און האָבען זייער אייגענעם אַנפֿיהרער פֿאַר קעניג געמאַכט. דאָס איז דאָס ערסטע מאָל אין דער לאַנגער עגיפּטישע געשיכטע, וואָס אין לאַנד האָט געהעררשט אַ פֿרעמדער קעניג און אַ פֿרעמד פֿאָלק. דאָס איז געשעהן אַ עֶרֶך אין יאָהר 1780 פֿ' (א. התקפ"א).

די מִצְרִים האָבען זיי גערופֿען: „היק-שהוס": „הירטען קעניגע". מיט דער צייט זיינען זיי פֿאַר מצרים ניט שלעכטע הערשער געוועזן. גיך האָט זיך דאָס היקשאָס פֿאָלק מיט דיַם קעניג צוזאַמען אָנגעהייבען פֿיהרען נאָך אַללע עגיפּטישע מִנְהָגִים. זיי האָבען געזוכט זיך געפֿעלליג צו מאַכען ביי'ם עגיפּטישען פֿאָלק, צוליעב דעם האָבען זיי אָנגעהייבען דינען עגיפּטישע געטטער און געטהון אַלץ וואָס מעגליך ווי דאָס לאַנד און פֿאָלק זיכערער צו מאַכען פֿון אַנפֿאַללע פֿון אַנדערע פֿעלקער, וואָס זיינען צו יענער צייט פֿיעל געוועזן אומעטום. צוליעב דעם האָבען זיי איינגעפֿיהרט אַ בעשטאַנדיגען געלערנטען חַיִל, וואָס האָט געזיכערט דאָס לאַנד פֿון אויסוועניגסטע פֿיינד און דעם קעניג פֿון די אינוועניגסטע, דאָס הייסט: פֿון די עגיפּטישע פֿירסטען, וואָס זיינען נאָך אומאַבהענגיג געבליבען אין אָבער עגיפּטען און האָבען רעגירט אין

טהעבען. **די היקשאָס קאָניגע האָבען רעגירט אין טאַניס** (צוֹעַן), **וואָס איז אין אונ**טער-עגיפּטען אין דער דעלטאַ געגענד.

פּיעל גוטע זאַכען האָבען די היקשאָס קאָניגע איינגעפּיהרט אין לאַנד.

די עגיפּטישע קאָניגע האָבען קיינמאָל אַ פרעמדען אין זייער לאַנד ניט אַריינגעלאָזען, איז געקומען אַ שיף אויפ'ן יַם עפּיס קויפען אָדער פאַרקויפען, האָט זי געמאָגט צוגעהן ביז אַ געוויסען פּונקט אין קאַנאָפּישען ניל; קוים איז זי אַ טריט ווייטער געגאַנגען האָט מען געטוידט די מענשען, און די שיף מיט אַלץ וואָס אין איהר האָט געהאָרט צום קאָניג. די היקשאָס קאָניגע, פערזיכערט אויף זייער געלערנטען חַיִל, האָט דאָס לאַנד פריי געמאַכט פאַר קויפלייטע, וואָס קומען קויפען אָדער פערקויפען, און אויך ערלויבט איינצעלנע פאַמיליען זיך צו בעזעצען אין לאַנד. דורך דעם איז מִצְרַיִם ווייט אַרום בעוואוסט געוואָרן מיט איהרע תְּבוּאוֹת און דאָס פאָלק איז דערפון רייך געוואָרן; אויך זיינען די היקשאָס געוועזן די ערסטע, וואָס האָבען דאָס פערד אין מצרים אַריינגעפיהרט. ביז זיי האָבען די מִצְרִים נאָך ניט געוואוסט ניט פון פערד, ניט פון די נוטצען וואָס מען האָט פון איהם. פון די היקשאָס האָבען זיי געלערנט דאָס פערד האָדיוועז און געברויכען, און מצרים איז דערנאָך דער גראָסטער פערד-מאַרק געוואָרן פאַר דער אַלטער וועלט. חוץ דעם האָבען די עגיפּטער דורך די היקשאָס בעקאַנטשאַפט געמאַכט מיט אַנדערע פאָלקער, בעזונדערס מיט בָּבֶל, און האָבען פון דאָרטען פיעל נוטצליכע וויסענשאַפט, חוץ מִסְחָר, געלערנט. דאַריבער זיינען די היסטאָריקער מְשַׁעֵר, אַז טאַקי אין די היקשאָס צייטען, איז אַבְרָהָם געוועזן אין מצרים, וואו ער איז אָרדענטליך בעהאַנדעלט געוואָרן. שפּעטער איז אויך יוֹסֵף דאָרט מִשְׁנֶה לַמֶּלֶךְ געוואָרן, און זעלבסט יַעֲקֹב מיט זיין פאַמיליע זיינען פאַר ליבע געסט אויפגענומען געוואָרן; ווייל די היקשאָס זיינען אויך פון די סעמיטישע, פערוואַנדטע פאָלקער געוועזן מיט זיי. עס קאָנן זיין, אַז די גאַנצע צייט, וואָס האָבען נאָך אין מצרים געהערשט די היקשאָס קאָניגע, איז די בְּנֵי יִשְׂרָאֵל גוט געוועזן, מען האָט זיי ניט גערעכענט פאַר פרעמדע. גוֹשֶׁן איז איינע פון די בעסטע געגענדען געוועזן אין דער פעטער דעלטאַ און אין דער געגענד האָבען זיך די בְּנֵי יַעֲקֹב פערמעהרט און זיינען קיינעם צו גרויס אין די אויגען ניט געוועזן.

די עגיפּטישע פירסטען פון טהעבען האָבען אָבער ניט געקאָנט צופרידען זיין מיט די פרעמדע היקשאָס הערשער, חאָטש דאָס פאָלק און לאַנד זיינען רייך געוואָרן. זיי האָבען זיך כְּסֵדֶר געפּרובט די היקשאָס צו פערטרייבען און די רעגירונג איבער אונטער-עגיפּטען צונעהמען אין זייערע האַנד. נאָך אַ שווערער און לאַנגער מִלְחָמָה האָט זיי געלונגען די היקשאָס צו פערטרייבען און גרינדען אַ נייע דינאַסטיע, און דאָס איז געוועזן דער מֶלֶךְ חָדָשׁ, דער נייער פַּרְעֹה, וואָס האָט ניט געקענט יוסף'ן. — **די בני ישראל האָבען ביז דאַן אין גושן געלעבט, אַ אָבגעזונדערט**

פֿאָלק, חאָטש מיט די היקשאָס פֿון איין שׁרש, אָבער זייערע גאָטטער האָבען זיי ניט געדינט אונ מיט זיי אַלליין זיך ניט אויסגעמישט, דאַריבער, אַז מען האָט די היקשאָס געטוידט אונ פֿערטריבען, האָט מען די בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל ניט גערעכענט פֿאַר פֿיינד פֿונ'ם לאַנד אונ מען האָט זיי געלאָזען. ערסט שפּעטער, אַז מען האָט זיך אַרומגעקוקט, אַז עס איז אַ גרויס פֿאָלק געוואָרן, האָט מען אָנגעהייבען מורא האָבען, טאָמיר פֿאַללען די היקשאָס ווידער אָן, וועלען די בני־ישראל צושטעהן צו זיי, דאַריבער האָבען זיי געזאָגט: הָבָה נִתְחַכְּמָה לו, לאָמיר זוכען איין עֵצָה ווי דאָס פֿרעמדע פֿאָלק אָבצושוואַכען. דאַנן האָט זיך דער רעכטער גָלוּת מִצְרַיִם אָנגעהייבען. די היקשאָס האָבען קיין פּיראַמידען ניט געבויט, די נייע עגיפּטישע קאָניגע האָבען זיי ווידער אָנגעהייבען בויען אונ געצוואונגען די בְּנֵי־יַעֲקֹב צו דער אַרבייט.

מאַנעטהאָ, בערעכענט די צייט, וואָס די היקשאָס האָבען רעגירט אַ מֶשֶך פֿון 511 יאָהר. די נייע היסטאָריקער רעכענען נור אַ משך פֿון 250 יאהר, ווייל אין אַ צייט פֿון 500 יאָהר ווי מאַנעטהאָ בערעכענט, וואָלט דאָס עגיפּטישע פֿאָלק לאַנג זיין לָשון אונ זיטטען פֿערגעסען, אונטער דער העררשונג פֿון אַ פֿרעמד פֿאָלק אויף איהם. עס איז אָבער קיין רְאָיָה ניט: די היקשאָס זיינען בעדייטענד וועניגער געוועזן פֿאַר די עגיפּטער אונ האָבען גיכער געזוכט אָנצונעהמען דאָס עגיפּטיש לשון אונ מִנְהָגִים ווי די עגיפּטער זייערע. קיין ריכטיגע בעשטימונג אויף דעם מֶשֶך צייט, וואָס די היקשאָס האָבען רעגירט, איז נישטאָ.

די נייע עגיפּטישע מְלוּכָה אונ רַעְמְסֵס דער צווייטער.

ניט גרינג איז די טהעבאַנישע פֿירסטען אָנגעקומען די היקשאָס צו פֿערטרייבען. זעלבסט, ווענן פֿון לאַנד אונ אָפֿענע שטאָדט, האָט מען זיי פֿערטריבען, זיינען נאָך פֿיעל פֿון זייערע פֿירסטען מיט אַ גרויסען חַיִל געבליבען אין דער פֿעסטונג האַטואַר. לאַנג האָט מען די פֿעסטונג בעלאַגערט, די היקשאָס האָבען ווי די לייבען געשטריטען אונ די פֿעסטונג ניט געלאָזט נעהמען. ענדליך האָט זיך דעם טהעבאַנישען פֿירסט, אַהמעס, איינגעגעבען אָבצוציהען דאָס וואַססער פֿון פֿעסטונג, אונ דער דורסט האָט די העלדען געצוואונגען דורך דעם פֿיינדס אַרמעע זיך דורכצורייסען אונ צו ענטלויפֿען פֿון דעם לאַנד, וואו זיי אונ זייערע עלטערן האָבען אַזוי לאַנג רעגירט. דער פֿירסט אַהמעס איז קאָניג געוואָרן, איין פַּרְעה איבער גאַנץ מִצְרַיִם. פֿון איהם הייבט זיך אָן די נייע עגיפּטישע געשיכטע, אונ דאָס ניי אויפֿלעבען פֿון דער הויפּטשטאָדט טהעבען, וועלכע איז אין די היקשאָס צייט שטאַרק געפֿאַללען געוועזן.

דער נִצָחוֹן אויף די היקשאָס האָט אַ נייען גייסט געגעבען די עגיפּטישע קאָניגע, וואָס האָט זיי שוין געטריבען פרעמדע לאָנדער אָבנעהמען ביי אַנדערע פאָלקער, אונ מִצְרַיִם איז אַ שרעק געוואָרן פאַר די פאָלקער פון ווייט אַרום.

דער קאָניג טהוטמעס דער 1=טער, איז שוין מיט זיין אַרמעע געוועזן ווייט אין מעסאָפּאָטאַמיען (אֲרַם נַהֲרַיִם), ער האָט אָבער דאָס לאַנד ניט געקאָנט אַיינעהמען, ערסט טהוטמעס דער 3=טער, האָט גאַנץ מעסאָפּאָטאַמיען אַיינגענומען אונ האָט דאָס פאָלק חִתִּי אונטעריאָכט. זיין אורעניקעל פַּרְעה אַמענהאָטעפּ דער 3=טער, האָט נאָך ביי די אַיינגענומענע פאָלקער גרויסע צינזען יעדעס יאָהר גענומען. ערסט אין די צייטען פון אַמענהאָטעפּ דעם 4=טען האָט די מאַכט פון מצרים אָנגעהייבען פאַללען. אַמענהאָטעפּ, דעם 4=טען האָט זיך פערוואָלט אָבצושאַפען די פיעל גאָטטער, וואָס דאָס פאָלק דיענט צו זיי, אונ האָט געהייסען דינען נור צו דער זונן אַלליין. צווישען די צוויי הויפּטשטאָדט, מעמפיס אונ טהעבען, האָט ער אויסגעבויט אַ גרויסע שטאָדט, וואָס האָט געהייסען: „די זונען=שטאָדט" (און) (Heliopolis) אונ דאָ האָט ער אַ גרויסען טעמפּעל אויסגעבויט פאַר דעם גאָט רַע, אָדער די זונן.

די עגיפּטישע פּריסטער האָבען פון אַזאַ רעפאָרם אין זייער גלויבען, ניט געוואָלט וויססען אונ באַלד נאָך דעם קאָניגס טוידט האָט מען צושטערט אונ פערוויסט זיין זונען שטאָדט אונ בעגייט די עֲבוֹדָה צו אַללע אַ מאָליגע גאָטטער; דורך דעם אָבער האָט דאָס לאַנד געליטען אונ די מאַכט פון די הערשער איז אָבגעשוואַכט געוואָרן, די פריהערסטע אונטעריאָכטע פאָלקער האָבען זיך אָבגעריסען פון עגיפּטישער אָבערמאַכט. זיי צוריק צו אונטעריאָכען האָבען זיך בעמיהט די אַללע שפּאָטערע קאָניגע פון דער 19=טער דינאַסטיע, אונ חאָטש פיעל פון זיי זיינען בעריהמט געוועזען מיט זייערע מִלְחָמוֹת אונ רייכקייט, אָבער עס איז זיי ניט מעהר געלונגען עגיפּטען גרויס צו מאַכען ווי פריהער.

דער גרינדער פון דער נייצענטער דינאַסטיע אין 1400 פ. איז געוועזן פַּרְעה־רַעְמְסֵס דער ערסטער, זעכס יאָהר האָט ער געהערשט אונ באַלד נאָך זיין טוידט האָט די קרוין איבערגענומען זיין זוהן שעטי, אָדער שעטהאָס דער ערסטער. דורך איהם האָט די מאַכט פונ'ם לאַנד ווידער אָנגעהייבען שטייגען. מיט אַ גרויסער אַרמעע איז ער אַרויס, פריהער צו דעם האַלבען אינזעל סִינַי אונ האָט אונטעריאָכט די דאָרטיגע נאָמאַדען, פון דאָרט איז ער אַוועק קיין פּאַליסטינאַ, האָט באַלד אַיינגענומען די כְּנַעֲנִים, צוֹר אונ צִדוֹן, אָדער די פיניקיער, ווי די גריכען האָבען זיי אָנגערופען. אין דער שפּעטערע אֶרֶץ־יִשְׂרָאֵל, האָט דאַנמאָלט געוואָהנט דער חִתִּי (בְּנֵי־חֵת) אונ איז זעהר אַ שטאַרק פאָלק געוועזן. מיט דעם חתי האָט שעטי גאָר נישט געקאָנט מאַכען אונ האָט זיך געמוזט אין מצרים אומקעהרן. בעריהמטער פון איהם איז געוועזן זיין זוהן רעמסס דער צווייטער. די גריכען רופען איהם אָן אין זייער געשיכטע:

זעזאָסטריס, אונ העראָדאָט דערצעהלט פון איהם די גרעסטע וואונדער, וואָס אַ עגיפּטישער הערשער האָט אַמאָל אויסגעטהון פאַר זיין לאַנד. אַזוי דערצעהלט ער פון איהם, אַז באַלד ווי ער איז קעניג געוואָרען האָט ער זיך געמאַכט אַ אַרמעע פון זעכס הונדערט טויזענד פוסגעהר, 24 טויזענד רייטער אונ 27 טויזענד קריעגס־וואַגען (רֶכֶב בַּרְזֶל) אונ חוץ דעם האָט ער געמאַכט אַ פלאָטע פון זעהר פיעל שיפען. אַ טהייל פון זיי האָט ער אַוועקגעשיקט אין מיטטעל־מעער, וואָס האָט איינגענומען די אינזעל ציפּערן (כַּפְתּוֹר) אונ 400 שיפען האָט ער געשיקט איינצונעהמען אינדיען. ער אַלליין איז מיט'ן גאַנצען חַיִל פוסגעהער, רייטער אונ קריג'ס־וואָגען אַוועק קיין אַשור, האָט איינגענומען מָדַי, אונ איז אין אינדיען געקומען מיט דער יַבָּשָׁה. פון דאָרט איז ער אַוועק אין די צָפוֹן לאֶנדער, וואו ער האָט איינגענומען אַללע פעלקער, וואָס האָבען זיך גערופען סקיטען, אונ איז אַזוי ווייט געגאַנגען ביז ער איז געקומען צום טייך דאָן. אומעטהום האָט איהם בעגלייט אַ געלערנטער לייב, וואָס האָט איהם געהיט ווי אַ טרייער קנעכט. אין אַללע לאֶנדער, וואס ער האָט איינגענומען, האָט ער באַלד געלאָזט בויען גרויסע זיילען מיט איין אויפשריפט: „דער קעניג איבער אַללע קעניגע, דער הערר איבער אַללע הערען, האָט דאָס לאַנד איינגענומען מיט דער הילף פון זיין חיל אונ זיינע וואַפען. איז ער אין אַ נייער שטאָדט אַריינגעפאָהרען פלעגען 4 אונטעריאָכטע קעניגע זיין איינגעשפּאַנט אין זיין רייטוואָגען. איינמאַל אַזוי אַריינפאָהרענדיג אין אַ שטאָדט, האָט ער בעמערקט ווי איינער פון די איינגעשפּאַנטע קעניגע קוקט נאָך איינאַנד אויף דאָס ראָד פון וואָגען. „וואָס קוקסט דו אַזוי אויף דאָס ראָד?", האָט איהם דער שטאָלצער פַּרְעֹה געפראָגט. „אָ, קעניג, האָט איהם יענער געענטפערט, דאָס אומדרעהען זיך פון ראָד דערמאָהנט מיך ווי עס בייט זיך דעם מענשענס גליק, יעדער טהייל פון ראָד איז באַלד אויבען, באַלד אונטען, אַזוי דרעהט זיך אויך דאָס ראָד פון לעבען... נעכטען בין איך אויבען געוועזען, אַזאַ קעניג ווי דו, אונ היינט — נידריגער ווי דיין קלענסטער קנעכט. מיין ניט, אַז מען קאָנן דאָס ראָד אָבשטעלען, עס דרעהט זיך, אונ קיינער ווייס ניט וואָהין דאָס ראָד ווערט איהם מאָרגען אַראָב דרעהען..."

די ווערטער האָבען אויף איהם איין אַנדרוק געמאַכט, אונ פון דאַמאָלט אָן האָט ער אין זיין וואָגען נור פערד געשפּאַנט.

די נייע געשיכטע שרייבער האָבען אַרויסגעפונען, אַז די אַללע ערצעהלונגען פון רַעְמְסֵס דעם צווייטענס גרויסע מִלְחָמוֹת זיינען נור לעגענדען, דערמיט צו פערגרעסערן זיין רוהם. פון דער מִלְחָמָה, וואָס ער האָט געפיהרט מיט דעם חִתִּי, וואָס האָט דענמאָלט אין פּאַלעסטינאַ געוואָהנט אונ וואָס ער אַלליין דערצעהלט, אַז ער איינער אַלליין, אָהן זיין אַרמעע, האָט אַ גרויסען חתּי'שען חַיִל צושלאָגען אונ האָט דאָס גאַנצע פאָלק איינגענומען, זעהט מען ווי פיעל ער האָט ליעב געהאַט

צו איבערטרייבען זיין נִצָחון אונ זיך בעריהמען מיט ניט געשעהענע העלדענטהאַטען. פֿון איין אַלטען פֿרידענס-אַקט, וואָס עס איז ניט לאַנג געפֿונען געוואָרען, אויף וועלכֿען רַעמְסֵס דער 2-טער אַלליין איז אונטער שריבען, זעהט מען, אז ער האָט ניט נור דעם חִתִּי ניט צושלאָגען אונ איינגענומען, נור ער האָט נאָך דאָסזעלבע פֿאָלק אַנערקענט פֿאַר אַ זעלבסטשטאַנדיגע פֿאָלק, אונ האָט געמוזט ערלויבען די חתים פֿריי וואָהנען אין מִצְרַיִם. ביי אַללעם דעם האָט ער אין מצרים פֿיעל סטאַטוען אונ מאָנומענטען געלאָזט שטעלן, אויף וועלכֿע ער איז פֿאָרגעשטעלט ווי ער שטעהט אויף זיין קריעגס-וואָגען מיט פֿייל אונ בויגען אין האַנד, אַלליין, אָהן זיין אַרמעע, אין מיטען חתי'שען לאַגער, ווי עס פֿאַללען אונטער איהם די חתי'שע העלדען ווי די פֿליגען אונ זעלבסט דער חתישער קאָניג ענטלויפֿט פֿאַר שרעק פֿון זיין גְבוּרָה.

גראָסער ווי זיין גבורה אין מִלְחָמָה איז געוועזן זיין לוסט צו בויען גרויסע פּאַלאַסטען אונ טעמפּלען. עס איז אין גאַנץ מצרים אונ אין נוּבִיָען איין טעמפּעל אונ פּאַלאַסט, אָדער נור חוּרְבָה, נישטאָ, וואָס זאָלל ניט אויסגעקריצט זיין דאָס בילד פֿון רעמסס דעם צווייטען. פֿון די אַלטע מאָנומענטען האָט ער געלאָזט אויסמעקען אונ פֿערווישטען די נאָמען פֿון יענע אַלטע קאָניגע, וועלכֿע האָבען די מאָנומענטען געשטעלט, אונ האָט געלאָזט שטעלן אויף זיי זיין נאָמען אונ זיינע גְבוּרוֹת. אָבער דאָס איז איהם ווענינ געוועזן, האָט ער פֿיעל געלאָזט איבער בויען אָדער גאָר נ'ע שטעלן. צווישען אַנדערע וואונדערליכֿע חוּרְבוֹת זעהט מען נאָך איצט אין דעם דאָרף מְדִינַת-אַבוּ, צוויי זיצענדע קאָלאָסאַלע סטאַטוען פֿון רעמסס דעם 2-טען, יעדער פֿון זיי האָט 61 פֿוס די הויך, אין גאַנצען פֿון איין שטיין אויסגעהאַקט. נאָך וואונדערליכֿער איז זיין קאָללאָסאַלער פּראַכֿטיגער אָבעליסק *), אויף וועלכֿען עס זיינען נאָך ביז היינט קלאָר אונ דייטליך געבליבען די שאַרף איינגעשניטענע אויפֿשריפֿט פֿון זיינע וואונדערטהאַטען, ווי זיי וואָלטען ערסט ניט לאַנג צוריק געמאַכֿט געוואָרען; אונ דאָך זיינען שוין מעהר ווי 3 טויזענד יאָהר אַריבער איבער זיי. אין נוּבִיָען, ביי דער שטאָדט אַבו-שימבאַל, געפֿינען זיך פֿון דעם זעלבען רעמסס צוויי טעמפּעל פֿון ברוין געלבע שטיינער, איינעם האָט ער געבויט פֿאַר דעם

*) אָבעליסק איז: אַ פֿיער קאַנטיגער זייל פֿון איין גראַניט שטיין, וואָס ענדיגט זיך אין דער הויך מיט אַ 4 קאַנטיגען שפּיץ. עטליכֿע פֿון זיי האָט מען מיט שווערע מיה קיין אייראָפּאַ געבראַכֿט, אונ אַוועק געשטעלט פֿאַר אַ ציערונג אין פּאַריז, רום אונ לאָנדאָן. זיי איינציגוויז צו ברענגען אונ זיי דערנאָך אויפֿצושטעלן, האָט מען איין עקסטראַ שיף געמוזט בויען אונ מילליאָנען האָנד האָבען שווער געאַרבייט ביי'ם אָנלאָדען אונ אויסלאָדען פֿון די שיפֿען אונ ביי'ם אָוועקשטעלען זיי. די גראָסערע זיינען נאָך אָבער ביז איצט אין מצרים געבליבען, וואו זיי שטעהען אין וויסטען זאַמד אַראָבקוקענדיג אויף די חורבות, וואָס זיינען אַ מאָל פּאַלאַסטען געוועזן, וואָס זיי צו בעשאָנען האָט מען, פֿאַר טויזענדער יאָהר צוריק, זיי אַוועק געשטעלט.

עגיפּטישען גאָטט רַע, דעם אַנדערען האָט ער געבויט פאַר זיין פרוי נעפרואַר, אַ מַתָּנָה דער גאָטטין האַטהאָר. פאַר דעם טעמפּעל זיצען זעכס קאָללאָסאַלע סטאַטוען, צו דריי פון יעדער זייט; די מיטעלסטע שטעלן פאָר די קאָניגין, די ביידע זייטיגע — רַעְמְסֵס דעם 2-טען. פאַר רעמסס׳ס טעמפּעל זיצען פיער אַ זעלבע קאָללאָסאַלע סטאַטוען אונ אַלץ מיט זיין אייגענער געשטאַלט. איהם רופען די גריכען: דער קאָניגליכער בוי-מייסטער. אָבער ניט ער אַלליין האָט אַלץ געבויט, נאָך פיעל פריהער, איז שוין טהעבען בעריהמט געוועזן מיט אַללע איהרע טעמפּעל אונ פּאַלאַסטען. צו בעוואונדערן איז דאָס טהעבאַנישע טוידטען פעלד (בֵּית-הַקְבָרוֹת), אויף ווערסטען ווייט ציהט זיך אַוועק אויסגעהאַקט אין אַ האַרטען באַרג-פעלז אַ צווייטשטאָקיגער בֵּית-עוֹלָם, דער אונטערסטער פאַר די רייכע אונ גרויסע לייט, אונ דער העכערער פאַר דעם געוואָהנליך פאָלק. די קְבָרִים פון געוועזענע קאָניגע זיינען קאַטאַקאָמבען, מיט גאַלערען אונ זאַלאָנען ווי פּראָכטיגע פּאַלאַסטען אונטער דער ערד געבויט, מיט טרעפּ, וואָס פיהרען אין בעזונדערע אָבטהיילונגען אין זאַלאָנען אונ חֲדָרִים, די אָבערלאַגע האַלט זיך אויף ריזען-זיילען פון איין שטיין קינסטליך אויסגעאַרבייטע. אַזעלכע קברים געפינען זיך דאָ אַזוי פיעל, אַז עס דאַכט זיך, אַז מען געהט אין אַ אונטערדערדיגער גרויסער שטאָדט, וואו אַנשטאַט לעבעדיגע מענשען זעהט מען נור רייך אונ קינסטליך געציערטע שטיינערנע אונ אלבאַסטערנע זאַרקאָפאַגען, וואָס אין זיי רוהען יענע, וואָס האָבען אַ מאָל דיזעלבע געמאַכט. די פיעל פּאַפּירוסען *) וואָס מען געפינט אין אַזעלכע קברים, דערצאָהלען, ווער דאָ ליעגט אונ ווי האָט יעדער פון זיי געלעבט, עהדער זיי זיינען בעהאַלטען געוואָרן. אַזוי זעהט מען, אַז ניט אַלץ וואָס רעמסס דער צווייטער האָט געהייסען אָנרופען אויף זיין נאָמען האָט איהם ווירקליך געהערט. ער איז נור איינער פון יענע דעספּאָטען געוועזן, וואָס אום זיך אַ גרויסען נאָמען צו לאָזען איז ביי זיי רעכט אַלטע אויפשריפטען צו פערניכטען אונ זייער נאָמען דאַרויף איינקריצען. מען איז מְשַׁעֵר, אַז ער איז דער פַּרְעֹה, וואָס האָט געצוואונגען די בְּנֵי יִשְׂרָאֵל צו בויען פִּתֹם אונ רַעְמְסֵס. אויף פיעל שטיינער זיינען נאָך די בילדער געבליבען, וואָס שטעלן פאָר אַרבייטער, וואָס זיינען אָהנליך צום יודישען טיפּ, ווי זיי אַרבייטען בְּחֹמֶר וּבִלְבֵנִים (מיט לעם אונ מיט ציעגעל) אונטער דער בייטש פון די נוֹגְשִׂים אונ שׁוֹטְרִים (צווינגער אונ אויפזעהר). עס איז קיין וואונדער ניט, וואָס ניט אויף די פּיראַמידען אונ טעמפּעל, אונ ניט אין דער עגיפּטישער געשיכטע איז קיין זֵכֶר נישטאָ, ניט פון יוסף׳ן אונ ניט פון דער געשעהענער יְצִיאַת מִצְרַיִם. די

*) פּאַפּירוס איז אַזאַ בלאַט, וואָס וואַקסט אין די עגיפּטישע זומפען. די אַלטע עגיפּטער האָבען עס צוגעריכט צושרייבען אויף דעם. פון דעם נאָמען „פּאַפּירוס" שטאַמט דער שפּעטערער נאָמען: „פּאַפּיער".

אַללע עגיפּטישע מַצֵבות אונ גרויסע בִּנְיָנִים, זיינען געבויט געוואָרן צו ליעב דעם כָּבוד פֿון עגיפּטישע הערשער; יוסף אָבער איז געוועזן אין דער צייט פֿון די היקשאָס הערשאַפֿט אונ עס זאָלל קיין זֵכֶר בלייבען פֿון יענער צייט, האָבען געזאָרגט די אַללע קאָניגע וואָס האָבען געהעררשט נאָך זיי. רַעְמְסֵס דער צווייטער, וואָס אין זיין צייט האָט זיך אָנגעהייבען יְצִיאַת מִצְרַיִם, האָט אַ וַדַאי געזאָרגט, עס זאָלל קיין זֵכֶר ניט בלייבען פֿון דעם, וואָס ער האָט געגען זיינע אייגענע קנעכט ניט געקאָנט בעשטעהן, אונ האָט זיי געמוזט בעפֿרייען פֿון שווערע אַרבייט. ער האָט צו יענער צייט ניט געקאָנט רעכענען, אַז דַוְקָא די געשיכטע פֿון די געוועזענע קנעכט וויינע, וועט איהם, זיין לאַנד אונ זיין פֿאָלק מעהר פֿערעוויגען אונ כָּבוד מאַכען ווי אַללע זיינע פּאַלאַסטען, טעמפּלען אונ קאָללאָסאַלע סטאַטוען, וואָס ער האָט, אין די 67 יאָהרען פֿון זיין רעגירונגס צייט, ניט אויפֿגעהערט צו בויען, אָדער, וועניגסטענס, זיך געמיהט זיין נאָמען זאָלל אויף זיי בלייבען.

זיין מומיע (פֿערבאַלזאַמירטען קאָרפּער) האָט מען אין יאָהר 1881 געפֿונען אין זיין פּיראַמידע אונ אין איירָאָפּאַ געבראַכט. ווי די געשיכטע בערעכענט איז ער געשטאָרבען אין 1230 פֿ. (ב. תקל"א) זיין קאָרפּער איז נאָך גאַנץ, די געשטאַלט מיט איהרע קנייצען אונ כאַראַקטער-ציגע — אונפֿעראָנדערט געבליבען, גלייך ווי יענע בילדער, וואָס זיינען פֿון איהם געמאַכט געוואָרן, בְּעֵת ער האָט נאָך געלעבט. די איצטיגע געבילדעטע וועלט קאָנן זיך ניט אָבוואונדערן אויף די קונסט פֿון יענע פֿערצייטיגע מאַלער אונ סקולפּטאָרן, וואָס האָבען שוין דענמאָלט געקאָנט אַזוי ריכטיג אַ מענשליך געשטאַלט אָבמאָהלען.

רַעְמְסֵס דער דריטער. אונ די איבריגע קאָניגע רעמסס.

ווי רייך די עגיפּטישע קאָניגע זיינען געוועזן בעווייזט איין אַלטער כְּתַב, וואָס איז ניט לאַנג געפֿונען געוואָרן אין איינעם פֿון די אַלטעסטע קְבָרִים. אין דעם כתב געפֿינט זיך דער חֶשְׁבּון וויפֿיעל עס האָבען יאָהרליך איינגעטראָגען די גאָלד- אונ זילבער-גרובען, וואָס די עגיפּטישע רעגירונג האָט געהאַט ביי די גרעניצען פֿון עטהיָאָפּיען. נאָך דעם חשבון קומט אויס דורכשניטליך: 32 מילליאָן זילבער-מינען אין אַ יאָהר. יעדע זילבער-מינע, בערעכענט געגען איצטיגע דייטשע געלד, בעטרעפֿט $108^1/_2$ מאַרק, זעהט מען, אַז דער קאָניג האָט יאָהרליך, פֿון די גאָלד אונ זילבער גריבער אַלליין, בעקומען 3,472 מילליאָן מאַרק. חוץ דעם האָט כִּמְעַט דער גאַנצער גרונט פֿון דער ערד געהערט צום קאָניג, פֿון יעדעם פֿעלד אונ הויז האָט מען איהם געצאָהלט אָבגאָבען. קיין אייגען ערד האָט דאָס פֿאָלק ניט געהאַט,

פֿון די צייטען פֿון דער היקשאָס רעגירונג אָן, ווי עס ווערט אויך דערמאָהנט אין דער ביבעל, ווי יוסף האָט אין די 7 הונגערס־יאָהר אָבגעקויפֿט די גאַנצע ערד ביי אַללע איינוואָהנער פֿונ׳ם לאַנד פֿאַר פּרעה׳ן, אונ ווי עס ווייזט זיך פֿון עגיפּטישע אַלטע כְּתָבִים אַרויס, איז די גאַנצע ערד געבליבען פֿאַר פּרעה׳ן אויף שטאָנדיג אויך אין די שפּאָטערע דורות. פֿון דעם אַללעם איז לייכט צו בעגרייפֿען ווי רייך יעדער קאָניג איז געוועזען. די אויסגאַבען אויף׳ן לאַנד זיינען אין יענע צייטען קליין געוועזען, אַ שטאָנדיגע אַרמעע איז שוין אֲפִילוּ פֿון די היקשאָס צייטען געוועזען איינגעפֿיהרט, אָבער עס האָט זעהר װעניג געקאָסט דאָס אויסהאַלטען זי, דאַריבער איז קיין וואונדער ניט, אַז די קאָניגע האָבען דאָס געלד אויסגעבראַכט אויף די גרויסאַרטיגע בִּנְיָנִים אונ קאַנאַלען, וואָס זיי האָבען, יעדער אין זיין צייט, געמאַכט אים לאַנד.

10 קאָניגע האָבען רעגירט אין 20־טער אונ 21־טער דינאַסטיע מיט דעם נאָמען פַּרְעֹה רַעַמְסֵס, אַללע האָבען אונגעהייערע קאַפּיטאַלען אויסגעבראַכט אויף בויען טעמפּלען אונ אויף פֿאַרשאָנערן די הויפּטשטאָדט טהעבען. די שטאָדט איז געשטאַנען אויף ביידע זייטען ניל, כִּמְעַט אין רעכטען מיטען לענג פֿון עגיפּטען. אויף יענעם פּלאַץ, וואו טהעבען איז געשטאַנען, געפֿינען זיך איצט די צוויי דאָרפֿער לוקסאָר אונ קאַרנאַק. דער טעמפּעל וואָס איז נאָך אין לוקסאָר געבליבען האָט 500 פֿוס די לענג, אַ האַלב שעה גאַנג ווייטער, ליגט דער דאָרף קאַרנאַק, די גאַנצע וועג פֿון לוקסאָר ביז קאַרנאַק איז איין אַללעע פֿון ביידע זייטען מיט קאָללאָסאַלע ספֿינקסען *). מען רעכענט, אַז זיי זיינען געוועזען ביז 600 שטיק, אַללע פֿון איין שטיין אויסגעהאַקטע. דער הויפּט זאַאַל פֿון דעם פּאַלאַסט אין דאָרף קאַרנאַק האָט געהאַלטען 318 פֿוס די לענג, 159 די ברייט אונ 134 זיילען האָבען אויפֿגעהאַלטען דעם ריזיגען געוועלב איבער איהם. יעדע זיילע איז געוועזען 11 פֿוס די דיק. דאָרט געפֿינט זיך אויך אַ גרויסע סטאַטוע פֿון אַ קאָניג, אויסגעהאַקט פֿון אַ פֿעלז, וואָס פֿון איין שולטער ביז דעם אַנדערן איז 21 פֿוס ברייט. אויף דער סטאַטוע שטעהט די אויפֿשריפֿט „איך בין אָזימאַנדיאַס, קאָניג דער קאָניגע! ווער עס וויל וויסען ווי גרויס איך בין געוועזען אונ וואו איך רוה, זאָלל פּרובען גראָסערע זאַכען אויספֿיהרען פֿאַר די וואָס איך האָב אויסגעפֿיהרט“. נאָך מעהר איז צו בעוואונדערן יענעם אונגעהייערן ספֿינקס, וואָס געפֿינט זיך נעבען דער גראָסטער פּיראַמידע אין גִּיזֶה. דאָס איז אַ גאַנצער פֿעלזענבאַרג נאָך ניט אָבגעריסען פֿון זיין גרונט, וואָס

*) ספֿינקס איז אַ סטאַטוע פֿון אַ ליגענדען לייב מיט אַ קאָפּ פֿון אַ פֿרויענצימער. ביי די עגיפּטער האָט דער ספֿינקס פֿאָרגעשטעלט אַזאַ גאָטט. שפּאָטער האָבען די גריכען דען ספֿינקס פֿאַר געשטעלט פֿאַר אַזאַ מין גאָטטין פֿולל מיט כּוּרוֹת אונ ראָטעניסען, ווערמען זי גיט אויף אַ ראָטעניס צו טרעפֿען אונ יענער טרעפֿט ניט טוֹידט זי באַלד.

איז אין א כפינקס אויסגעארבייט געווארן. זיין לייבען=קארפער האט 117 פוס די לענג. איצט איז זיין גאנצע הויך מיט זאמד פערשאטען ביז'ן האלז. דער פרויען קאפ אלליין פערנעהמט 81 פוס, צווישען זיינע ביידע פארערסטע לייבען=לאפעס האט מען אין דער נייער צייט געפונען א טהיר, וואס האט אריינגעפיהרט אין א לאנגע טיפע הייל, וואס האט זיך געצייגען ביז דער פיראמידע.

אויף אזעלכע וואונדערליכע געביידע האט מען די מאססען גאלד אונ זילבער אויסגעבראכט, וואס זיינען אין דעם קעניגליכען אוצר פון יאהר צו יאהר אריין געקומען. עס זיינען אויך קארגע קעניגע געוועזן, וואס האבען אונגעהייערע אוצרות אנגעקליבען. אזא קעניג איז געוועזן רעמסס דער דריטער, אונ הערודאט דערצאהלט פון איהם אזא לעגענדע:

„רעמסס דער דריטער איז געוועזן אזוי רייך, אז עס איז אונמאגליך געוועזן זיין אנגעקליבען גאלד, זילבער אונ עדעל=שטיינער צו צאהלען. זיכער צו זיין, אז מען גנב'ט ביי איהם ניט, האט ער געהייסען צו זיין פאלאסט צובויען א גרויסע שטיינערנע שאץ=קאמער אהן פענסטער אונ אהן טהירען, נור א קליין טהירל האט ער געלאזט אפענען פון זיין שלאף=צימער אין שאץ=קאמער אריין. דא האט ער געלאזט אריינברענגען זיינע אללע אוצרות, דאס טהירל האט ער פערשלאסען מיט גענוג שטארקע שלאסער אונ נאך פערזיגעלט מיט זיין קעניגליכען זיגעל, וועלכען ער האט אללע מאל בי זיך געהאט. דער בוימייסטער האט איין שטיין אזוי אריינגעפאסט קינסטליך, אז מיט א דריק אין א געוויסען פונקט זאלל ער זיך א דרעה טהון אונ אפענען א טהיר אריינצוגעהן. איהם איז אבער ניט בעשערט געוועזן צו געניסען פון זיין סוד; ער איז באלד קראנק געווארן, נור פאר זיין טוידט האט ער נאך צייט געהאט צו ענטדעקען דעם סוד זיינע ביידע זיהן אונ זיי געווי צו דערקלערן ווי זיי קאנען אין שאץ=קאמער אריין. די ביידע זיהן האבען אויפגעזוכט יענעס קינסטליך אריינגעשטעלטען שטיין אין וואנד, זיינען אין קאממער אריין אונ גענומען וויפיעל זיי האבען געקאנט אוועקטראגען, א דריק געטהון דעם שטיין אונ ער האט זיך צוריק אריינגעפאסט, גלייך ווי עס וואלט גאר ניט געשעהן. א מענשען איז אבער אלץ ווענינ, אונ וואס מעהר זיי האבען גענומען האט זיך זיי אלץ מעהר געוואלט נאך נעהמען. נאכט פאר נאכט פלעגען זיי טהון דאס זעלבע, ביז פרעה האט זיך געכאפט, אז פרעמדע האנד שלעפען ארויס פון דעם פעסטען חדר. נור ווי אזוי דאס קאנן געשעהן, האט ער בשום אופן ניט געקאנט בעגרייפען. די וואנד זיינען גאנץ אונ פעסט, די טהיר איז פעסט פערשלאסען, די זיגעל איז גאנץ, אונ מען גנב'ט פארט. ער האט געלאזט מאכען א קינסטליך פאנג=אייזען מיט פיעל פרוזינעס, וואס זאל אנכאפען ווי יעמאנד וועט זיך נור צורירהען צו עטוואס פון די פיעל קאסטען, אין וואס די אוצרות זיינען געלעגען. קיינער, אויסער איהם אונ דער

מעהאַניק, האָט דערפֿון ניט געוואוסט. ביי נאַכט זיינען די ברידער ווידער געקומען, און ווי איינער האָט זיך נור צוגעריהרט צו אַ קאַסטען האָט איהם דאָס אייזען אַזוי אַרומגענומען, אַז ער האָט באַלד דערקענט ער וועט שוין פֿון דאַנען ניט אַרויס. „גיכער שנייד מיר דען קאָפּ אַראָפּ, האָט ער דעם נאָך לעבעדיגען ברודער געבעטען, מיין לעבען איז זאָ ווי זאָ פֿערלאָרען, רעטע זיך און בלייב חאָטש ביי דעם, וואָס מיר האָבען ביז איצט גענומען. וועט מיך דער קעניג געפֿינען האָטש אַ טוידטען נור מיט אַ קאָפּ, ביזט דו אויך פֿערלאָרען!" דער ברודער האָט איהם באַלד דען קאָפּ אַראָבגענומען, און איז אַוועק אַהיים. פּרעה'ס כּעס און וואונדער איז נאָך גרעסער געוואָרען, אַז ער האָט אין פֿעסט פֿערשלאָסענעם חדר געפֿונען אַ טוידטען קערפּער אָהן אַ קאָפּ. ער האָט זיך געטראָסט מיט דער האָפֿנונג, אַז די קרובים פֿונ'ם טוידטען, וועלן פֿאָרט ווי עס איז אַרויסווייזען ווער זיי זיינען, ווען ער וועט לאָזען דעם קערפּער אויפֿהענגען אויף איין איינזאַמען פּלאַץ. ער האָט געוואוסט ווי הייליג ביי יעדען מצרי איז די פֿליכט אַ טוידטען פֿריינד צו קבֿר צו ברענגען אָדער האָטש איהם צו בעקלאָגען, און עס קאָנן ניט זיין, אַז דער מענש האָט גאָר קיין קרובים ניט געהאַט.

אַ פּאָר טאָג איז דער אָהן קאָפּיגער קערפּער געהאַנגען, די מוטער האָט זיך דערוואוסט און קיין זאַך האָט זי ניט געקאָנט טראָסטען, זי האָט געוואָלט געהן צום קעניג איהם אויסזאָגען אַלץ, ער זאָלל איהר נור איהר זוהנס קערפּער אַרויסגעבען איהם מקבר צו זיין. דער גנב אָבער האָט איהר פֿערזיכערט, אַז נאָך היינט ביי נאַכט וועט ער דעם קערפּער איהר צושטעלען. פֿאַר נאַכט האָט ער איינגעשפּאַנט אין זיין וואָגען איין עזעל, זיך פֿערשטעלט פֿאַר אַ משרת פֿון אַ וויינהאָנדלער, אָנגעלעגט אַ פֿוללען וואָגען מיט לאָגלען וויין, און האָט זיך געלאָזט פֿאָהרען צו יענעם פּלאַץ וואו זיין ברודערס קערפּער הענגט. נאָהענט פֿון יענעם אָרט האָט זיך כּלומר'שט אָבגעבונדען אַ לאָגעל און דער וויין האָט זיך אָנגעהייבען אויסצוגיסען; ער האָט אַ געשריי געמאַכט מען זאָלל איהם העלפֿען ראַטאָווען זיין וויין. עס זיינען צוגעלאָפֿען די פֿערשטעלטע וואַך, וואָס פּרעה האָט געשטעלט, איהם צו העלפֿען, דער וויין איז אָבער אַזוי שטאַרק געוועזן און אַזאַ גוטען גערוך געהאַט, אַז עס האָט זיך די וואַך פֿערוואָלט פֿאַרזוכען פֿון איהם. ער האָט זיך כּלומר'שט גענומען קריגען מיט זיי. דערוויל האָט זיך אָבגעבונדען נאָך אַ לאָגעל און נאָך אַ לאָגעל, די וואַך האָט געטרונקען, און ער האָט געזאָגט: איך זעה דאָך איך קאָנן שוין צו מיין העדר ניט קומען, ער וועט מיך אין געפֿאָנגניס אַריינוואַרפֿען, לאָס איך חאָטש אויך פֿערזוכען מיט אייך צוגלייך. טרינקט ברידער, מאָרגען וועל איך אפֿשר אויך אַזוי הענגען ווי דער דאָ. די וואַך האָט זיך ערסט גענומען טרינקען, און גיך זיינען זיי שכּור געפֿאַלען שלאָפֿען. דער גנב האָט מעהר ניט געוואָלט און האָט דעם געהאַנגענעם אַראָב-

געחאַפּט, אויפ'ן וואָגען אַרויפגעלעגט און פאַר'ן אַוועקפאָהרען האָט ער נאָך די וואַך אַ האַלבען באָרד אָבגעגאָלט.

פרעה'ס כּעס איז נאָך גרעסער געוואָרן. עס מאָג מיר קאָסטען דאָס גליק פון מיין שענער טאָכטער, האָט ער געזאָגט, איך מוז דעם גנב האַפּען! אין אַ טאָג אַרום האָט מען אין גאַנץ עגיפּטען געמעלדעט: ווער עס וויל בעקומען די שענע פּרינצעסין פאַר אַ פרוי, זאָלל איהר קומען דערצעהלען די שענדליכסטע און די קלינסטע זאַך, וואָס ער האָט אין זיין לעבען אָבגעטהון, אַנדערס וויל זי קיין מאַנן ניט נעהמען און דער קעניג איז דערצו מַסְכִּים. דער גנב האָט באַלד פערשטאַנען צו ליעב וואָס פרעה האָט אַזאַ בעפעהל אַרויסגעגעבען, און האָט בעשלאָסען פרעה'ן אָבצונאַררען נאָך אַ מאָל. ער האָט אָנגעטהון אַלאַנגען מאַנטעל, אין איין אַרבעל האָט ער אַריינגעשטעקט אַ אָבגעשניטענע האַנד פון ברודערס קערפּער און איז אַזוי געקומען צו דער פּרינצעסין. „די שענדליכסטע זאַך, וואָס איך האָב געטהון אין לעבען, האָט ער איהר דערצעהלט, איז, וואָס איך האָב מיין אייגענעם ברודער דעם קאָפּ אַראָבגענומען, די קליגסטע אָבער איז, וואָס איך האָב דיין קאַרגען פאָ-טערס אוצר אויסגעפּלינדערט, און מיין ברודערס קערפּער צו קֶבֶר געבראַכט". דערהערנדיג ווער ער איז האָט זי זיין האַנד אַ חאַפּ געטהון איהם צו צוהאַלטען ביז די וואַך וועט אונטערקומען. ער האָט ניט געוואַרט און זיך אַ ציה געטהון, די טויטע האַנד איז געבליבען ביי איהר און ער איז ווי אַ בליץ פון אַללע טהירען אַרוים.

איצט האָט שוין פרעה איינגעזעהן, אַז ער האָט צו טהון מיט איינעם וואָס איז קליגער פאַר איהם און פאַר זיינע אַללע ראַטהגעבער, און אַזאַ איידים קאָנן איהם צוניטץ קומען אין מְלוּכָה. דאַריבער האָט ער אַ בעפעהל אַרויסגעגעבען מיט זיין קעניגליכען וואָרט, אַז ער איז מוחל דעם גנב אַלץ און גיט איהם די שאָהנע פּרינצעסין, ווענן ער קומט נור און דערצעהלט איהם ווי אַזוי האָט ער עס אַללעס אָבגעטהון. דער גנב איז געקומען און האָט דערצעהלט, און פרעה האָט זיין וואָרט געהאַלטען".

אין די צייטען פון דעם פרעה, רעדענען אַנדערע אוים, איז די יְצִיאַת מִצְרַיִם געוועזן, אָנגעהייבען האָט זי זיך פאַר רעמסס דעם צווייטען, געענדיגט אָבער האָט זי זיך אין זיינע צייטען, און פון איהם אָן האָט טאַקי מצרים אָנגעהייבען פאַללען.

די וויטערע געשיכטע, אונ אָנדרונגען אין עגיפטען.

די גרויסע רייכקייט פון דער עגיפּטישער רעגירונג האָט די שפּעטערע קאָניגע מיט דעם נאָמען רַעְמְסֵס וואָס האָבען רעגירט אין דער 20-סטער דינאַסטיע, געבראַכט, זיך אַריינצוּלאָזען אין אַ פערגניגטען אויסגעלאַסענעם לעבען, זיך פערלאָזען, אין פיהרונג פון דער מְלוּכָה, אויף די פּריסטער אונ ראַטהגעבער אונ אַלליין נור לעבען אין גרויס אויסבּרענגעריי אין זייערע פּאַלאַסטען. די פּריסטער האָבען אין גאַנצען לאַנד געטהון, וואָס זיי האָבען געוואָלט, דעם קאָניג איז ניט אָנגעגאַנגען זיי צו שטערן. די אַרמעע איז דערפון אָבגעשוואַכט געוואָרן אונ דער נאָמען: „סאָלדאַט" איז כִּמְעַט ווי אַ שאַנד געוואָרן. דורך דעם האָט נאָך רעמסס דעם 12-טענס טוידט, אַ פּריסטער מיט דעם נאָמען העריהאָר זיך געקאָנט אַרויף חאַפּען אויף'ן קאָניגליכען טראָן אונ ווערן אַ פּריסטער-קאָניג איבערן גאַנצען לאַנד. דריי דורות האָבען אַזעלכע פּריסטער-קאָניגע די גאַנצע מאַכט געהאַט אין זייער האַנד אונ געטראַכט נור פאַר זיך. זייער הערשונג האָט דער פּירסט פון טאַנים, שעשָׁנְק: אַ סוף געמאַכט מיט הילף פונ'ם פאָלק האָט ער אָבגענומען די קרוין ביי די פּריסטער אונ איז געוואָרן קאָניג. ער איז געוועזן אַ קלוגער הערשער, האָט ניט געוואָלט צו פערגרעסערן זיין לאַנד דורך מִלְחָמוֹת, נור צו פערבעסרן די לאַגע פונ'ם פאָלק דורך שָׁלוֹם. דאַריבער האָט ער אויך שלום געמאַכט מיט די אַללע קאָניגע פון אַזיען, אונ בעזונדערס, מיט די כְּנַעֲנִים (פעניקיער) אונ מיט אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל, וואָס איז שוין דאַמאָלס אַ לאַנד געוועזן. דעם שלום נאָך שטאַרקער צו מאַכען האָט ער פערהייראַט זיין טאָכטער מיט שְׁלֹמֹה הַמֶּלֶךְ, וואָס האָט צו יענער צייט אַ שֵׁם געהאַט זעלבסט אין מִצְרַיִם. פאַר די בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אונ כנענים איז דאָס גאַנצע לאַנד פריי אונ אָפען געוואָרן, פּרינצען פון די בני ישראל האָבען אָנגעהייבען הייראַטהען עגיפּטישע פּרינצעסינס, אונ פעניקיאַנישע פּרינצעסינס האָבען זיך פערהייראַט מיט עגיפּטישע פּרינצען. דאָס רייכע עגיפּטישע לעבען האָט אָבער די ביידע פעלקער קיין גוטס ניט געבראַכט. אין יְרוּשָׁלַיִם האָבען די עגיפּטישע פּרינצעסינס איינגעפיהרט עגיפּטישע מִנְהָגִים אונ אויסברענגעריי, אונ די פעניקיאַנישע טאָכטער האָבען נור פאַר אַ גליק געהאַלטען צו האָבען איין עגיפּטער פאַר אַ מאַנן.

דער קאָניג שעשָׁאָנְק האָט געשטיצט זיין מלוכה אויף די סאָלדאַטען, וואָס ער האָט געמוזט דינגען פון דער פרעמד, בעזונדערס פון לוביען. אַזעלכע סאָלדאַטען האָט מען גערופען: מאַמלוקען, אָדער: מאַ. זייערע קאָמאַנדירן זיינען אויך געוועזן פרעמדע — אויף אייגענע האָט מען זיך שוין ניט געקאָנט פערלאָזען, ווייל יעדער עגיפּטישער פּירסט, האָט נור געטראַכט ווי די עגיפּטישע קרוין צו בעקומען. מיט דער צייט אָבער זיינען די פרעמדע קאָמאַנדירן גרויס געוואָרן אונ האָבען די גאַנצע

דֵעָה געהאַט אין דער רעגירונג. דער סוף איז געווען, אַז ניט לאַנג נאָך פּרעה שעאַמאָנס טויטס האָט זיך אַזאַ פֿרעמדער קאָמאַנדיר, מיט דעם נאָמען: שעשאַק, אָדער שוּשַק, אַרויפֿגעכאַפּט אויף'ן טהראָן און איז קעניג געוואָרן איבער גאַנץ עגיפּטען. די אַרמעע האָט מיט איהם געהאַלטען, ווייל זי איז פֿון איין פֿאָלק געווען מיט איהם.

שושק האָט שוין ניט געקאָנט לעבען בְּשָׁלוֹם, ניט מיט שְׁלמה'ן און ניט מיט'ן קעניג פֿון צור און צִדוֹן, ווייל זיי האָבען געוויס געהאַלטען מיט די פּרינצען, וואָס זיינען געבליבען פֿון זייער מְחוּתָּן פּרעה שעאַמאָן, דאַריבער האָט ער מְקָרֵב געווען יעדען ענטלאָפֿענעם בונטען־מאַכער פֿון די ביידע לענדער, און אַזעלכע געשטיצט געגען זייערע קעניגע. אַזוי האָט ער צוגענומען יָרָבְעָם'ן, און האָט איהם דערנאָך געשטיצט, ווען ירבעם האָט אָבגעריסען די 10 שְׁבָטִים פֿון רְחַבְעָם שלמה'ס זוהן. מיט ירבעם'ס הילף איז דער אייגענער שושק דערנאָך געקומען מיט זיין חַיִל קיין יְרוּשָׁלַיִם, האָט אויסראַבירט אַללע אוֹצְרוֹת פֿון בֵּית הַמִּקְדָּשׁ און בֵּית הַמֶּלֶךְ און זיי אוועקגעפֿיהרט קיין מִצְרַיִם.

קיין גרויסע מִלְחָמוֹת האָט אָבער שושק אויך ניט געוואָלט פֿיהרען. פֿאַר אַ רעזועדענץ האָט ער אויסגעקליבען די שטאָדט בּוּבּאַסטיס, וואו ער האָט זיך מַסְתָּמָא זיכערער געפֿיהלט. די פּריסטער זאָללען נאָך אַ מאָל די קרוין ניט אַריינכאַפּען, האָט ער די אַללע גרויסע שטעללען אין דער מְלוּכָה זיינע אייגענע קְרוֹבִים איבער געגעבען, שפּעטער האָט ער די פּריסטער פֿון לאַנד אין גאַנצען אַרויסגעטריבען.

די פּריסטער זיינען אַוועק מיט פֿיעל פֿון זייערע פֿערעהרער ווייטער אַרויף צו דָרוֹם, און האָבען געגרינדעט אַ גרויסע מלוכה, וואָס האָט זיך אָנגעהייבען פֿון צוויי־טען ניל קאַטאַראַקט (וואַסער־פֿאַלל) און האָט זיך געצויגען ביז די אַבּעססינישע בערג. אין דעם לאַנד האָבען זיך פֿערזאַמעלט זעהר פֿיעל פֿון אונצופֿרידענע עגיפּ־טער, אויך פֿיעל כּוּשִׁים און שוואַרצע נעגערן פֿון ווייטען דָרוֹם־אַפֿריקאָ, ביז עס איז אַ לאַנד מיט אַ גרויס פֿאָלק געוואָרן. די הויפּטשטאָדט האָט מען אַ נאָמען געגעבען: נאַפּאַטאַ. די שטאָדט נאַפּאַטאַ האָבען די פּריסטער געזוכט צו פֿערגרעסערן, זי זאָלל אַזוי גרויס און שאָן זיין ווי טהעבען אין עגיפּטען. דאַריבער האָבען זיי דאָ געבויט פּאַלאַסטען און טעמפּעל פֿאַר זייער אייגענעם פּריסטער־גאָטט אָמוֹן־רַע.

אין עגיפּטען איז וואָס אַ דור די מלוכה אַלץ שוואַכער געוואָרן. די פּרינצען וואָס זיי האָט דער קעניג די גרויסע שטעלן איבערגעגעבען זיכערער צו זיין, זיינען מיט דער צייט אַלליין צו גרויס געוואָרען און האָבען זיך אָנגעהייבען זעלבסטשטענ־דיג צו רעגירן יעדער אין זיין שטאָדט און ביי'ם קעניג נישט אָנגעפֿראָגט. נאָך אין לעבען פֿון שושק דעם 4־טען, וואָס האָט די קרוין פֿון גאַנץ עגיפּטען שוין פֿון דריי דורות בִּירוּשָׁה געהאַט, האָבען זיך פֿיעל פֿון אַ זעלכע פּראָווינצען און שטאָדט־

הערשער געלאָזט רופֿען מיט דעם טיטול קאָניג. ביז 20 אַזעלכע קאָניגע האָבען זיך רעגירט ווי זיי האָט געפּאַסט און דאָס פֿאָלק האָט פֿון זיי אַללעמען געמוזט ליידען.

ווענן שושק דער 4=טער איז געשטאָרבען (735 פ׳ ג. כ״ו) האָט זיך אויף זיין טהראָן אַרויפֿגעכאַפּט דער פֿירסט פֿון טאַניס (צוֹעַן) און האָט געגרינדעט די 23=טע דינאַסטיע. די דינאַסטיע האָט זיך אָבער אויך ניט לאַנג געקאָנט האַלטען; דער פֿירסט פֿון שאַאיס האָט זיך די קרוין בעמאָכטיגט און האָט געגרינדעט די 24=טע, אָדער שאַאיטישע דינאַסטיע, זיין נאָמען איז געוועזן פּרעה טאַפֿנעכט. ער איז אַ מאָכטיגער הערשער געוועזן, און האָט אָנגעהייבען די קליינע קאָניגע פֿון לאַנד צו פֿערטרייבען. זיי אָבער האָבען יַד־אַחַת געמאַכט מיט שאַבאַקאַ, דעם קאָניג פֿון נאַפּאַטאַ, וועלכער איז תֵּיכֶף אַריין מיט זיין חַיִל אין עגיפּטען און איינגענומען אַללע שטאָדט פֿון דער גאַנצער דעלטאַ געגענד. דער עגיפּטישער קאָניג, פּרעה טאַפֿנעכט, האָט זיך אָבער באַלד אונטערוואָרפֿען, האָט איהם צוגעזאָגט צינז, און שאַבאַקאַ האָט איהם געלאָזען ווייטער הערשען, בִּתְנַאי ער זאָלל שטאָנדיג אַנערקענען זיין אָבער־מאַכט און צאָהלען איהם דעם צינז פּינקטליך. עטליכע יאָהר האָט נאָך טאַפֿנעכט רעגירט מיט דעם חֶסֶד פֿון נאַפּאַטישען קאָניג; קוים איז ער אָבער געשטאָרבען און אויך זיין טהראָן איז אַרויף זיין זוהן בָּאקְכָאָריש, האָט זיך איהם געוואָלט אַראָב־וואַרפֿען דעם נאַפּאַטישען יאָך, און האָט זיך אָנגעהייבען צוגרייטען צו אַ מִלְחָמָה געגען נאַפּאַטישען קאָניג. שאַבאַקאַ אָבער איז דערפֿון געוואָהר געוואָרן און איז באַלד ווידער געקומען מיט זיין אַרמעע, האָט דעם קאָניג באָקכאָריש לעבעדיגערהייד פֿערברענט, ערקלערט גאַנץ מִצְרַיִם פֿאַר אַ נאַפּאַטישע פּראָווינץ, אויף וועלכער ער האָט זיין שוועסטער אַמענערדאַס געמאַכט פֿאַר אַ רעגענטין.

פֿון דער אַמענערדאַס ווערט דערצאָהלט, אַז זי איז איינע פֿון די זעלטענסטע פֿרויען געוועזן, וואָס האָבען אין אַלטע צייטען זיך אַ אֱמֶת גוטען נאָמען געלאָזען. זעלטען ווענן דאָס עגיפּטישע פֿאָלק האָט זיינע אייגענע קאָניגע אַזוי געעהרט און געליבט ווי די פֿרעמדע רעגענטין; און זי איז די ליעבע ווערטה געוועזן. אַללע שטרענגע און האַרטע געזעצע, וואָס זיינען ביז איהר אין עגיפּטען געוועזן האָט זי געאָנדערט, טוידט=אורטהייל (מִשְׁפַּט־מָוֶת) האָט זי אין גאַנצען אָבגעשאַפֿט, בעפֿ־רייט די ערדאַרבייטער פֿון געצוואונגענער אַרבייט צו בויען טעמפּעל, ווי עס איז פֿון איביג אין עגיפּטען דאָס געזעץ געוועזן. זי האָט אויך רעגולירט די אָבגאַבען, וואָס יעדער ערדאַרבייטער האָט דער רעגירונג צו צאָהלען, עס זאָל מיט יוֹשֶׁר זיין, און האָט בִּכְלָל דעם פֿאָלק פֿרייהייט צוגעלאָזט, יעדער זאָלל זיך פֿיהלען בירגער און ניט אַ נידריגער קנעכט פֿונ׳ם לאַנד. ניט אַזוי עהרליך און אויפֿריכטיג איז איהר ברודער שאַבאַקאַ דער קאָניג געוועזן, זיין וואָרט איז קיין וואָרט ניט געוועזן און וואו איהם

האָט געטוינגט האָט איהם ניט געאָהרט, אַז זיין גוטער פריינד זאָלל חאַטש דאָס לעבען פערלירן מיט זיין סומך זיין זיך אויף זיין הַבְטָחָה. מיט דעם קאָניג פון יִשְׂרָאֵל האָט ער שטאָנדיג גוט געלעבט, די בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל האבען איהם גערופען: סוּא מֶלֶךְ מִצְרַיִם. אין זיין צייט איז שוין גאַנץ אֶרֶץ־יִשְׂרָאֵל געווען אונטער דער אָבערמאַכט פון אַשוּר, אונ דער מלך־יְהוּדָה אונ מלך־ישראל האבען יאָהרליך געמוזט אַן אַשוּר צאָה-לען צינז. הוֹשֵׁעַ בֶּן־אֵלָה, דער מלך־ישראל, פערלאָזענדיג זיך אויף זיין גוטען פריינד, סוא מלך־מצרים, אַז ער וועט איהם קומען העלפען געגען אַשוּר, האט אויפגעהאָרט צו צאָהלען דעם יאָהרליכען צינז. שַׁלְמַנְאֶסֶר, דער דאַמאָליגער קאָניג פון אַשוּר איז געקומען מיט זיין גאַנצען חַיִל, האט דריי יאָהר בעלאַגערט דאס לאַנד ישראל, געפאַנגען הושע בן־אלה אונ האָט איהם אין תְּפִיסָה אריינגעוואָרפען, אונ האָט דערנאָך די עֲשֶׂרֶת הַשְּׁבָטִים פערטריבען אין לַחְלַח אונ חָבוֹר. דער גוטער פריינד סוא מלך מצרים האָט זיך אֲפִילוּ אַ ריהר ניט געטהון צו קומען העלפען דעם מלך־ישראל ווי ער האָט איהם פערזיכערט.

שפּעטער, ווענן אויף עטהיאָפיען אונ מצרים האָט רעגירט שאַבאַקאָ׳ס עניקעל תִּרְהָקָה, איז געקומען סַנְחֵרִיב מלך אַשוּר אונ האָט איינגענומען אויך מצרים אונ תרהקה האָט געמוזט סנחריב׳ן צאָהלען צינז. פון מצרים איז סנחריב אַוועק אונ האָט בעלאַגערט יְרוּשָׁלַיִם, אָבער דאָ האָט ער אין אַ מַגֵּפָה זיין גאַנצען חיל פערלאָרן אונ האָט געמוזט פון ירושלים אָבטרעטען. די מַפָּלָה סנחריב׳ס ביי ירושלים האָט תרהקה׳ן מוטה געגעבען אויפצוהאָרן צו צאָהלען אַשור צינז. סנחריב איז ווידער געקומען מיט אַ נייעם חיל אונ האָט בעלאַגערט מצרים, נור אויך דאָ האָט עפּיס אַזוינס פּאַסירט זיין חיל, וואָס סנחריב איז קוים מיט׳ן לעבען צוריק ענטלאָפען.

העראָדאָט דערצאָהלט, אַז דער פּריסטער שעטהאָס האָט זיין גאָטט געבעטען, ער זאָלל מצרים רעטטען פון סנחריב׳ס האַנד, אַזוי ווי דער גאָטט פון יהודה האָט חִזְקִיָּהוּ׳ן גערעטעט פון איהם. דער גאָטט האָט איהם צוגעהאָרט, אונ ביי נאַכט, ווענן סנחריב׳ס חיל האָט זיך שלאָפען געלעגט אונטער דער בעלאַגערטער הויפּטשטאָדט, זיינען אָנגעקומען אַ מַחֲנֶה מייז, האָבען צוגעסען דאָס גאַנצע געוועהר פון סנחריב׳ס חיל, אונ סנחריב איז קוים מיט לעבען ענטלאָפען. דעריבער האָט מען דעם פּריסטער שעטהאָס געשטעלט אַ מאָנומענט אין טעמפּעל מיט אַ גאָלדענע מויז אין האַנד, מיט איין אויפשריפט: „ווער עס דערזעהט מיך מוז פרום ווערן!"

ניט לאַנג נאָך דעם, איז געקומען סנחריב׳ס איין עייקעל אָסר־בּוּנִפּל דער קאָניג פון אַשור אונ האָט איינגענומען גאַנץ מִצְרַיִם, צוגענומען אַללע פירסטען, צווישען זיי אויך דעם פירסט נְכֹה אונ זיי אַוועקגעפיהרט קיין נִינְוֵה. קוים אָבער איז אָסר־בּוּנפּל אָבגעטרעטען, אָבוואָהל ער האָט אין לאַנד זיין חַיִל געלאָזען, איז תרהקה

דער קעניג פון נאפאטהא (כוש) געקומען, אונ האט שוין כמעט א האלב לאנד איינגענומען, ארויס צו טרייבען צוריק תרהקה׳ן פון מצרים. האט אסר־בונפל בעפריים די אללע געפאנגענע פירסטען, האט זיי פיעל מתנות געגעבען מיט א חיל, אונ דעם פירסט נכה האט ער פאר קעניג געמאכט פון דער הויפטשטאדט שאאים. נאך דעם איז תרהקה געשטארבען אונ זיין שטיפזוהן טאנוטאמאן האט ווידער בעלאגערט מצרים אונ פערטריבען די פירסטען מיט דער ארמעע פון אשור. דאסמאל האט שוין אסר־בונפל ענטשלאסען צו מאכען א סוף פון דער בעזונדערע רעגירונג אין מצרים, ער איז באלד געקומען מיט א גרויסער ארמעע, טאנוטאמאן איז ענטלאפען געווארן, די ארמעע פון אשור האט ראבירט דאס לאנד, אוועקגעפיהרט טויזענדער איינוואהנער אונ זיי פערקויפט פאר סקלאפען, ארויסגענומען אללע אנגעקליבענע עגיפטישע אוצרות, צווישען דעם אויך צווי גאלדענע אבעליסקען, וואס זיינען ביי דער טהיר פון א עגיפטישען טעמפעל געשטאנען אין טהעבען, אונ האט די פירסטען געלאזען רעגירען אלס גובערנאטארן פון אשור איבער עגיפטען.

די צוועלף הערשאפט (דעדאקארכיע), אונ פסאמעטיך.

אבוואהל מצרים איז שוין געוועזן נישט מעהר ווי א פראווינץ פון אשור, אונ די 12 פירסטען, וואס האבען רעגירט אין לאנד זיינען נור אשורישע גובערנאטארן געוועזן, פונדעסטוועגען האבען זיי איינער מיט דעם אנדערן שטאנדיג געשטריטען. יעדען האט זיך געוואלט גראסער זיין פאר דעם אנדערן אונ דערווייל איז אין לאנד נור אונארדנונג אונ בלוטפערגיסונג געוועזן. דער קעניג פון אשור איז, צו יענער צייט, גענוג פערנומען געוועזן אין זיין אייגענעם לאנד אונ האט מיט דער רעגירונג אין מצרים זיך וועניג געקאנט אינטערעסירן, דאריבער האט געלונגען דעם שאאיטישען פירסט פסאמעטיך, דעם זוהן פון פרעה נכה דעם ערסטען, צו פערטרייבען די 11 אנדערע פירסטען אונ ווערן אלליין קעניג איבערן גאנצען לאנד אונ צו גרינדען א נייע זעלבסטשטאנדיגע עגיפטישע דינאסטיע.

הערודאט דערצאהלט פון איהם אזא לעגענדע: די צוועלף פירסטען האבען צווישען זיך איין אקט געשלאסען צו רעגירען אללע גלייך, קיינער זאלל ניט זיין גראסער פאר דעם אנדערן, אונ דערפאר רופט ער אן יענע רעגירונגס־צייט: דעדאקארכיע (Dedokarchie): „צוועלף הערשאפט". געוואהנט האבען זיי אללע אין לאבירינטה, יעדער אין א בעזונדערן הויף. איינמאל האט אין טעמפעל איין אראקעל אויסגערופען: יענער וואס וועט די געטטער אפפערן ווין אין א קופפערנעם בעכער, וועט דער איינציגער הערשער ווערן איבערן גאנצען לאנד. די

פירסטען האבען דערפאר איינאנדער געהיט קיינער פון זיי זאל עס אין געהיים ניט טהון. איינמאל, ווענן אללע 12 זיינען פערזאמעלט געוועזן אין א יום טוב טאג אין דעם טעמפעל פתּא, האט דער פריסטער יעדען צוגעטראגען א גאלדענעם בעכער צו אפפערן די געטטער ויין; פסאמעטיך, וואס איז צום לעצטען געשטאנען איז געבליבען אהן א בעכער, דער פריסטער האט זיך כּלומר'שט טועה געוועזן: אנשטאט 12 בעכער האט ער נור 11 געבראכט. ניט אויסען צו בלייבען האט פסאמעטיך אראבגעהאפט זיין קופפערנעם העלם, אנגעגאסען וויין אין איהם אונ געבראכט זיין אפפער גלייך מיט אללעם, די 11 פירסטען האבען זיך דערמאנט דען אראקעל־שפרוך אונ האבען דערפאר פסאמעטיך'ן אוועקגעשיקט אין די זומפען פון דער דעלטא, מיט דעם בעפעהל: קיינמאל ניט צוריק צוקעהרן.

פסאמעטיך האט אבער ווידער געפראגט ביי דעם אראקעל פון בוטא, וואס זאלל ער איצט טהון. דער אראקעל האט איהם געאנטפערט: אייזערנע העלדען וועלן קומען מיט'ן ים דיר צו העלפען. ער האט געמיינט, אז די פריסטער לאכען פון איהם; ארויסגעהענדיג פון טעמפעל אבער האט ער דערזעהן א גאנצע מחנה העלדען אנגעטהון אין אייזערנע פאנצירען, דאס זיינען געוועזן גריכישע אונ יאנישע ים־רויבער. פסאמעטיך האט זיי גערופען אונ מיט זייער הילף האט ער פערטריבען די 11 פירסטען אונ איז געווארן קעניג איבערן גאנצען לאנד.

די מעשה אבער דערפון איז איינפאך: פסאמעטיך האט שטילערהייד א גרויס חיל אויפגעקליבען אין לוביען, אונ אפשר אויך ווירקליכע גריכישע זעע־רויבער, אונ מיט זייער הילף איז ער קעניג געווארן. דאס איז געשעהן אין 665 פ. (ג'. צ"ו).

צו בעפעסטיגען זיין מלוכה אין גאנצען האט ער געהייראט א פרינצעסין, די טאכטער פון דער רעגענטין אמענערעטיס, וואס דאס גאנצע פאלק האט זי פערהייליגט ווי א געטטין איבער די פיעל גוטס, וואס זי האט אין איהר רעגירונגס־צייט פאר איהם געטהון.

די ערסטע זאך האט פסאמעטיך אין ארדנונג געבראכט דאס לאנד. צייט עס האבען זיך אנגעהייבען די מלחמות האט גאנץ מצרים אויסגעוויזען ווי נאך א חורבן, די טעמפעל איינגעווארפען, די וועגען אונ קאנאלען פערלאזען, דאס פאלק איז דעמאראליזירט געוועזן, גלייך ווי עס וואלט גאר קיין דין אונ משפט אין לאנד ניט געוועזן. פסאמעטיך האט מיט גרויס ענערגיע דאס אלץ פערריכט אונ אין ארדנונג געבראכט; דערנאך האט ער א בעפעהל ארויסגעשיקט, אז ער דערקלערט עגיפטען אפען פאר דער גאנצער וועלט צו האנדלען אונ צו בזעצען זיך. ער האט שיפען געבויט צו פערגראסערן דעם מסחר אונ קיינמאל איז מצרים אזוי גליקליך אונ רייך ניט געוועזן ווי אין זיין רעגירונגס צייט. עס האבען זיך געגרינדעט גריכישע אונ איזראעליטישע קאלאניען. צו בעפעסטיגען דאס לאנד האט ער געבויט פעסטונגען

אין פֿערשידענע פונקטען. בעזונדערס בעריהמט איז געוועזן זיין פֿעסטונג „דאַפֿנע"; אין דער פֿעסטונג האָט ער אַ גאַרניזאָן פֿון גוט געלערענטע סאָלדאַטען בעזעצט. פֿון לאַנג שוין האָט מען אין גריכֿענלאַנד געהערט פֿון דער רייכֿקייט פֿון מצרים, פֿון די וואונדערליכֿע געביידען און די חָכְמָה פֿון די געלעהרטע, עס האָט זיך יעדעס געוואָלט דאָס לאַנד זעהן, לערנען דאָ נייעס, וואָס זיי האָבען נאָך אין זייער לאַנד פֿון זייערע פֿילאָזאָפֿען ניט געהערט, און אַללערליי מענשען האָבען זיך פֿון גריכֿענלאַנד געלאָזען קיין עגיפטען. די רעגירונג האָט זיי גערן געהאַט, זי האָט געקוקט אויף זיי ווי אויף נייגיריגע קינדער, וואָס ווערן נתְפַּעֵל פֿון יעדער זאַך וואָס זיי זעהן. דאָס פֿאָלק אָבער האָט זיי ניט געקאָנט ליידען, ניט געגעסען מיט זיי בּיי איין טיש און מוֹרא געהאַט זיך צו צוריהרען צו זיי. אויפֿצורעדען זיך מיט זיי האָבען זיך געפֿונען פֿיעל דאָלמעטשער, וואָס פֿון זיי איז, מיט דער צייט, אַ בעזונדערע קלאַססע געוואָרן אין לאַנד. יעדען טעמפעל, יעדען גאָט און בּילד, וואָס די גריכֿען האָבען דאָ געזעהן האָבען זיי זיך דערקלערט נאָך זייער פֿאָרשטעלונג פֿון זייערע טעמפעל, פֿון זייערע גאָטטער און בּילדער. ווי עס ווייזט אויס האָבען די מִצְרים גיכֿער די גריכֿען פֿערשטאַנען עהדער די גריכֿען זיי. די רעגירונג און האָכֿערע קלאַססע האָט זיי מְקָרֵב געוועזן, מען האָט אין זיי עפּיס נייעס געזעהן, וואָס דער האָכֿערער קלאַססע איז עס געפֿאָללען. פסאַמעטיך האָט אויף דעם רעכֿטען פֿליגעל פֿון זיין וואַך אויפֿגענומען גריכֿישע אָפֿיציערן און גענעראַלן, דאָס האָט אָבער פֿערדראָסען די אָפֿיציערן פֿון לינקען פֿליגעל, און ניט מִלְחָמָה צו האַלטען, איז בּיי דער אַרמעע געבליבען אין גאַנצען אויסצווואַנדערן פֿון לאַנד, און 240,000 מאַנן, דערצאָהלט, הערהאָט, זיינען מיט געפּאָק און וואָפֿען אַוועק צום קאָניג פֿון נאַפּאַטאַ, וועלכֿער האָט זיי געהאָלפֿען זיך בעזעצען אין אַ ניי לאַנד, וואו זיי האָבען זיך אַ נאָמען געגעבען: „שֶׁעמִי" ד. ה.: די פֿון דעם לינקען פֿליגעל פֿון דער קאָניגליכֿער אַרמעע.

פסאַמעטיך איז געשטאָרבען אין יאָהר 609 פֿ. (ג. קנ"ב). נאָך איהם איז קאָניג געוואָרן זיין זוהן, פסאַמעטיך דער 2=טער, אָדער פּרעה נְכֹה, וועלכֿער האָט רעגירט נור 15 יאָהר. ער איז גלייך געוועזן צום פֿאָטער, האָט אויך געטהון וואָס ער האָט געקאָנט צו פֿערגראָסערן דעם מִסְחָר פֿון עגיפטען. פֿון די גרויסע טהאַטען זיינע זיינען ווערטה דערמאָהנט צו ווערן, וואָס ער האָט אָנגעהייבען צו גראָבען אַ קאַנאַל, וואָס זאָלל דעם מיטטעל=מעער פֿעראייניגען מיט דעם רויטען=מעער (דעם יַם־הַתִּיכוֹן מיט דעם ים־סוף), פונקט אויף דעם זעלבען אָרט, וואו עס איז איצט דורכֿגעגראָבען געוואָרען דער זועץ=קאַנאַל. עטליכֿע יאָהר האָט ער דעם קאַנאַל געגראָבען. 120,000 מענשען האָבען שוין, בּיי דער אַרבּייט, דאָס לעבען פֿערלאָרן, און ער וואָלט ניט אויפֿגעהערט, דערצאָהלט די עגיפטישע געשיכֿטע, ווען דער אָראַקעל וואָלט

ניט געזאָגט: „ניט פֿאַר זיך, ניט פֿאַר דיין פֿאָלק אַרבייטסט דו, נור פֿאַר די באַר־באַרען!". די עגיפּטער האָבען אַללע אַנדערע פֿאָלקער „באַרבאַרען" אָנגערופֿען. דָרְיָוֶש, דער קאָניג פֿון פָּרַס, וואָס אין זיין צייט איז שוין עגיפּטען אַ פּערזישע פּראָווינץ געוועזען, האָט די אַרבייט געענדיגט. די גריכישע קאָניגע פּטאָלעמאָער, ווי אויך שפּעטער די רוימישע הערשער האָבען דעם קאַנאַל פֿערבעסערט. מיט דער צייט אָבער איז ער ווידער פֿערשאָטען געוואָרן, אונ צום לעצטען מאָל האָט מיט 35 יאָהר צוריק איהם פֿון דאָס ניי דורכגעגראָבען דער פֿראַנצויזישער אינזשענער לעשעפּס.

דערזעלבער פּרעה נְכֹה האָט אויסגעריכט אַ עקספּעדיציאָן פֿון געניטע פֿעניקישע ים־פֿאָהרער אַרום צו פֿאָהרען מיט'ן יַם גאַנץ אַפֿריקאַ. דער צוועק דערפֿון איז געוועזען, צו ענטדעקען יענע לאָנדער אונ געגענדען, פֿון וואַנען די פֿיניקיער אונ קאַרטאַגער סוֹחֲרים ברענגען אַזעלכע טהייערע אַרטען פּריכטע אונ אַנדערע אַרטען זעלטענע וואַארע. די פֿעניקיער ווי די קאַרטאַגער סוחרים האָבען די אָרטער, וואו זיי בעקומען זייערע וואַארען, קיינמאָל ניט אויסגעזאָגט, זיי פֿלעגען נאָך שטאָרן אַנדערע, מען זאָלל די אָרטער ניט דערגעהן. פּרעה נכה האָט אָבער געוואָלט דערגעהן אונ אין איינגאַנג ענטדעקען נייע לאָנדער, וואָס מען האָט נאָך אין זיינע צייטען פֿון זיי ניט געוואוסט. די עקספּעדיציאָן איז אַרוים געפֿאָהרען מיט'ן רויטען־מעער אַלץ אַרויף האָבער צו דָרוֹם אונ זיך געהאַלטען ניט ווייט פֿון די ברעגען. נאָך עטליכע מאָנאַט פֿאָהרען, האָבען די שיפֿסלייט בעמערקט, אַז די זוהן, וואָס איז זיי שטאָנדיג אויפֿגעגאַנגען רעכטס, איז פּלוצלונג אויפֿגעגאַנגען לינקס. זיי האָבען אַ צייט ניט פֿערשטאַנען, פֿאַר וואָס דאָס איז אַזוי, ערסט שפּעטער, ווענן זיי האָבען שוין דערקענט, אַז זיי זיינען שוין צוריק אין מיטעל־מעער, האָבען זיי פֿערשטאַנען, אַז אַנשטאָט וואָס פּריהער זיינען אַלץ געפֿאָהרען צו דָרוֹם אין מַעֲרָב זייט אַפֿריקאַ, פֿאָהרען זיי אַראָב צו צָפוֹן אין מִזְרָח זייט, דאָס הייסט: זיי זיינען אַרום געפֿאָהרען גאַנץ אַפֿריקאַ פֿון אַללע זייטען. דריי יאָהר האָט די רייזע געדויערט אונ זיי האָבען מערקווירדיגע ענטדעקונגען געמאַכט, וואָס האָבען, ליידער, זעהר ווייניג נוצען געבראַכט. פֿריהצייטיגע ענטדעקונגען, אַ פָּנִים, זיינען ווי פֿריהצייטיגע בליהונג, וועלכע ברענגען קיינמאָל קיין פֿריכטע ניט.

פּרעה נכה האָט אויך אונטערנומען אַ מִלְחָמָה געגען קאָניג פֿון אַשור, אויף'ן וועג איז איהם אַרוים ענטגעגען יאשִׁיָהוּ מֶלֶךְ־יְהוּדָה, אָבער ביי דער שטאָדט מְגִדוֹ האָט איהם געטראָפֿען אַ פֿייל אונ ער איז געשטאָרבען. זיין זוהן יְהוֹאָחָז מלך־יהודה האָט נְכֹה דערנאָך געפֿאַנגען גענומען אונ איהם אין תְּפִיסָה געהאַלטען אין דער שטאָדט רִבְלָה אונ דערנאָך אַוועקגעפֿיהרט אין מצרים. יְהוֹיָקִים, יאשִׁיָהוּ'ס צווייטער זוהן האָט דעם זעלבען פּרעה'ן געמוזט בעצאָהלען הונדערט כִּכַּר זילבער אונ אַיין כִּכַּר גאָלד, פֿאַר דעם וואָס ער האָט איהם געלאָזט ווערן קאָניג איבער יהודה.

חאָטש ער האָט אויך סיריען איינגענומען, אָבער לאַנג האָט זיין הערשונג ניט געדויערט: אין 4 יאָהר אַרום 604 פ' (ג. קנ"ז) האָט נְבוּכַדְנֶצַּר מֶלֶךְ־בָּבֶל אָבגענומען ביי פרעה'ן אַללע שטאָדט און לאַנדער, וואָס ער האָט ביז איהם אין אַזיען איינגענומען. אין יאָהר 594 פ', איז פרעה נְכֹה געשטאָרבען. נאָך איהם האָט רעגירט זיין זוהן פּסאַמעטיך דער 2־טער, און נאָך איהם, זיין עניקעל, פרעה חָפְרַע, וועלכער איז געגאַנגען העלפען דעם קאָניג פון יהודה געגען נבוכדנצר מלך־בבל. אָבער ער האָט מיט זיין הילף ניט בעסער געמאַכט, נבוכדנצר האָט איינגענומען יְרוּשָׁלַיִם און די יודען אַוועקגעפיהרט קיין בבל, פיעל אָבער האָבען זיך געראַטעט אין מִצְרַיִם.

אַמַאזיס דער צווייטער, דער לעצטער פַּרְעֹה מֶלֶךְ־מִצְרַיִם.

פרעה חָפְרַע האָט נאָך אַ קורצע צייט גליקליך רעגירט אין זיין לאַנד, ער האָט נאָך מִלְחָמָה געהאַלטען מיט פעניקיען און איינגענומען אַ פעניקישע שטאָדט. קומענדיג צוריק פון דער מלחמה, איז ער געגאַנגען צו הילף דעם לובישען קאָניג געגען דער גריכישע קאָלאָניע קירענע, וואָס איז געלעגען ביי די ברעגען פון מיטעלמעער אין מַעֲרָב זייט פון עגיפטען, דאָ האָט מען איהם צושלאָגען. אַ העלפט פון דער אַרמעע, וואָס איז בעשטאַנען פון זיין פאָלק און איז שטאַנדיג אונצופרידען געוועזן, וואָס דער קאָניג עהרט די פרעמדע סאָלדאַטען מעהר ווי די אייגענע, האָט זיך אָבגעריסען פון איהם. איבער צו בעטען די אונצופרידענע האָט ער אַרויסגעשיקט אַ גענעראַל אַהמעס, אָדער אַמאַזיס, ווי די סאָלדאַטען האָבען אָבער זייער געוועזענעם גענעראַל דערזעהן, האָבען זיי אָנגעהייבען שרייען: יְחִי הַמֶּלֶךְ, און האָבען אַמאַזיסן געמאַכט פאַר קאָניג פון עגיפטען.

אַמאַזיס האָט דען טיטול גערן אָנגענומען און איז אַרויס מיט זיין אַרמעע געגען פרעה חפרע. נאָך אַ שווערע מלחמה האָט ער חפרע'ס אַרמעע צושלאָגען און חפרע'ן געפאַנגען גענומען. ווי אַמאַזיס איז מיט דעם געפאַנגענע־קאָניג אין דער הויפּטשטאָדט שָׂאִיס אַריין, האָט דאָס גאַנצע פאָלק איהם מיט פרייד בעגעגענט און פערלאַנגט, מען זאָלל דעם געפאַנגענעם קאָניג אַרויסגעבען זיך נוֹקֵם צו זיין אָן איהם. געוויס איז ער אַ גרויסער דעספּאָט געוועזן און דאָס פאָלק האָט אויף איהם אַ האַרץ געטראָגען. אַמאַזיס האָט געמוזט נאָכגעבען און האָט חָפְרַע'ן איבערגעגעבען דעם פּאָבעל, וועלכער האָט זיין געוועזענעם קאָניג אָהן רַחֲמָנוּת דערוואָרגען. אַמאַזיס האָט אין אָנהייב קיין גרויס נַחַת ניט געהאַט פון זיין מְלוּכָה: נאָך עהדער ער האָט צייט געהאַט זיך צו צוגעוואָהנען צו דער עגיפּטישער קרוין, איז

געקומען נְבוּכַדְנֶצַר מֶלֶךְ־בָּבֶל און איינגענומען דאָס לאַנד, און מִצְרַיִם געמאַכט פאַר אַ פּראָווינץ פון בבל. אַמאַזיס׳ן האָט ער געלאָזט הערשען נור ווי זיינעם אַ גובער־נאַטאָר אין מצרים. ניט לאַנג נאָך דעם אָבער איז נבוכדנצר געשטאָרבען, און אַמאַזיס האָט צוריק דאָס לאַנד בעפרייט און האָט זעלבסטשטאַנדיג רעגירט איבער גאַנץ מצרים פון 563 ביז 525 פ. . אין דער צייט האָט ער דאָס לאַנד צוריק גע־בראַכט צו זיין פריהערסטען צושטאַנד. פריינדליך איז ער געוועזען צו אַללע פאָלקער נור בעזונדערע פריינדשאַפט האָט ער געוויזען די גריכען. מיט פּאָליקראַטאָס, דעם גריכישען הערשער פון דער אינזעל שאַמאָס, איז ער ווי אַ ברודער געוועזען. פּאָלי־קראַטאָס איז בעריהמט געוועזען מיט זיין הַצְלָחָה אין אַלץ צו וואָס ער נעהמט זיך, אַמאַזיס האָט זיך בעאונרוהיגט, וואָס זיין פריינד גליקט אַזוי אין אַלץ. ער האָט געגלויבט, אַז אַ צו גרויס גליק אין אָנהייב ווייזט אויף נאָך אַ גראָסער אונגליק אויף שפּעטער. פּאָליקראַטאָסן צו וואָרנען, ער זאָלל זיך מיט זיין גליק ניט איבערנעהמען, האָט איהם אַמאַזיס אין אַ בריף געראַטהען, ער זאָלל זיך אַ מאָל עפּיס אַ לייד אָנ־טהון, וואָס זאָלל איהם אַללע מאָל מְצַעֵר זיין, ווענן ער וועט זיך דערמאַנען אָן דעם.

פּאָליקראַטאָס האָט זיין געטרייען פריינדס רָצוֹן געטהון און האָט זיין ליעבסטען רינג אין ים אַריינגעוואָרפען.

אין אַ פּאָר טאָג אַרום האָט אַ פישער געבראַכט פּאָליקראַטאָסן אַ מַתָּנָה אַ זעל־טענעם פיש וואָס ער האָט געחאַפּט, אַז מען האָט דען פיש צושניטען האָט מען אין איהם דעם זעלבען רינג געפונען. פּאָליקראַטאָס האָט אין דעם געזעהן אַ סִימָן, אַז די גאָטטער בעגנאָדיגען איהם, און האָט זיין פריינד אַמאַזיסן פון דעם גליקליכען צופאַלל מוֹדִיעַ געוועזען. אַמאַזיס אָבער האָט אין דעם געזעהן, אַז זיין פריינדס אונגליק איז נאָהענט. פון דעם טאָג, אין פּאָליקראַטאָס׳ס בריף, האָט ער דערקענט, אַז זיין פריינד איז שוין צו שטאָלץ אויף זיין גליק און רעדט זיך איין, אַז די גאָטטער פיהרן פאַר איהם זיין מלוכה. איהם פּאָרט צו איבערצייגען, אַז מען מאָג די גאָטטער גלויבען ווי מען וויל און מען ברויך אָבער אַלליין אויך פּאָרזיכטיג און מיט שֵׂכֶל לעבען, האָט ער איהם געשיקט זאָגען, אַז ער וויל מעהר זיין פריינד ניט זיין און איהם מאָג טרעפען דאָס גראָסטע אונגליק וועט ער איהם קיין הילף ניט געבען. באַלד נאָך דעם האָט זיך אָנגעהייבען פּאָליקראַטאָס׳ס אונגליק, עס האָבען זיך אָנגעהייבען אינטריגען אין לאַנד און די מענשען, וואָס ער האָט געמיינט זיי זיינען איהם גוטע פריינד, זיינען איהם בֶּאֱמֶת אַללע מאָל פאַלש געוועזען. זיין אייגענער פעלדמאַרשאַל האָט איהם דערוואָרגען און איז געוואָרן הערשער איבער דער אינזעל.

אַמאַזיס, וועלכער איז אין גראָסטען גליק אַללע מאָל פּאָרזיכטיג געוועזען און ניט צו גרויס געווען ביי זיך, האָט אויסגעלעבט זיינע יאָהרן אין פרידען און אין

געשטאָרבען מיט זעכס מאָנאַט פריהער, עהדער עס האָט זיך אויף מצרים אָנגעטראָגען דער שטורם פון כּוֹרֶשׁ מֶלֶךְ פָּרַס גְבוּרָה, וואָס האָט שוין, אין יענער צייט, די שטאַרקסטע קעניגרייכען איבערגעקעהרט. ניט מעהר ווי 6 חֳדָשִׁים האָט אַמאָזיס'ס זוהן, פּסאַמענט, נאָך רעגירט איבער מצרים. קאַמביזעס, דער זוהן פון מאָכטיגען כּוֹרש איז מיט אַ גרויס חַיִל געקומען אונ האָט מצרים פאַר אַ פּערזישע פּראָווינץ געמאַכט.

די עגיפּטישע געשיכטע דערצעהלט, אַז דער קאַמביזעס איז אַזאַ אַכְזָר געוועזן, אַז ער האָט פּסאַמענט'ס זוהן פאַר איהם אין די אויגען געלאזט טויטען אונ זיין איינציגע טאָכטער געמאַכט פאַר אַ סקלאַפין ביי איינעם פון זיינע נידריגסטע בעדינטע. פּסאַמענט האָט די אַללע אַכְזָרִיוּת געזעהן אונ קיין טהרער געלאָזט פאַללען, ער האָט זעלבסט ניט געוויינט, ווענן ער האָט געזעהן ווי זיין איינציג קינד, די פּרינצעסין ווערט געפּייניגט, וואָס זי קאָנן ניט אַזוי גוט וואַססער טראָגען צוגלייך מיט אַנדערע סקלאַפען, וועלכע מען האָט פאַר זיין פענסטער פאַרבייגעטריבען. קאַמביזעס האָט געמיינט, אַז פּסאַמענט האָט גאָר ניט קיין געפיהל פון אַ פאָטער, אַז ער קאָנן דאָס צוזעהן אָהן טהרערן. נור איינמאָל האָט פּסאַמענט זיין גוטען פריינד דערזעהן, ווי ער געהט באָרפיס אונ האַלב נאַקעט אונ בעטעלט אַ שטיקעל ברוידט, די פּערזישע סאָלדאַטען האָבען איהם אַלץ בערויבט. זיין פריינד'ס עלענד האָט פּסאַמענט'ס האַרץ צוריסען אונ ער האָט שרעקליך אָנגעהייבען צו וויינען. קאַמביזעס האָט איהם געפראָגט פאַר וואָס וויינט ער אויף'ן פריינד'ס אונגליק אונ האָט קיין טהרער געלאָזט פאַללען אויף דאָס גראָסערע אונגליק פון זיינע קינדער.

מיין צַעַר אויף מיין פריינד'ס אונגליק, האָט ער געענטפערט, קאָנן איך נאָך מיט טהרערן מיר גרינגער מאַכען, דאָס אונגליק פון מיינע קינדער איז אָבער צו גרויס איך זאָלל עס קאָנען מיט טהרערן דערטרענקען. קאַמביזעס האָט אין די וואָרטער דעם גאַנצען צער פון דעם אונגליקליכען פאָטער פערשטאַנען, אונ האָט איהם ניט נור זיין טאָכטער אונ פריינד אומגעקעהרט, נור איהם נאָך געמאַכט פאַר וויצעקעניג איבער זיין געוועזן לאַנד. אין עטליכע יאָהר שפּעטער האָט אָבער פּסאַמענט אַ בונדט געמאַכט, אונ אַז קאַמביזעס האָט דעם בונדט ווידער איינגעשטילט האָט ער פּסאַמענט'ן צום טוידט פערארורטהיילט.

קאַמביזעס האָט, דערצעהלט ווייטער די עגיפּטישע געשיכטע, די קְבָרִים פון די עגיפּטישע קעניגע צובראָכען, די טוידטע קערפּער אויף די גאַססען צוואָרפען אונ האָט זעלבסט די עגיפּטישע געטטער ניט געשאָנט. איינמאָל, ווענן אין גאַנצען לאַנד איז אַ גרויסער יום טוב געוועזן צו ליעב דעם, וואָס איז ערגעץ אַ נייער גאָטט אַפּיס געבוירן געוואָרן, האָט קאַמביזעס דעם גאָטט, אָדער דעם אָקס אַפּיס געלאָזט דערשטעכען אונ האָט זיינע פּריסטער געלאָזט פערשמייסען ביז'ן טוידט.

עס איז קיין וואונדער ניט, וואָס די עגיפּטער האָבען פון דעם, וואָס האָט זייער

מְלוּכָה געריבּט אַזעלבּע אַכְזָרִיוּת דערצעֶהלט. די נייע ענטדעקונגען, אין דער גע־שיכטע פֿון מִצְרַיִם אונ פָּרַס, ווייזען פּונקט פֿאַרקעהרט. קאַמבּיזעס איז נור אַ העלד געוועזען אין מִלְחָמָה, אַלס קאָניג אונ הערשער, ווייזט זיך אַרויס, איז ער זעהר אַ גוטהערציגער געוועזען אונ האָט זעלבּסט זיינע סאָלדאַטען צו קיין אַכזריות ניט צו־געלאָזען. אַזוי האָט זיך געפֿונען זיינס אַ בּעפֿעהל: דעם געפֿאַנגענעם קאָניג פּסאַמענט אָבצוגעבּען קאָניגליכען כָּבוד, איהם געבּען איינעם פֿון די בּעסטע פּאַלאַסטען אין דער שטאָדט שוּשַׁן, אונ איהם ערלויבּען, אויסער זיינע אַללע אוֹצָרוֹת אונ בּעדינטע, נאָך נעהמען מיט זיך, אויך זעכּס טויזענד עגיפּטער, וועלכע זאָללן זיין אין זיין גע־זעללשאַפֿט, דער געוועזענער קאָניג זאָלל אַזוי שטאַרק זיין אונגליק ניט פֿיהלען.

קאַמבּיזעס האָט איינגענומען עגיפּטען אין יאָהר 525 פּ׳ (ג. רל״ו). 200 יאָהר איז עגיפּטען דערנאָך געוועזען אַ פּערזישע פּראָווינץ. אַלֶכְּסַנְדֶר דער גרויסער האָט עגיפּטען פֿון פּערסיען אבּגענומען, דערנאך האבּען גריכישע קאָניגע מיט דעם נאָ־מען פּטאָלאַמאָער דאָ־ט רעגירט, בּיז רוים האָט דערנאָך, צווישען אַנדערע לאָנדער, אויך עגיפּטען מיט דער רוימישער מְלוּכָה פֿעראייניגט.

די עגיפּטישע רעליגיאָן.

ווי אַללע וויססענשאַפֿטען זיינען בּיי די פּריסטער זייער פּעראָנגליכער סוֹד געוועזען, וואָס נור זיי אַלליין האָבּען דערפֿון געמאָגט וויסען אונ דאָס פֿאָלק גאָר נישט, איז אויך די רעליגיאָן אַ סוֹד געוועזען, וואָס נור די פּריסטער האָבּען איהר תּוֹרָה געוואוסט אונ דאָס פֿאָלק האָט געמוזט גלויבּען אין אַלץ וואָס זיי זאָגען.

עס ווייזט זיך אַרויס פֿון פֿיעל אויפֿשריפֿטען, וואָס מען האָט אין דער לעצטער צייט אין עגיפּטען געפֿונען, אַז שוין גאָר אין די אֶלטעסטע צייטען האָבּען אַ טהייל פּריסטער געוואוסט פֿון איין איינציגען גאָטט אין דעם פֿיינסטען זינען אונ בּעגריף פֿון דער גאָטטהייט.

אויף אַ פּאַפּירוס, וואָס געפֿינט זיך איצט אין לאָנדאָנער מוזעאום אונ וואָס איז אין עגיפּטען געשריבּען געוואָרן אין די עלטעסטע צייטען, געפֿינט זיך אַזא תְּפִלָּה פֿון איין עגיפּטישען פּריסטער: „בּוימייסטער פֿון דער וועלט, דו וואָס דו האָסט קיין פֿאַטער אונ קיין מוטטער ניט, קיין אָנהייבּ אונ קיין אויסלאָז; דו, וואָס קיין מענשענס שֵׂכֶל קאָנן דיך ניט בּעגרייפֿען אָדער נור אַ פֿאָרשטעלונג האָבּען פֿון דיר; דו, וואָס דו האָסט אַללעס בּעשאַפֿען אונ אַלץ, וואָס איז פֿון דיר בּעשאַפֿען עקזיס־טירט מיט דיין וויללען, דו אָנטפֿער מיר, צו דיר בּוק איך מיך; צו דעם גאָטט, וואָס

ער איז איינער אונ אויסער איהם איז קיין גאָטט נישטאָ, צו דעם גאָטט לאָמיר דינען!״

נור ניט אַזוי האָבען די פּריסטער דעם פֿאָלק דערקלערט ווער אונ וואָס גאָטט איז אונ ווי מען דאַרף איהם דינען. דעם פֿאָלק האָבען זיי דערצעהלט פֿון אַללערליי אַרטען גאָטטער, גאָטטער פֿון הימעל, פֿון אונטער דער ערד, אין געשטאַלטען פֿון מענשען, פֿון אַללערליי חַיוֹת אויף דער ערד, אונ האָבען זייער מאַכט אונ הייליגקייט צוטהיילט אין יעדער גרויסער שטאָדט איין אַנדער גאָטט, מיט איין אַנדער נאָמען אונ מיט איין אַנדער נאַטור, האָטש זיי אַללע זיינען נור איינער. אין דער שטאָדט מעמפֿיס איז דער הערשענדער גאָטט געוועזן פְּטאַה, אָדער פּוּטִי; אין דער שטאָדט און (העליָאפּאָליש) האָט מען געדיענט צו דעם גאָטט: רַע, אין טהעבען — צו דעם גאָטט אָמוֹן; דער קאָניג פֿון אַללע גאָטטער איז געוועזן אָזירים מיט זיין שוועסטער אונ ווייב איזיס. בִּכְלָל הייראַטהען גאָטטער זייערע אייגענע שוועסטער, האָטש צייטענווייז בעקומען זיי חֵשֶׁק אויך צו פֿרעמדע.

פֿון אָזיריסן מיט זיין ווייב איזיס ווערט דערצעהלט אַזאַ לעגענדע: ער האָט געהאַט אַ ברודער שעט, דער אייגענער וואָס די גריכען האָבען איהם גערופֿען טיפֿאָן (Tiphon), אַ שלעכטער אונ זעהר אַ פֿאַלשער, ער האָט צוזאַמענגעקליבען אַ באַנדע פֿון 72 אַזעלכע שלאָכטע גאָטטער ווי ער אונ האָט אָזיריסן געטוידט, אין שטיקער צושניטען, אין אַ קאַסטען פֿערפּאַקט אונ אין טייך אַריינגעוואָרפֿען, די וועלן האָבען די קאַסטען אַוועקגעטראָגען אין דער שטאָדט ביבלאָס אונ דאָרט איז איבער איהר, אין מיטען טייך, אַ בוים אויסגעוואַכסען. ניט אַללע שטיקער זיינען אָבער אין קאַסטען אַריין, אונ שעט האָט זיי צו וואָרפֿען איבערן גאַנצען לאַנד. אַז איזיס האָט זיך דערפֿון דערוואוסט האָט זי זיך באַלד צוגעטהון אין טרויער אונ איז מיט אַ געוויין אונ קלאָג איבער גאַנץ מצרים געלאָפֿען אויפֿקלויבען די שטיקער פֿון איהר טוידטען מאַנן. אויף יעדעם אָרט, וואו זי האט אַ שטיק פֿון איהם געפֿונען, האָט מען אַ טעמפּעל געבויט. ענדליך האָט זי אויך די קאַסטען געפֿונען אונ מְקַבֵּר געוועזן איהר מאַנן מיט כָּבוֹד ווי עס פּאַסט פֿאַר אַ געהַרגט'ן גאָטט. פֿון קֶבֶר איז ער גלייך אין דער אונטערוועלט אַריין, דאָרט וואו עס וואָהנען אַללע גאָטטער, וועלכע האָבען איהם באַלד לעבעדיג געמאַכט. זיין ערסטע זאַך איז געוועזן אָנצוזאָגען זיין זוהן האָרוס, ער זאָלל זיך פֿאַר איהם נוֹקֵם זיין. האָרוס האָט באַלד זיין פֿעטער שעט מיט זיין באַנדע פֿערטריבען אין מִדְבָּר אַריין, וואו זיי האַלטען זיך אויף עַד הַיּוֹם הַזֶּה. אונ פֿאַלְלען נאָך אַ מאָל אָן אויף שטאָדט אונ מאַכען זיי חָרוּב.

אין דער לעגענדע, זאָגט מען, ליעגט די גאַנצע לעהרע אונ מוּסָר פֿון דער עגיפּטישער פֿאָלקס רעליגיאָן. אָזירים איז די זונן, וואָס מאַכט אַלץ ליכטיג אונ לעבעדיג, שעט, אדער טיפֿאָן איז די נאַכט אונ די פֿערדאַרבענדע קראַפֿט אין דער וועלט,

די נאַכט איז גובֵר דעם טאָג, אָבער דער פריה מאָרגען, וואָס איז אַ זוהן פון דעם טאָג, פערטרייבט די נאַכט אין מִדְבָּר. אַנדערע זאָגען, אַז די לעגענדע וויזט אויף דער אונשטערבליכקייט פון מענשענס זעעלע נאָך'ן טוידט, אַ וְהָא רַאֲיָה אָזירים איז אין דער אונטער וועלט לעבעדיג געוואָרן. נור וואָס מיט דער לעגענדע זאָלל ניט געמיינט זיין, דאָס פאָלק האָט נור געוואוסט וואָס מען האָט איהם דערצאָהלט און האָט געגלויבט, אַז גאָטטער שלאָגען זיך, טוידטען זיך, האָבען ווייבער, קינדער, קִנְאָה און שִׂנְאָה גלייך ווי מענשען אויף דער ערד.

די מיינסטען עגיפּטישע גאָטטער האָבען קאָרפּער געהאַט פון מענשען, נור קאָפּ האָבען זיי געהאַט פון פערשידענע חַיות, פייגעל, הינדט, קאַטץ, קראָקאָדילען און שלאַנגען; נור פְּטאה, אָמון, אָזירים און איזיס האָבען געהאַט קאָפּ פון מענשען. מען האָט זיי דערקענט נאָך זייערע קליידער און קרוינען וואָס זיי האָבען געהאַט. צוליעב דעם איז יעדע חַיָה פערהייליגט געוואָרן צו יענעם גאָטט, וואָס איהר קאָפּ האָט ער אויף זיינע אַקסעל געהאַט, דאָס פאָלק אָבער האָט די חַיות אַלליין פערגאָטטערט. יעדע שטאָדט האָט איהר גאָטט געזעהן אין איהר הייליגער חַיָה, אַנדערע גאָטטער האָבען נאָך געהאַט צו צווי קאָפּ, האָבען זיי אויך געהאַט צווי בעזונדערע חַיות, וואָס דאָס פאָלק האָט זיי פערהייליגט ווי זיי אַלליין. דער זונן גאָטט, רַע האָט געהאַט אַ קאָפּ פון אַ שפּאַרבער, דאַריבער איז דער שפּאַרבער אַזוי הייליג געוועזן ווי רַע זעלבסט. אָזירים האָט אֲפִילוּ געהאַט אַ קאָפּ פון אַ מענשען, אָבער די זעעלע זיינע, האָבען די פריסטער געזאָגט, האָט אַ געשטאַלט פון אַ אָקס, דאַריבער איז זיין הייליגע חיה געוועזן אַ אָקס. זיין ווייבס זעעלע האָט אויסגעזעהן פונקט ווי אַ קוה, איז די קוה הייליג געוועזן אַזוי פיעל ווי די גאָטטין איזיס; דערפון איז אַרויס געקומען, אַז מען האָט גלאַט אָנגעהייבען פערגאָטטערן פיעל חיות און עופות, קראָקאָדילען און שלאַנגען, ווי יעדע שטאָדט האָט זיך אויסגעקליבען. אין טהעבען, לְמָשָׁל: איז דער קראָקאָדיל הייליג געוועזן, און אין טעמפּעל האָט מען געהאַלטען אַ צאַהמען קראָ־קאָדיל, בעהאַנגען מיט גאָלדענע אויהרינגלעך, מיט טהייערע בראָסלעטען אויף די פאָדערסטע פיס, די פריסטער האָבען איהם פון האַנד געגעבען קוכען מיט געבראָ־טענע פיש, צו טרינקען האָט מען צוגעגרייט אַ עקסטראַ הייליג האָניג־געטראַנק, און מען האָט זיך צו איהם געבוקט. דאָס גאַנצע פאָלק האָט אין דעם קראָקאָדיל אַ לעבעדיגען גאָטט געזעהן, וועהרנד אין עלעפאַנטינע האָט מען דעם קראָקאָדיל פיינד געהאַט און פאַר אַ גרויסע מִצְוָה געהאַלטען איהם צו טוידטען. נור אַזוי ווי עס זיינען אויך געווען גאָטטער, וואָס דאָס פאָלק האָט זיי געדיענט אין גאַנצען לאַנד, זיינען אויך אַנדערע טהירע הייליג געוועזן אומעטום גלייך. אַם הייליגסטען איז געוועזן דער אָקס אַפּיס, אָדער האַפּי, די זעעלע פון דעם אומעטום גלייך הייליגען גאָטט אָזירים.

אַ וַדַאי האָט מען ניט אַללע אָקסען געקאָנט אין טעמפּעל האַלטען, מען האָט געברויכט האָבען אָקסען צום אַקערן אונ פֿאָהרען אויך, דערפֿאַר האָט מען אויסגעקליבען פֿון אַללע איין גליקליכען אָקס, וואָס האָט זיין אייגענעם טעמפּעל געהאַט, מיט אַ טהייערן לוסטגאָרטען, מיט פּריסטער אונ מיט גרויסע הַכְנָסות פֿון די פֿעלדער, וואָס האָט צו איהם געהערט, אונ עס האָט אין אַזאַ גְדוּלָה אונ הַרְחָבָה דער רייכסטער עגיפּטער ניט געלעבט ווי דער גליקליכער אָקס אַפּיס. דערפֿאַר אָבער זיינען אַללע קאַטץ גלייך הייליג געוועזן, יעדער אַנשטאַנדיגער אונ פֿרומער עגיפּטער האָט זיין הייליגע קאַטץ ביי זיך אין שטוב געהאַט, וועלכע ער האָט טהייערער געהאַלטען ווי זיין ווייב אונד קינד. קיין זאַך האָט פֿאַר דער קאַטץ ניט געטהאָרט צו טהייער זיין, זעלבסט דאָס לעבען האָט מען געמוזט איינשטעלן די קאַטץ פֿון פֿייער צו רעטען. האָט זיך געמאַכט אַ שְׂרֵפָה, האָט מען פֿריהער די קאַטץ אַרויס געראַטעוועט אונ ערסט דערנאָך ווייב אונ קינד. האָט ווער אַ קאַטץ געהַרְגעט געהרן, האָט איהם דאָס פֿאָלק אין שטיקער צוריסען, אֲפִילוּ אַז דורך אונפֿאָרזיכטיגקייט, ווענן אַ קאַטץ איז ביי איינעם געטוידט געוואָרן, האָט מען יענעם צום טוידט פעראורטהיילט, האָט אָבער יענער מיט עֵדוּת אויפגעוויזען, אַז ער איז פֿאָרזיכטיג געוועזן אונ די קאַטץ איז אָהן זיין שולד געטוידט געוואָרן, איז ער אָבגעקומען מיט אַ געלד שטראַפֿע אונ מיט פֿאַסטען אַ פּאָר צענדליג תַּעֲנִיתִים. דאָס גראָסטע אונגליק איז געוועזן פֿאַר אַ עגיפּטער, ווענן ער האָט אין וועג דערזעהן אַ טוידטע קאַטץ. ביי אַזאַ צופֿאַלל האָט ער באַלד אָנגעהייבען יאָמערליך צו קלאָגען, מענשען צו צורופֿען אונ שווערן ביי אַללע גאָטטער, אַז ניט ער האָט זי געטוידט, דאַנן איז ערסט דערפֿון אַ פּראָצעס געוואָרן אונ מען האָט נאָכגעפֿאָרשט צו איז ער שולדיג צו ניט, דערווייל איז יענעם'ס לעבען געהאַנגען אין סַכָּנָה.

דִיאָדאָר, דער גריכישער געשיכטע־שרייבער, דערצאָהלט, אַז וועהרנד ער איז אין עגיפּטען געוועזן האָט אַ רוימישער סאָלדאַט געטוידט אַ קאַטץ, דאָס גאַנצע עגיפּטישע פֿאָלק האָט פֿערלאַנגט מען זאָלל אַרויסגעבען דעם שולדיגען איהם צו טוידטען; די אָנגעזעהענסטע מענשען האָבען דעם פֿאָלק געגעבען צו פֿערשטעהן ווי ווייט געפֿאָהרליך עס איז מיט דער רומישער מְלוּכָה זיך צו פֿערטשעפּען אונ וואָס פֿאַר פֿאָלגען עס קאָנן האָבען אַ רוימישען סאָלדאַט צו טוידטען אָהן אַ מִשְׁפָּט, דער עגיפּטישער קאָניג אַלליין האָט פֿערזיכערט ער וועט דעם שולדיגען אַלליין בעשטראָפֿען; עס האָט אָבער ניט געהאָלפֿען, דאָס פֿאַנאַטיש פֿאָלק האָט ניט געהאָרט אונ האָט דעם שולדיגען אין שטיקער צוריססען.

נאָך הייליגער ווי די קאַטץ איז געוועזן דער הייליגער אָכס אַפּיס. ער האָט געמוזט זיין אַ שוואַרצער מיט אַ ווייסען דריי־עקיגען צייכען אויף דער שטערן, אויף'ן רוקען האָט ער געמוזט האָבען אַזאַ פֿלעק ווי אַ אָדלער מיט אויסגעשפּרייטע פֿליגעל,

אונטער דער צונג — אַ בּראָדאָווקע אַזוי ווי אַ זוקעל און אין עק — צווייערליי האָהר, ווייסע און שוואַרצע. אַזאַ אָכּס איז ניט נור הייליג געוועזן אָבּער מען האָט געגלויבּט, אַז ער איז דער גאָטט אָזירים זעלבּסט. איז מען געוואָהר געוואָרן, אַז ערגעץ אין אַ שטאַלל איז אַ גאָטט געבּוירען געוואָרן, ד. ה.: אַ שוואַרץ אָקסיל מיט אַללע גאָטטליכֿע סִימָנִים, זיינען בּאַלד צו איהם אַוועק אַללע גרויסע פּריסטער, וואָס זיינען מְבִינִים אונטער צושיידען פֿון אַ פּראָסטען אָקס בּיז אַ אָקס אַ גאָטט, און אַז זיי האָבּען געפֿונען, אַז ער איז טאַקי אַ גאָטט מיט אַללע סימנים, האָט מען בּאַלד שטאַפֿעטען אַרויסגעשיקט אָנצוזאָגען די גרויסע יְשׁוּעָה און מען האָט אַ יום טוב געמעלדעט פֿאַר'ן גאַנצען פֿאָלק. די גראָסטע לייט זיינען געפֿאָהרען אַ וויזיט מאַכֿען דער גאָטטליכֿער קינפּעטאָרין. דעם יונג גאָטטעל האָט מען בּאַלד אין אַ פּאַלאַסט אַריינגעפֿיהרט וואו ער האָט זיך געקאָרמעט 4 חֳדָשִׁים מיט מילך; דערנאָך זיינען געקומען די הייליגע שרייבּער שרייבּען די הייליגע פּראָטאָקאָלען וועגען זיין געבּורט און וועגען די אַללע פֿעלדער און הַכְנָסוֹת וואָס געהערן צו איהם. אַקוראַט צום מולָד האָט מען איהם אַוועק געפֿיהרט אין אַ עקסטראַ דערצו געבּויטע שיף קיין מעמפֿיס, און מיט גרוים פּאַראַד און צערמאָני איהם געאָפֿענט זיין טעמפּעל, וועלכֿער האָט אַ גרויסען פּראַכֿטיגען לוסטגאַרטען דערנעבּען, וואו דער יונגער גאָטט קאָנן זיך שפּאַצירען אויסגעהן און פֿערבּרענגען אַ פּאָר שעה צווישען זיינע גאָטטליכֿע חַבֶרְתֶּ'עס, יונגע קיהעלעך פֿון זיין אָלטער. צו איהם בּוקט מען זיך, איהם בּרענגט מען אָפּפֿער, ער האָט זיין גאַנצען פּריסטער שטאַט וואָס בּעדינען איהם און זעלבּסט אַ קאָניג גיבּט מען ניט אָבּ אַזוי פֿיעל עהרע ווי דעם אָקסען-גאָטט. אָלטער ווי 25 יאָהר דאַרף אַזאַ אָקס אַ גאָטט ניט לעבּען, זיינע אייגענע פּריסטער דערטרענקען איהם אין אַ הייליג וואַססער, מען בּאַלזאַמירט איהם און מען בּעגראָבּט איהם מיט פּאַראַד אין אַ קֶבֶר ווי אַ קאָניג. אויף דעם גאַנצען לאַנד ווערט אַ טרויער און פֿאַסטען בּיז עס ווערט געבּוירען אַ נייער גאָטט איין אָקס. הייליג איז אויך אַ קוה, אָבּער נור הייליג, חאָטש זי שטעלט פֿאָר די זעלע פֿון דער גֶאָטטין איזיס (איזידאַ), נור געגוג מען גיט איהר אָבּ גרוים כָּבוד, מען טאָר זי ניט געבּרויכֿען צו קיין אַרבּייט און ניט עסען איהר פֿלייש, קיין טעמפּעל אָבּער האָט זי ניט.

חוץ די חַיוֹת, בְּהֵמוֹת און עוֹפוֹת, וואָס עקזיסטירן, האָבּען די עגיפּטער געדינט צו אַ לעגענדאַרישען פֿויגעל פֿאָניקס (Phönix) און זיין הויפּט טעמפּעל איז געוועזן אין העליאָפּאָליש (און). אויף דעם פֿויגעל האָט מען דערצאָהלט, אַז אַללע 500 יאָהר קומט ער צו פֿליהען פֿון מִזְרָח גלייך אין דעם טעמפּעל, וואָס איז געבּויט פֿאַר דעם גאָטט רַע, און פֿערבּרענט זיך אין זיין אייגענער נעסט, וואָס איז עקסטראַ צוגעגרייט פֿאַר איהם אין דעם טעמפּעל; פֿון זיין פֿערבּרענטע אַש ווערט ער ווידער געבּוירען און פֿליהט צוריק אַוועק קיין מזרח.

פֿון דעם זעלבען פֿויגעל האָבען שפּעטער אויך אַנדערע פֿאָלקער גרויסע וואונדער דערצעהלט, אונ זעלבסט בייא יודען האָט מען פֿון איהם פֿערשידענע אַללערליי געשיכטען דערצעהלט. אין די תּלמודישע זאַגען ווערט ער אָנגערופֿען: חול, אונ די אידישע לעגענדע זאָגט אויף איהם, אַז ער איז די איינציגע לעבעדיגע בּרִיָה, וואָס האָט פֿון עֵץ הַדַעַת ניט פֿערזוכט.

חוץ די אַללע געטטער איז יעדער פּרעה אויך אַ גאָטט געוועזן, אונ האָט זיינע אייגענע טעמפּעל געהאַט. דער ניל איז געוויס געוועזן איינער פֿון די גראָססטע געטטער, וואָס מען פֿלעגט איהם אָפּפער ברענגען. מען האָט אֲפִילוּ אַ מאָהל דערצעהלט, אַז ביי יעדער אויספֿלייצונג פֿלעגט מען איהם אַ יונג מיידעל אַלס אָפּפער ברענגען ד. ה. פּשוּט אין וואַססער אַריינוואַרפֿען. די נייעסטע געשיכטע־שרייבער אָבער האָבען פֿון דעם מִנְהָג, צווישען די אַלטע עגיפּטישע כְּתָבִים, קיין שום זֵכֶר ניט געפֿונען.

מען ערקלערט אֲפִילוּ, אַז דאַריבער איז דער אָקס אַזוי הייליג געוועזן, ווייל דער אָקס איז דער סימבאָל (צייכען) געוועזן פֿון ערדאַרבייט, אָבער פֿאַר וואָס זיינען אַנדערע חַיוֹת, וועלכע גיבען קיין שום צייכען ניט אויף ערגעץ וועלכע גרויסע נוטצען פֿון זיי, הייליג געוועזן? נור רעכט האָבען די עגיפּטישע פּריסטער געאַנטווערט, ווען געלעהרטע מענשען פֿון אַנדערע פֿאָלקער האָבען זיי געפֿראָגט וועגען דער עֲבוֹדָה צו בְּהֵמוֹת, חַיוֹת אונ עוֹפוֹת, אַז דאָס איז זייער סוֹד, וואָס קיין זייטיגער מענש טאָהר ניט וויסען. יעדער אַלטער גלויבען האָט זיינע סוֹדוֹת געהאַט, וואָס האָבען זיך ניט געלאָזט דערקלערן. דאָס גלויבענדע פֿאָלק האָט קיינמאָל קיין סוֹדוֹת ניט געוואוסט; קיין אַללעגאָריען ניט פֿערשטאַנען אונ געדיענט צום אָקס, צו דער קאַטץ, צום קראָקאָדיל אונ צום הונד, גלייך ווי צו די געטטער אָזירים, איזיס, פְּתַאַה אונ רַע, האָטש זיי אַללע זיינען ביי די פּריסטער נישט מעהר ווי איין אונ דערזעלבער גאָטט געוועזן. די פֿערשידענע נאָמען, האָט מען זיי געגעבען לויט די נאַטור ערשיינונגען, וואָס די סִבָּה פֿון זיי האָט מען אין זיי געזעהן.

עס זיינען געוועזן אויך פֿערשידענע הייליגע פֿיש אונ גאָרטען־געוויכסע: אויף באָב האָט אַ פּריסטער ניט געטאָהרט אֲפִילוּ אַ קוק טהון; לינזען, ציבעלע אונ קנאָבעל, זיינען הייליג געוועזן אונ מען האָט געשוואָרן ביי לינזען, ציבעלע אונ קנאָבעל אַזוי ווי מען שוואָרט ביי דעם נאָמען פֿון גאָטט.

וועגען דעם תַּכְלִית פֿון מענשען אונ פֿון דעם לעבען אין דער וועלט, דערקלערט דאָס „טוידטען־בוך", אָדער דאָס בוך פֿון תְּחִיַת־הַמֵתִים, וואָס מען פֿלעגט מיט יעדעם געשטאָרבענעם מְקַבֵּר זיין, אין גאַנצען איינהאַלט, אָדער נור אין קאַפּיטלען פֿון איהם. דאָס טוידטען־בוך ענטהאַלט אויסער תְּפִלוֹת אונ תְּחִנוֹת, וואָס זיינען מְתַקֵן דעם מענשענס זעלע, אויך די ערקלערונג, וועגען מענשענס זעלע.

די אַלגעמיינע פֿערנונפֿט, אָדער די ערסטע קוועלע, וואָס פֿון איהר שטאַמט די פֿערנונפֿט אַרויס, איז דער אָנהייב און דער סוף פֿון דער גאָטטהייט. אַ פֿונק פֿון יענער אַללגעמיינער פֿערנונפֿט איז אין יעדעם לעבענדען מענשען. דער פֿונק וואָלט אָבער דעם קאָרפּער באַלד פֿערבּרענען, דאַריבער איז ער איינגעוויקעלט אין דער זעעלע. דער פֿונק הייסט: ק אַ, די זעעלע — בּ אַ, אָבער די זעעלע איז נאָך אויך צו ריין און קאָנן זיך נאָך ניט פֿערבּינדען מיט'ן קאָרפּער, דאַריבער האָט נאָך דער מענש, אַ רוּחַ, אָדער אַ אָטהעם. דיזע אַללע צוזאַמען זיינען אין איינעם אַ לעבעדיגער מענש. אַ חַיָה האָט נור אַ זעעלע מיט אַ רוּח, אָבער ניט דעם גאָטטליכען פֿונק. דער פֿונק רייסט זיך שטאָנדיג צוריק צו פֿעראייניגען זיך מיט דער אַללגעמיינער פֿערנונפֿט, די זעעלע אָבער, אין וועלכער ער ליגט איינגעוויקעלט, איז אָפֿט נוֹטֶה צום קאָרפּער און העלפֿט איהם אויסצופֿיהרען זיינע תַּאֲוֹת; אַזוי איז אַ אייביגע מִלְחָמָה אין מענשען: דער פֿונק ציהט זיך נור צום גוטען, דער קאָרפּער נור צום בייזען, די זעעלע שטעהט אין מיטען און וועגט אַריבער, אַ מאָל אַהין, אַ מאָל אַהער. וועגט זיי אַריבער שטאָנדיג צום גוטען, קומט זי גלייך מיט'ן גאָטטליכען פֿונק צוריק צו גאָטט, דער קאָרפּער בלייבּט רוהען ביז די זעעלע קומט צוריק צו איהם צו לעבען ווי אַ גאָטט. וועגט זי אָבער אַריבער צום שלעכטען, מוז זי אַראָב אין דער אונטערוועלט און שטעהען פֿאַר אָזיריסן און פֿאַר זיינע צוויי און פֿירציג גאָטטליכע ריכטער. דאָרט ווערט דעם מענשענס האַרץ געלעגט אויף איין וואָגשאָל און זיינע מַעֲשִׂים אויף דער אַנדערער, וועגט דאָס האַרץ אַראָב איז די זעעלע זינדיג, ווייל אַללע זינד קלייבען זיך אין מענשענס האַרצען, דאַן ווערט אַרויסגעשפּראָכען דער אורטהייל אַזוי פֿיעל און אַזוי פֿיעל צייט אין גֵיהִנָם און דערנאָך דורך אַזוי פֿיעל און אַזוי פֿיעל גִלְגוּלִים דורכוואַנדערן, דער גאָטטליכער פֿונק וויקעלט זיך ווידער איין אין דער זעעלע און איז זיך נוֹקֵם פֿאַר אַללע די עֲבֵרוֹת. פֿריהער האָט די זעעלע, מיט'ן קאָרפּער צוזאַמען, הֲנָאָה געהאַט פֿון די זינד, איצט אַז זי איז אָהן אַ קאָרפּער מאַכט איהר יעדע זינד די פּייַנליכסטע שמערצען. דער גאָטטליכער פֿונק אָבער טרייבט זי איצט איבער צו טהון אַללע יענע זינד, וואָס זי האָט צוזאַמען מיט'ן קאָרפּער געטהון און זי ליידט דערביי נאָך אָרגער ווי אין גיהנם. זיך צו בעפֿרייען פֿון אַזאַ פּיין זוכט די זעעלע מיט אַ מענשליכען קאָרפּער זיך צו פֿערבּינדען, און קריכט זי אַריין אין אַ קאָרפּער פּייניגט זי איהם אָהן רַחְמָנוּת, ברענגט אויף איהם אַללע קראַנקהייטען, מאַכט איהם מְשוּגָע, אָדער ברענגט איהם צו זעלבסט מאָרד. אַזוי געהט די זעעלע פֿון איין גוף אַרויס, אין דעם אַנדערן אַריין, ביז זי טהוט איבער די אַללע זינד, וואָס זי האָט געהאָלפֿען איהר ערסטען קאָרפּער זינדיגען, דאַן ווערט זי בעפֿרייט און אויסגעלאָשען. די געריכטע זעעלע, קאָנן נאָך אויך גיט באַלד פֿעראייניגען זיך מיט **דער אַללגעמיינער פֿערנונפֿט, זי וואַנדערט נאָך אַרום אין הייליגע טהירע, אין**

הייליגע פֿויגעל, פֿיש און געוויכסע, בעזונדערס אין דעם לאָטאָס בלום, און דאַנן געהט אַרויס דער אורטהייל, זי זאָלל זיך מיט גאָטט פֿעראייניגען; עס צערשטרייען זיך אַללע שאַטטען, אַלץ ווערט איהר ליכטיג, זי ווערט אַריינגעמישט צווישען אַללע גאָטטער, זי ווערט די פֿערנונפֿט אַלליין און קומט צו דער עוויגער זעליגקייט. מיט וואָס אָבער קאָנן די זעעלע אין לעבען ריין זיין? דאַרויף האָבען געאָנטפֿערט די פּריסטער: דורך אָפּפֿער, דורך הייליג האַלטען די גאָטליכע טהירע און דער עִיקָר, דורך פֿאָלגען די קאָניגליכע געזעצע, און ניט פֿערלייקענען די אַיינטראַגע פֿון די פֿעלדער, דערפֿון דעם געוויסען פּראָצענט אָב צו צאָהלען דער רעגירונג.

פָּאליטישע און סָאציַאלע פערהֶאלטניססע.

הערָאדָאט און דִיאָדאָר שרייבען, אַז אין עגיפּטען איז דאָס פֿאָלק אַיינגעטהיילט געוועזן אין בעזונדערע קאַסטען, האָטש ניט אַזוי שטרענג ווי אין אינדיען, אָבער דעננאָך ווייט און גענוג אָבגעזונדערט איין קאַסטע פֿון דער אַנדערער. נאָך זייער עֵדוּת האָבען זיך געהאַלטען כִּמְעַט אַללע היסטאָריקער ביז דער לעצטער צייט. איצט, ווענן מען קאָנן שוין לעזען און פֿערשטעהן דעם הירָאגליפֿען כְּתָב, האָט זיך אַרויס־געוויזען, אַז אין עגיפּטען האָט קיינמאָל ניט עקזיסטירט קיין קאַסטען־אַיינטהיילונג. דאָס פֿאָלק איז נור צוטהיילט געוועזן אין די געוואָהנליכע קלאַססען פּונקט ווי די איצטיגע אַיינוואָהנער אין יעדעם ציוויליזירטען לאַנד: אין פּריסטער, אין מיליטער, אין ערדאַרבייטער, האַנד ווערקער און קויפֿלייטע. יעדער פֿונ'ם פֿאָלק האָט זיך גע־קאָנט אַרויפֿהייבען געצאָהלט צו ווערן אין די האָבערע קלאַססען. עס איז שווער געוועזן אַ פּריסטער צו ווערן, ווייל די גאַנצע לעהרע און וויסענשאַפֿט איז ביי זיי אַ סוד געוועזן, האָבען זיי אָבער אין די פֿאָלקס שוהלען, וואו זיי זיינען די לעהרער געוועזן, געפֿונען אַ פֿאָהיגען תַּלְמִיד האָבען זיי איהם אין זייערע האָכערער שוהלע אַריינגענו־מען, ביי איהם אַ שְׁבוּעָה גענומען, אַז ער וועט אַלץ בְּסוֹד האַלטען ווי זיי, און ער איז, נאָך אַ געוויסען עקזאַמען, אַ פּריסטער געוואָרן.

די פּריסטערשאַפֿט איז ניט איבערגעאַנגען בִּירוּשָׁה פֿון עלטערן צו קינדער, אַ ניט געלעהרנט קינד פֿון אַ פּריסטער איז אָפֿט געוואָרן אַ בַּעַל־מְלָאכָה אָדער סוֹחֵר גלייך מיט אַללע. די אַרמעע איז בעשטאַנען פֿון רעקרוטען, וואָס מען האָט גענומען פֿונ'ם פֿאָלק פֿון אַללע קלאַססען. פּריסטער זיינען אָפֿט אויך די גענעראַלן געוועזן פֿון דער אַרמעע. יִחוּס האָט געגאָלטען אין עגיפּטען, גלייך ווי איצט אין איירָאפּאַ, יעדער יַחְסָן, וואָס זיך וויל נור פֿאַר געלט ניט פֿערקויפֿען, זוכט זיך מְשַׁדֵּךְ צו זיין מיט אַזאַ יחסן ווי ער איז אַלליין, און אין עגיפּטען איז אויך דאָס זעלבע געוועזן.

די פּריסטער האָבען געשפּיעלט די גרעסטע ראָללע אין לאַנד, ווייל זיי זיינען קליגער אונ געלערנטער געוועזען, אונ דאָס לאַנד האָט פֿון זיי אויך גרויסע נוטצען געהאַט. ניט אַללע אונ ניט אַללע מאָל האָבען זיי נור זיך אין זינען געהאַט. עס געפֿינען זיך אַלטע פּאַפּירוסען וואָס ווייזען, אַז פּריסטער האָבען אָפֿט פֿאַר דאָס פֿאָלק געזאָרגט מעהר ווי פֿאַר זיך.

די געצוואונגענע אַרבייט פֿאַר דער רעגירונג, איז אַבהאָנגיג געוועזען פֿון דעם קעניגס נאַטור. איז ער אַ דעספּאָט געוועזען האָט ער אויף זיינע אונטערטהאָנער געקוקט ווי אויף זיינע קנעכט אונ געטהון מיט זיי וואָס ער האָט געוואָלט, איז ער אַ מענש מיט יושר געוועזען האָט ער דעם פֿאָלק זיינע רעכטע גגעבען. קיין געזעץ איז ניט געוועזען מען זאָלל מאָגען צווינגען צו קעניגליכע אַרבייט.

ביז די היקשאָס קעניגע איז די ערד פֿון לאַנג צוטהיילט געוועזען אין דרייען. אַ דריטעל האָט געהערט צום קעניג, אַ דריטעל צום פֿאָלק אונ אַ דריטעל צו די פּריסטער, עס זיינען נאָך געוועזען רייכע גוטסבעזיצער, וואָס יעדער פֿון זיי האָט געמאָגט פֿערקויפֿען זיין פֿעלד ווי זיין אייגענס. די היקשאָס קעניגע האָבען אין אַ הונגער צייט אָבגעקויפֿט ביי זיי זייערע פֿעלדער, ווי עס ווערט אויך אין דער ביבעל דערצעהלט. פֿון דענסטמאָל אָן האָט די גאַנצע ערד געהערט צו דער מְלוּכָה, אונ זי האָט זי ווידער צוטהיילט אין דריי חֲלָקִים: אַ דריטעל האָט געהערט צום קעניג, אַ דריטעל צו דער אַרמעע, אונ אַ דריטעל צו די פּריסטער, צו די געטטער אונ טעמפּעל, דאָס הייסט: זיי האָבען אַ געוויסען צינז גענומען פֿון דעם פֿאָלק, וואָס האָט די פֿעלדער בעאַרבייט, דאָס פֿאָלק האָט קיין ערד ניט געהאַט, עס האָט געוואָהנט אויף פֿרעמדער, קעניגליכער, גייסטליכער אָדער מיליטערישער ערד, אונ האָט זיי אַרענדאָ געצאָהלט. דורך דעם איז די אַרבייטס קלאַססע, אין אַ געוויסער בעציהונג, געוועזען ווי פֿערקנעכטעט, אונ דער קעניג האָט זיי געקאָנט צווינגען צו געוויסער אַרבייט צו אַ געוויסער צייט אין יעדעם יאָהר. ביי אַללעם דעם האָט דאָס פֿאָלק אויך זיין פֿרייהייט אונ זיינע רעכטע געהאַט, אונ דער קעניג האָט געמוזט די רעכטע פֿונ'ם פֿאָלק היטען.

די פּריסטער זיינען בעשטאַנען פֿון זעכס קלאַססען

1) פּראָפֿעטען: פֿון זיי זיינען געוועזען די גרעסטע פּריסטער, מען האָט זיי פֿאַר הייליגע געהאַלטען אונ זיי האָבען די גרעסטע שטעלן אין דער מְלוּכָה פֿערנומען, זעלבסט די אַנפֿיהרער פֿון דער אַרמעע זיינען פֿון זיי געוועזען.

2) די סטאָליסטען: די היטער אונ מַשְׁגִיחִים אויף די הייליגע קליידער אונ כֵּלִים אונ די אויספֿיהריר פֿון אַללע פֿאָרגעשריבענע צערמאָניען.

3) די היראָגראַממאַטען: אָדער די טעמפּעל-שרייבער, זיי זיינען געוועזען די רעכטע געלעהרטע. (געווים די חַרְטוּמֵי מִצְרַיִם, פֿון דעם העברעאישען וואָרט: חֶרֶט

קריצען, שרייבען, ווייל די עגיפּטישע שריפֿט פֿלעגט זיין געקריצט אין שטיין, זעלבסט אויף באַפּירוסען פֿלעגט מען מיט אַ גריפֿעל איינקריצען).

4) האַראָסקאָפּען: די וואָס האָבען געקאָנט די שטערנדייטעריי (חוזי כוכבים) אונ די מאַגישע קונסט*). פֿון זיי זיינען אויך געוועזן די אָרצטע אונ רופאים.

5) זאָנגער אונ מוזיקער.

6) פּאַסטאָפֿאָרען: קלענערע אַרטען גייסטליכע, שמשים אין די טעמפּעל, בעדינער פֿון הייליגע טהיערע, די טראָגער פֿון די הייליגע בילדער צו די צערמאָניען, אויך די איינבאַלזאַמירער.

די פּריסטער האָבען געמוזט צוויי מאָל טעגליך אין וואַססער געהען אונ איינמאָל אין דריי טאָג גאָלען באָרד, ברעמען אונ קאָפּ. געטראָגען האָבען זיי נור ווייסע ליינענע קליידער מיט אַ לעאָפּאַרדען פֿעל איבער די אַקסלען. ניט אַללע שפּייזען, וואָס דאָס פֿאָלק האָט געגעסען האָט געמאָגט עסען אַ פּריסטער. מעהר ווי איין פֿרוי האָבען זיי ניט געטאָהרט נעהמען, חאָטש יעדען עגיפּטער איז ערלויבט געוועזן צו נעהמען פֿרויען וויפֿיעל ער וויל. אין די אַלטערע צייטען זיינען געוועזן פּריסטערינס גלייך ווי פּריסטער, אין די שפּעטערע צייטען האָבען פּריסטערס פֿרויען אונ שוועסטער געמאָגט נור אין הייליגע פּראָצעסיאָנען טראָגען די גאָטטער-בילדער צוגלייך מיט די פֿרויען פֿון דעם קעניג, אָבער ברענגען די אָפּפֿער האָבען שוין פֿרויען ניט געטאָהרט. גלייך מיט דער קרוין האָט דער קעניג בעקומען אויך דעם טיטול פּריסטער, אונ זיין קרבּן האָט ער אַליין צוגעריכט. בכלל איז דער קעניג פֿערנומען געוועזן מיט די צערמאָניען, וואָס האָבען ביי איהם צוגענומען 2 דריטעל צייט פֿון טאָג. מען האָט גענוי געוואוסט, ווען דער קעניג עסט אונ וואָס ער עסט, ווענן ער שלאָפֿט אונ ווען ער וואַכט אויף. זיין טיטול איז געוועזן: „הערר פֿון דער קרוין", קעניג פֿון דער שוואַרצער אונ רויטער ערד. (ד. ה.: פֿון עגיפּטען אונ פֿון דער וויסטע), „הערר פוןביידע וועלטען". האָט מען צו איהם גערעדט אָדער געשריבען האָט מען געזאָגט: „אייער הייליגקייט".

איז דער קעניג געשטאָרבען איז אין גאַנצען לאַנד 72 טאָג טיפֿער טרויער געוועזן. אין דער טרויער-צייט זיינען אַללע טעמפּעל געוועזן געשלאָסען אונ זעלבסט די גאָטטער האָבען זיך געמוזט בעגעהן אָהן אָפּפֿער. קיינער האָט ניט געטאָהרט עסען קיין פֿלייש אונ ניט טרינקען קיין וויין, אונ פֿון די פֿרויען געמוזט זיין אָבגעזונדערט. גאַנצע מחנות מאַנער אונ פֿרויען זיינען אומגעגאַנגען מיט אַש אויף די קאָפּ אונ געזונגען געוויסע קלאָג ליעדער; ערסט נאָך דער קבורה פֿלעגט מען מעלדען,

---

*) מאַגיע (Magie) צויבערער, געהיימע קונסט, אָבשפּרעכער, שדים בעשווערער, שוואַרץ-קינסטלער.

זוער איז קאָניג געוואָרן נאָך איהם, אונ דאָס פֿלעגט אָפֿט די סִבָּה זיין פֿון אינערליכֿע קריג צווישען די פּרעטענדענטען אויף'ן קאָניגליכֿען טראָהן.

דאָס לאַנד איז צוטהיילט געוועזן אין קליינע פּראָווינצען, וואו פֿירסטען אָדער גייסטליכֿע זיינען די שטעלפֿערטרעטער פֿונם קאָניג געוועזן. פּריסטער אונ מיליטער האָבען קיין צינזען אונ אָבגאָבען ניט געצאָהלט, דערפֿאַר אויך אין פֿרידענס-צייט קיין געהאַלט פֿון דער רעגירונג ניט בעקומען.

די שטראָפֿען פֿאַר אַ פֿערברעכֿען זיינען געוועזן שטרענג. פֿאַר מאָרד האָט מען צום טוידט פֿעראורטהיילט; איז וועך דערביי געשטאַנען אונ דעם מאָרדער ניט געוועהרט, אָדער פֿון דעם מאָרדער געוואוסט אונ ניט אויסגעזאָגט, האָט מען איהם גלייך ווי דעם מאָרדער זעלבסט צום טוידט פֿעראורטהיילט. פֿאַר פֿאַלשע עֵדות האָט מען פֿעראורטהיילט מיט דערזעלבער שטראָפֿע, וואָס האָט יענעם געקומט פֿער-אורטהיילט צו ווערן לויט נאָך די עדות וואָס ער האָט געזאָגט. פֿאַר עלטערן-מאָרד, האָט מען מיט שפּיציגע קרוקעס שטיקער פֿלייש פֿון לייב אויסגעריסען אונ דערנאָך אויף דאָרנער געלעגט אונ לעבעדיגערהייד פֿערברענט. האָט אַ מוטטער איהר אייגען קינד געטוידט האָט זי דאָס טוידטע קינד דריי טאָג אונ דריי נאַכֿט געמוזט ביים האַרצען האַלטען אונ אויף אַ רֶגע פֿון איהם ניט לאָז ווערן, אַ וואָך האָט דאַרויף אַכֿטונג געגעבען. פֿאַר ניט בעצאָהלטע שולדען האָט מען דעם שולדנערס אייגענט פֿערקויפֿט, אָבער דעם שולדנער זעלבסט האָט מען אֲפִילוּ אין תְּפִיסָה ניט געקאָנט נעהמען; איז דער שולדנער געשטאָרבען, האָבען די בַּעֲלֵי חובות דאָס רעכֿט גע-האָט די קְבוּרָה ניט צו דערלאָזען, ביז די יוֹרְשִׁים בעצאָהלען ניט אין גאַנצען דעם חוב. אֲפִילוּ אַ מוּמְיָע, ד. ה. דעם באַלזאַמירטען קאָרפּער, האָבען די בעלי חובות רעכֿט געהאַט פֿאַר אַ מַשְׁכּוֹן צו נעהמען, אונ האַלטען ביי זיך, ביז די יורשים לייזען זי אוים.

נעגען דעם איז גְנֵבָה געוועזן אַ געזעצליכֿע פּראָפֿעססיאָן, וואָס האָט דערפֿאַר קיין שטראָפֿע געקומט. האָט איינער געוואָלט ווערן אַ גַנָב, האָט ער זיך געמוזט איינשרייבען אין גְנֵבִישען צעך אונ אַלץ, וואָס ער גנבעט געמוזט ברענגען צו דעם אָבער-העררר פֿון אַללע גנבים. איז איינער געקומען אָבזוכֿען זיין גְנֵבָה האָט ער גע-מוזט געבען די ריכֿטיגע סִימָנִים: ווען אונ וואָס האָט מען ביי איהם געגנבעט, אונ בעצאָהלען אַ פֿיערטעל וויפֿיעל די גנבה איז ווערט, האָט מען איהם זיינע זאַכֿען אונ געלדער אין שטוב אַריינגעטראָגען.

די פֿרויען האָבען פֿאַללע רעכֿטע אונ פֿרייהייט געהאַט ווי די מאַננער, אונ דאַריבער זיינען זיי אויך גוטע מוטטער אונ גוטע ערציהערינס געוועזן פֿאַר זייערע קינדער. פֿיעל פֿון זיי האָבען זיך בעריהמט געמאַכֿט מיט זייערע שאָנע האַנד אַר-בייט.

דאָס הויזליך לעבען, וויפיעל די רעליגיאָן אונ מיטעל האָבען נור ערלויבט, איז געוועזען ערטראָגליך אונ אָפט אויך בעקוועם. יעדער פערמאָגליכער עגיפּטער האָט זיין הויז אויסגעפּוצט מיט שאָנע כּלים אונ מעבעל, געפלאַנצט אַרום הויז אַ גרויסע גאַרטען מיט שאָטיגע בוימער. עס פלעגען זיך אָפט געסט צוזאַמענקומען צו פערברענגען די צייט אין געזעללשאַפט; די בעסטע אונטערהאַלטונג איז בעשטאַנען, אין לעגענדען אונ געשיכטען דערצעהלען, אונ דערצו זיינען געוועזען עקסטראַ אַזעלכע מענשען, וואָס האָבען אַזעלכע ערצעהלונגען פיעל געהאַט.

העראָדאָט דערצעהלט, אַז ביי יעדעם פערמאָגליכען עגיפּטער האָט זיך שטענדיג געפונען דאָס בילד אָדער סטאַטוע פון געשטאָרבענע עלטערן אָדער קינדער. דער ווירטה פלעגט דאָס בילד צוטראָגען צו זיינע געסט מיט די וואָרטער: „ער האָט אויך אַ מאָל געלעבט, געגעסען אונ געטרונקען; איצט ברויך ער שוין גאָר נישט ווייל ער איז טויט, מיר אָבער לעבען, דאַריבער ברויכען מיר עסען אונ טרינקען מיר זאָללען אונז פּנים ניט האָבען ווי ער!".

וויססענשאַפט אונ קולטור.

אין דערזעלבער צייט, ווען דאָס עגיפּטישע פּראָסט פאָלק האָט געלעבט אין פינסטערן אַבערגלויבען אונ אונוויסענהייט, האָבען די פּריסטער שוין געוואוסט פון פיעל לעהרען אונ חכמות, וואָס זיינען ביי אַנדערע פעלקער זעלבסט שפּעטער נאָך ניט בעקאַנט געוועזען. די פיעל שריפטען, וואָס זיינען פון די עלטעסטע עגיפּטישע צייטען געבליבען, ווייזען, אַז די פּריסטער האָבען אַ גרויסע ידיעה געהאַט אין אַסטראָנאָמיע, אונ האָבען ניט נור געקאָנט אונטערשיידען די בעוועגליכע שטערן (פּלאַנעטען) פון די אונבעוועגליכע (פיקס שטערן), נור זיי האָבען אויך געוואוסט ווי אויסצורעכענען ריכטיג אונ בעשטימען פריהער, ווען עס דאַרף זיין לקוי חמה אונ ווען אַ לקוי לבנה. אַזוי האָבען זיי אויך גענוי אויסגערעכענט, אַז דאָס יאָהר האָט 365 מיט ¼ טאָג. צוליעב דעם האָבען זיי זייער קאַלענדאַר איינגעטהיילט אין 12 מאָנאַט צו 30 טאָג, דעם 12־טען חודש האָט מען צוגעגעבען אַ עיבור פון נאָך 5 טאָג.

נאַטירליך האָט צו יענער נאָך אַבערגלויבישער צייט, ניט געקאָנט זיין דער ריכטיגער בעגריף פון דער זונן אונ שטערן, דאַריבער האָבען אַנדערע פון די פּריסטער די אַסטראָנאָמישע וויססענשאַפט געברויכט צו שטערנדייטעריי (אַסטראָלאָגיע) ד. ה. זיי האָבען נאָך דעם גאַנג פון די שטערן אויסגעדייט אויף דאָס מזל פון דעם מענשען, פונ'ם קאָניג אונ פון גאַנצען פאָלק, אונ האָבען די לעהרע דערפון, מיט

דער צייט איבערגעמאַכט פֿאַר אַ שווינדעל געשאַפֿט און שאַרלאַטאַנעריי, וועלכע האָט זיך אויך ביי אַנדערע פֿעלקער געהאַלטען ביז דער לעצטער צייט.

בעריהמט איז געוועזן די עגיפּטישע אַרצניי־קונסט (מעדיצין). דאָס איינבאַלזאַמירן האָט די פּריסטער גאַנץ פֿריה בעקאַנט געמאַכט מיט דעם געבוי פֿון מענשענס קאָרפּער, וויפֿיעל גלידער יעדער קאָרפּער האָט, אויך מיט דעם מענשענס אינגעווייד, דורך דעם האָבען זיי אַ רעכטע יְדִיעָה געהאַט אין דער אַנאַטאָמיע. זיי האָבען בענוצט פֿערשידענע גראָזען, קרייטער און זאַלצען צו זעהן זייער ווירקען ביי יעדער קראַנקהייט, און דאָס האָט אַלץ זייער ידיעה אין דער היילקונסט פֿערמעהרט און ענטוויקעלט. בעזונדערס זיינען זיי גוטע אויגען אָרצטע געוועזן. אין עגיפּטען איז די אויגען קראַנקהייט אַ בעשטאָנדיגע קרענק, און זיי האָבען די קרענק גוט פֿערשטאַנען ווי אויסצוהיילען. די הויפּט מעדיצין איז בעשטאַנען געוואָהנליך אין אָבפֿיהרונגען; אַפִילוּ אַ געזונדען מענשען האָבען זיי געראָטהען, חאָטש איינמאָל מאָנאַטליך איין אָבפֿיהרונג איינצונעהמען. דער חִסָרוֹן דערביי איז אָבער געוועזן, וואָס די אָרצטע האָבען ניט געטאָהרט פֿריי בענוצען זייער וויססענשאַפֿט נאָך אייגענער ערפֿאַהרונגהייט, נור זיי האָבען געמוזט זיך האַלטען אָן דער מעטאָדע ווי עס האָט זיך פֿאַר יעדע קרענק פֿאָרגעשריבען אין די מעדיצינישע ביכער פֿון לאַנגע צייטען פֿריהער. קוים האָט איין עגיפּטישער אַרצט בעהאַנדעלט זיין קראַנקען נאָך אייגענער ערפֿאַהרונג, און יענער איז געשטאָרבען, איז דער אַרצט פֿעראַנטוואָרטליך געוועזן גלייך ווי אַ הוֹרֵג נֶפֶשׁ. איבער דעם האָט די היילקונסט קיין גרויסע פֿאָרטשריט ניט געקאָנט מאַכען.

חוץ רעצעפּטען, מיקסטורען, פּולווער, זאַלבען און וואַנעס, פֿלעגט דערזעלבער אַרצט פֿערשרייבען הַשְׁבָּעוֹת, די באָזע גייסטער פֿון דעם קראַנקען צו פֿערטרייבען, ווייל ביי אַלל זייער וויסען האָט מען נאָך געגלויבט, אַז ביי יעדער קרענק איז שולדיג אַ רוּחַ אָדער אַ דִבּוּק, וואָס פֿון איהם שטאַמט יעדע קרענק. פֿונדעסטוועגען געפֿינט מען עגיפּטישע שריפֿטען וואָס ווייזען, אַז די אָרצטע האָבען פֿיעל וויכטיגע און גוטע מיטעל געוואוסט צו פֿערשידענע קראַנקהייטען. אַזוי געפֿינט מען בילדער, וואָס שטעלן פֿאָר היפּנאָטיזירטע, ד. ה.: איינגעשלעפֿערטע מענשען דורך מאַגנעטישער קראַפֿט פֿון די אָרצטע, אויף דעם זעלבען אופֿן ווי מען געברויכט עס איצונד. אַזעלכע היפּנאָטיזירטע מענשען האָבען אויך די פּריסטער בענוצט צו זייער אָראַקעל. גראָסער ווי אין דער מעדיצין איז זייער ידיעה געוועזן אין דער וויססענשאַפֿט פֿון חעמיע. דאָס איינבאַלזאַמירן אַ טוידטען קאָרפּער ער זאָלל אייביג ניט צופֿוילט ווערן, ווייזט שוין, אַז זיי האָבען חעמישע מיטעל דערצו געברויכט. נאָך מעהר זעהט מען עס פֿון די פֿאַרבען, מיט וואָס זייערע בילדער זיינען געמאָהלט, וואָס נור דורך חעמישער צוזאַמענשטעלונג פֿון די פֿאַרבען זיינען זיי נאָך איצט אונפֿעראָנדערט געבליבען. אין

די לעצטע צייטען האט מען אויך געפונען פערשידענע קופערנע פלאטען מיט אזעלכע בילדער אויף זיי, וואס וועיזען אז זיי זיינען געמאכט געווארען דורך גאלוואנא פלאסטיק *).

די פיראמידען אונ טעמפעל, וואס זיי האבען געבויט, אויך די סטאטוען, וואס זיינען פון יענער צייט אזוי פיעל געבליבען, ווייזען ווי ווייט ענטוויקעלט עס איז ביי זיי געוועזן די קונסט פון בויען, ארכיטעקטוריע אונ סקולפטור ארבייט. זעלבסט די חסרונות, וואס איצטיגע קינסטלער געפינען אין יענער ארבייט, זיינען ניט די קינסטלער שולדיג, נור די קעניגע, וואס האבען געזוכט זיך אויסצוצייכענען ניט אזוי מיט דער שאנקייט אונ ריכטיגקייט ווי מיט דער גרויסקייט פון זייער ארבייט. אללע געביידען זיינען ריעזענארטיג, די סטאטוען פון רעמסס דעם צווייטען אונ פון אנדע־רע עגיפטישע קעניגע, וועלכע זיינען נאך איצט דא, זיינען אזוי גרויס אז פון דעם מאטעריאל, וואס איז אויף'ן איינצעלנעם גליד פערברויכט געווארן פון אזעלכע סטאטוען, קאן מען א גאנצע סטאטוע אויסהאקען. די גרויסקייט אונ ריזענ־ארטיגקייט איז די כונה געוועזן ביי יעדער ארבייט אונ ניט די שאנקייט אונ ריכ־טיגקייט. חוץ דעם האט דער קינסטלער זיך שטאנדיג געמוזט האלטען נאך דעם פארגעשריבענעם פלאן פון די גייסטליכע אונ אפט אויך פון קעניג אלליין. דער אמת'ר קינסטלער אבער מוז, ביי זיין ארבייט, די פאללע פרייהייט האבען צו בעאר־ביטען זיין ווערק נאך זיין אייגענעם געשמאק ווי איהם געפאללט, ניט ווי דער אנדערער וויל, אונ ווייל יענע קינסטלער האבען ביי זייער ארבייט אזא פרייהייט ניט געהאט, קאן מען פון די אלטע סטאטוען אונ ארכיטעקטור־ארבייט ניט אורטהיילען אויף דעם טאלענט פון יענע, וואס האבען זיי געמאכט. יעדענפאללס זעהט מען, אז די קינסטלער אין עגיפטען האבען שוין אין די אלטעסטע צייטען א גרויסע ידיעה געהאט אויך אין דער אמת'ר קונסט.

די היראגליפען (כְּתַב הַחַרְטוּמִים).

אבוואהל עס זיינען אזוי פיעל אויפשריפטען געבליבען אויף אללע אלטע עגיפטישע מאנומענטען, פונדעסטוועגען האט מען ביז דער לעצטער צייט גאנץ וועניג זיכערעס אונ געוויסעס געוואוסט פון דער אלטער עגיפטישע געשיכטע. די

---

*) גאלוואני פלאסטיק הייסט: די קונסט ווי יעדעס בילד אונ צייכנונג דורך עלעקטריצעט אויף קופער אריבערצונעהמען. עס איז נאך קיין 50 יאהר אז מען איז דערפון אין אייראפא געוואהר געווארן.

אַללע אויפשריפטען פון די אָבעליסקען, שטיינערנע פלאַטען און אויף די וואָנד פון אַלטע עגיפּטישע קְבָרִים בעשטעהן אין בילדלעך פון מענשען, חַיוֹת און בְּהֵמוֹת, פון אַללערליי עקזיסטירענדע געגענשטאַנדע און פון איינצעלנע גלידער פון זיי. אַזאַ מין כְּתַב האָבען די גריכען אַ נאָמען געגעבען: היראָגליפען: די שריפט פון גאָטליכע ווערטער. ווי אַללער אַרט וויסענשאַפט איז דער מין כתב אויך אַ פערשלאָסענער סוד געוועזן, וואָס נור די פריסטער אַלליין האָבען איהם געקאָנט לעזען. טויזענדער יאָהרען האָבען זיך די געלעהרנסטע מענשען פון פערשידענע לאַנדער און פעלקער געמיהט דען שליסעל צו געפינען ווי דעם מין כתב צו לעזען און וויססען דעם אינ־האַלט פון אַזוי פיעל געבליבענע אויפשריפטען. מען האָט גוט פערשטאַנען, אַז די אויסגעהאַקטע און אַיינגעקריצטע בילדלעך און פיגורען זאָגען עפּיס, דערצאָהלען געוויסע בעגעבענהייטען פון אַלטע צייטען, נור וואָס זיי זאָגען, וואָס זיי דערצאָהלען, איז אַ סוד געבליבען ביז די לעצטע צייטען.

אין יאָהר 1797, ווען נאַפּאָלעאָן דער 1־טער איז מיט זיין אַרמעע אין עגיפּטען געוועזן, האָט זיינער איין אָפיציער, אין דער שטאָדט ראָזעטטע געפונען אַ שטיין מיט היראָגליפען און מיט אַ גריכישער אויסגעקריצטער איבערזעטצונג פון דעם הי־ראָגליפען אינהאַלט. דער שטיין געפינט זיך איצט אין ברוטישען מוזעאום אין ענג־לאַנד. אַללע געלעהרטע האָבען זיך גענומען שטודירען, דורך דער גריכישער איבער־זעטצונג צו דערגעהען די בעדייטונגען פון יעדער פיגורע און בילד פון די היראָג־ליפען. צענדליגער יאָהרען האָבען די בעסטע מוחות מיה און פְלַיים פערבראַכט, ביז עס איז ענדליך געלונגען צו דערגעהן די כְּלָלִים פון דעם געהיימען כתב. עס האָט זיך אַרויסגעוויזען, אַז די היראָגליפען בעשטעהען פון דריי זיסטעמען צייכענס: 1) פון פיגורען, וואָס בעצייכענען נור בוכשטאַבען (אוֹתִיוֹת); 2) פון אידעאָגראַממען: פיגו־רען, וואָס בעצייכענען אַ גאַנצע אידעע אָדער געדאַנקען. לְמָשָׁל: אַ בילדעל פון דריי בערגלעך, בעצייכענט בערגענע געגענדען, אויך דאָס וואָרט: „אויסלאַנד", וויל עגיפּטען איז געוועזן אַ פלאַך לאַנד, איז אַ פרעמד לאַנד בעצייכענט געוואָרן ווי בערג. אַ בילד פון אַ ״פען אויג, בעדייט אין היראָגליפען: „וואַכען", „היטען" „וויסענ־שאַפט". אַ קאָפּ פון אַ הונד, בעדייט: „גערוך", „אָטהעם", „פרייד און פערגניגען". אַ אויסגעשטרעקט האַנד מיט אַ שטיק ברויט, בעדייט: „געבען"; הונגער ווערט פאָרגעשטעלט: אַ מענש וואָס האַלט די האַנד צום מויל; אַ קאַלב, וואָס לויפט צו צו אַ וואַססער בעדייט: דורסט. הערשונג און מאַכט, ווערט פאָרגעשטעלט: אַ מענש וואָס האַלט אַ קאַנטשיג אין דער הויך. אַ אָלע בעדייט: גערעכטיגקייט, אַ שטרויס־פעדער, בעדייט: אֱמֶת און בעשטאָנדיגקייט. אַזעלכע געדאַנקען־בילדער און פיגו־רען זיינען דאָ 800. דעננאָך זיינען זיי ווייניג אַ גאַנצע בעשרייבונג אָדער דערקלע־רונג איבערצוגעבען, דאַריבער האָבען די פריסטער בענוטצט נאָך אַ זיסטעמע, וואָס

בעצייכענט אַ גאַנצע זילבע (הֲבָרָה), למשל: אויף עגיפטיש לָשון איז „אַר" איין אויג, האָט מען צוגעשטעלט איין אויסגעמאָלט אויג צו די אַללע וואָרטער, וואָס קומט אַריין אין זיי די זילבע „אַר". צו בעמערקען איז דערביי, אַז גאָר די אַלטע, ווי פֿון דער דריטער און 4=טער דינאַסטיע, האָבען נור געשריבען מיט דער אידעאָגראַממען אַלליין, ד. ה.: נור מיט בילדלעך, וואָס שטעלן פֿאָר אַ גאַנצען געדאַנקען. פֿיגורען וואָס בעצייכענען איינצעלנע בוכשטאַבען אָדער גאַנצע זילבען (הֲבָרוֹת) זיינען צוגעקומען ערסט אויף די אויפשריפֿטען פֿון דער שפּאָטערער צייט. ווי לאַנג מען איז אויף דעם שֵׂכֶל ניט געפאַללען, ניט אַללע בילדלעך מיט איין מעטאָדע צו לעזען, האָט מען אין די הירואָגליפֿען גאָר נישט פֿערשטאַנען; איצט אַז מען ווייסט שוין, אַז ניט אַללע צייכען בעדייטען אַ גאַנצען געדאַנקען, לעזט מען די הירואָגליפֿען לייכט און זיכערער, האָטש מען מוז דערביי פֿיעל געניטקייט און אַ שאַרפֿע הַשָּׂגָה האָבען.

חוץ די הירואָגליפֿען, וואָס זיינען געבליבען אויף מאָנומענטען און טעמפּעל=וואָנד איינגעקריצט, האָבען די פּריסטער געהאַט נאָך אַ אַרט שווערע שריפֿט מיט וועלכע זיי האָבען געשריבען אויף די פּאַפּירוסן. יענע שריפֿט רופֿען די גריכען אָן: הירואַטישע שריפֿט; זי איז קירצער געוועזן ווי די הירואָגליפֿען אָבער אויך שווער גענוג צו שרייבען און צו לעזען. דאָס איינפֿאַך פֿאָלק אָבער האָט געהאַט נאָך אַ דריטען אַרט כְּתָב, וואָס איז אָנגערופֿען געוואָרן: די דעמאָטישע=שריפֿט, אָדער פֿאָלקס=שריפֿט; זי בעשטעהט שוין כִּמְעַט פֿון בוכשטאַבען און פֿון זילבען, אָהנליך צו דער איצטיגער אַראַבישער שריפֿט.

די פּריסטער האָבען ערנסט געשטודירט און געזאַמעלט זייערע ערפֿינדונגען און וויסענשאַפֿטען אין ביכער, די ביכער אָבער זיינען אונטער אַזאַ שטאַרקען סוד געלעגען ווי דער כתב זייערער, און דאָס פֿאָלק האָט פֿון זיי אַזוי פֿיעל קלוג און געלערנט געקאָנט ווערן, ווי רייך עס איז געוואָרן פֿון אַללע מיללאָנען גאָלד און זילבער, וואָס עגיפּטען האָט יאָהרליך אַריינגענומען און זיי אין פּרעה'ס אוֹצָר אונטער פֿעסטע שלאָסער בעהאַלטען.

ניט צו בערעכענען איז די עגיפּטישע רייכקייט פֿון יענע צייטען און ניט אָבצושאַטצען די אוֹצָרוֹת וויסענשאַפֿט פֿון יענע געלעהרטע און פּריסטער, ביי אַללעם דעם איז דאָס עגיפּטיש פֿאָלק אי אָרעם אי אונוויסענד געוועזן, און נור דערפֿאַר, ווייל אי די רייכקייט אי די וויסענשאַפֿט זיינען אונטער פֿעסטע שלאָסער געלעגען און דאָס פֿאָלק האָט צו זיי ניט געקאָנט צוקומען, און מען האָט צו זיי אויך ניט צוגעלאָזען. פּרעה האָט פּאַלאַסטען געבויט, פּיראַמידען אויפֿגעשטעלט, וועהרנד דאָס איינפֿאַך פֿאָלק האָט קיין דאַך און קיין ברויט ניט געהאַט, די פּריסטער האָבען פֿון איין איינציגען גאָט געוואוסט און פֿון פֿערשידענע געהיימע נאַטור קרעפֿטען פֿערשטאַנען,

געהרגט דער הָמון איז פֿערזונקען געוועזן אין אַ גלויבען אין הינדט, קאַטץ, אָקסען און אַללערליי רוחות, און האָט אין יעדער נאַטירליכער ערשיינונג אַ גוטען, אָדער אַ בייזען גאָטט געדיענט. רייכקייט און בילדונג פֿון אַ פֿאָלק בעשטעהען ניט אין דער מענגע גאָלד און וויסענשאַפֿט, נור אין דער מענגע מענשען, וואָס האָבען נוטצען פֿון דעם גאָלד און פֿון דער וויסענשאַפֿט, דאַריבער קאָנן מען זאָגען, אַז בײ אַלל דער רייכקייט פֿונ'ם קאָניג, און ביי אַלל דער געלערנטקייט פֿון די פריסטער, איז דאָס עגיפּטישע פֿאָלק אָרעם און אונוויסענד געוועזן און האָט דערפֿאַר ניט געקאָנט בעשטעהן געגען פערזישען פֿאָלק, וואָס איז חאָטש פֿיעל יונגער געוועזן, אָבער ניט אַזוי געדריקט און אונוויסענד ווי דאָס געמיינע עגיפּטיש פֿאָלק.